

Tadqiqot.uz

ISSN 2181-9130

Doi Journal 10.26739/2181-9130

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

3 - МАҲСУС СОН

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК - 3

JOURNAL OF LAW RESEARCH

SPECIAL ISSUE - 3

ТОШКЕНТ-2020

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ | ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
JOURNAL OF LAW RESEARCH

№SI-3 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3>

Бош мұхаррир:

Главный редактор:

Chief Editor:

д.ю.н., проф.

(Doctor of Law, Professor)

Абдурасулова Күмринисо Райымқуловна

Бош мұхаррир ўринбосари:

Заместитель главного редактора:

Deputy Chief Editor:

д.ю.н., доцент

(Doctor of Law, Associate professor)

Файзиев Шохруд Фармонович

**"Ҳуқуқи тадқиқотлар" журнали таҳририй маслахат кенгапши
редакционный совет журнала "Правовых исследований"**

Editorial Board Journal of law research

**12.00.01 - Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи. Ҳуқуқи таълимотлар тарихи / Теория права и
государства, История правовых учений / Theory of law and state, History of legal doctrines**

ю. ф. д., проф. Ҳалимбай Бобоев

ю. ф. д., проф. Ахмедшаева Мавлода

ю. ф. д., проф. Мухиддинова Фирюза

ю. ф. д., проф. Адилходжаева Сурайё

ю. ф. д., проф. Сатторов Абдугаффор

Yosuke Shamoto

(Japan)

д.ю.н., проф. Артур Гамбарян

(Республика Армения)

**12.00.02 - Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ. Молия ва божхона ҳуқуқи / Конституционное
право; административное право; финансовое право / Constitutional Law; administrative law;
financial right**

ю. ф. д. Гулчехра Маликова

ю. ф. д. Хусанов Озод

ю. ф. н. Хван Леонид Борисович

ю. ф. д. Силиманова Светлана

Sung Un Lee

(South Korea)

д.ю.н., доц. Пешкова Христина Вячеславовна

(Российская Федерация)

**12.00.03 - Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Ҳалқаро хусусий ҳуқуқ /
Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право /
Civil law; Business law; family law; Private international law**

юридик фанлар доктори, профессор
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Оқюлов Омонбай,
Рузиназаров Рустам, Рузиев Шухрат,
Шомухамедова Замира, Баратов
Миродил, Бобоқул Тошев

Dr. Ahmad Issa Altweissi (Jordan)

**12.00.04 - Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Ҳўжалик процессуал ҳуқуқи. Ҳакамлик жараёни ва
медиация / Гражданское процессуальное право; хозяйственное процессуальное право, арбитражный
процесс и медиация / Civil Procedure Law; Economic procedural law, arbitration process and
mediation**

юридик фанлар доктори, профессор,
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Эсанова Замира
Нормуродовна, Эгамбердиев Эминжон,
Мамасидиков Музаффар

Jason A. Cantone Federal court center (USA)

**12.00.05 - Меҳнат ҳуқуқи. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи / Трудовое право; право социального
обеспечения / The Labor law; Social security law**

ю.ф.д., проф. Усманова Муборак Акмалхановна

ю.ф.н., доц. Гасанов Михаил Юриевич

ю.ф.н., доц. Сатторова Гулноза

ю.ф.н., доц. Муродова Гулнора

д.ю.н., проф. Денисов Глеб

(Российская Федерация)

12.00.06 - Табиий ресурслар ҳуқуқи. Аграр ҳуқуқ. Экологик ҳуқуқ / Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право / Natural resource law; Agrarian law; Environmental law

Ю.ф.д., проф. Файзиев Шухрат Хасанович, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист ю.ф.н., доц. Скрипников Николай Кузмич, ю.ф.д., проф. Усмонов Мұхаммади Баҳридинович, ю.ф.д., проф. Холмұминов Жұма, ю.ф.д., проф. Жұраев Юлдаш Ачилович

Долгополов Кирилл Андреевич
(Российская Федерация)

12.00.07 - Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини ташкил этиш. Адвокатура / Судебная власть. Прокурорский надзор. Организация правоохранительной деятельности. Адвокатура / The judicial authority. Prosecutor supervision. Organization of law enforcement activities. Advocacy

Ю.ф.д., проф. Пўлатов Баҳтиёр Халилович, Ю.ф.д. Саломов Баҳром Саломович, ю.ф.н., доц. Салаев Нодирбек Сапарбаевич (Тошкент давлат юридик университети)

James B. Eaglin Федерал суд Маркази (АҚШ) д.ю.н., проф. Кайрат Османалиев (Қыргизистон Республикаси) к.ю.н., доц. Сергей Шошин (Российская Федерация), д.ю.н., проф. Алексей Кибальник (Российская Федерация), д.ю.н., проф. Кудрявцев Владислав Леонидович (Российская Федерация)

12.00.08 - Жиноят ҳуқуқи. Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш. Криминология. Жиноят-ижроия ҳуқуқи / Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Criminal law and criminology; Criminally-executive law

Ю.ф.д., проф. Кабулов Рустам, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, ю.ф.д., проф., Рустамбаев Мирзаюсуп Ҳакимович, ю.ф.д., проф. Ражабова Мавжуда Абдуллаевна, ю.ф.д., проф. Зуфаров Рустам Ахмедович, ю.ф.д., проф. Тахиров Фарход, ю.ф.д., проф. Исмоилов Исомиддин, ю.ф.д. Мирзаев Азиз

Matthew Light (Canada), проф. Юлдошев Рифат Рахмаджонович (Республика Таджикистан), д.ю.н., проф. Елена Антонян Александровна (Российская Федерация), д.ю.н., проф. Джансараева Рима Ернатовна (Республика Казахстан), Кирил (Российская Федерация)

12.00.09 - Жиноят процесси. Криминалистика. тезкор-қидирув ҳуқуқ ва суд экспертизаси / Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскное право и судебная экспертиза / Criminal procedure, criminalistics, operative-search law and judicial examination

Ю.ф.д., проф. Иногомжонова Зумратхон Фатхуллаевна, ю.ф.д., проф. Пўлатов Юрий Сайфиевич, ю.ф.д. Мухиддинов Фаҳриддин, ю.ф.д., проф. Тўлаганова Гулчехра Заҳитовна, ю.ф.д. Миразов Даврон

Kevin Curtin (USA), Jurgen Maurer (Germany), д.ю.н., проф. Стойко Николай Генадьевич (Российская Федерация), Проф. Рыжаков Александр Петрович (Российская Федерация), д.ю.н., проф. Зайниддин Искандаров (Республика Таджикистан), Проф. Сергей Пен (Республика Казахстан), доц. Алексей Пурс (Республика Беларусь)

12.00.10 - Халқаро ҳуқуқ / Международное право / International law

ю.ф.д., проф. Исмоилов Баҳодир, ю.ф.д., проф. Маткаримов Гулчехра, ю.ф.н., проф. Юлдашева Говхержан

Alexander Trunk (Germany)

Мусаҳҳих: Нурмуҳаммад Ҳамидов

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

1.Авазов Нормурод БЕХБУДИЙ ФАОЛИЯТИДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ.....	6
2.Шохруххон Саидов ҲУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК ТАҲЛИЛИ....	12
3.Артиков Дилмурод ИДОРАВИЙ НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТНИ СУД ТОМОНИДАН ҲАҚИҚИЙ ЭМАС ДЕБ ТОПИШ ТҮФРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....	18
4.Хакбердиев Нурали КАДРЛАР СИЁСИЙ МАДАНИЯТ БАРҚАРОЛIGИНИ ТАЪМИНЛАШ ЗАРУРИЯТИ.....	31
5.Шухрат Мирзаев К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ САМОУПРАВЛЕНИЯ ГРАЖДАН С ОРГАНАМИ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННОЙ ЗАКОННОСТИ.....	38
6.Таирова Гулмира ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА ТИЗИМЛИ ЁНДАШУВ ВА ТИЗИМЛИ ТАҲЛИЛНИНГ АҲАМИЯТИ.....	45
7.Тўрабаева Зиёда ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ ТУШУНЧАСИ, ТИЗИМИ ВА АҲАМИЯТИ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИНИНГ ВАЗИФА ВА ФУНКЦИЯЛАРИ.....	51
8.Ашуррова Наргиза ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ ТАМОЙИЛЛАРИ: ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР МИСОЛИДА.....	61
9.Азамат Эргашев ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕОРГАНИЗАЦИИ И ЛИКВИДАЦИИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ.....	70
10.Жамолов Азизжон ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ СУБЪЕКТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ.....	79
11.Мухиддинов Нодир АВИАЦИЯГА ИШЛАРИГА ДОИР ШАРТНОМАНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ.....	86

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

12.Рахимов Даниёр МАЖБУРИЯТЛАР БАЖАРИЛИШИНИ ТАЪМИНЛАШ УСУЛЛАРИГА ҲУҚУҚИЙ ДОКТОРИНАЛ ЁНДОШУВЛАР.....	92
13.Шухрат Рузиназаров РАҚАМЛИ ТАДБИРКОРЛИК ТАЪЛИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ ТАШКИЛИЙ-ХУКУКИЙ ТАЪМИНЛАШ.....	101
14.Гаврилов Владимир, Кнуренко Ксения, Ледяйкина Ольга ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОГОВОРА ПОСТАВКИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЯДА СТРАН: РОССИИ, УЗБЕКИСТАНА, США, СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА.....	113
15.Арипов Аъзам ИКТИСОДИЙ ПРОЦЕССДА ЖАВОБГАРНИНГ ҚАРШИ Даъво БИЛДИРИШ ҲУҚУҚИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	122
16.Рахимберганова Бону МУДДАТЛИ МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИННИ ТУЗИШНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ....	129
17.Махкамов Дурбек ФЛОРА ҲУҚУҚИДА ДАВЛАТ КАДАСТРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ҲОЛАТИ.....	137
18.Абдукадиров Шерзод СИСТЕМА СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ УЗБЕКИСТАНА.....	145

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

**12.00.01-ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА.
ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ**

Авазов Нормурод Ҳакимович,
Тошкент давлат юридик университети докторанти
E-mail: normurod.avazov.63@mail.ru

БЕҲБУДИЙ ФАОЛИЯТИДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

For citation: Avazov Normurod Hakimovich. HUMAN RIGHTS IN BEHBUDI'S ACTIVITIES. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 6-11

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-1>

АННОТАЦИЯ

Беҳбудий XX аср бошларида Туркистон ўлкасида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларининг ҳимоячиси бўлиб майдонга чиқди. Унинг бутунлай фаолияти фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини тиклашга эътибор қаратилади.

Тадқиқотчи Беҳбудийнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоячи сифатидаги ёзган асарларини ўрганади ва таҳтил қиласади. У бутун ижодини фуқароларнинг ижтимоий ҳимоясига қаратди.

Беҳбудий мустақил, ҳуқуқий давлат, инсон ҳуқуқларини ҳимояловчи давлат қўриш учун бор кучини сарфлади.

Калит сўзлар: фуқаро, ҳуқуқ ҳимоячиси, ижтимоий ҳимоя, мустақил давлат, эркинлик.

Авазов Нормурод Ҳакимович,
Докторант Ташкентского государственного
юридического университета
E-mail: normurod.avazov.63@mail.ru

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БЕГБУДИ

АННОТАЦИЯ

Беҳбуди появился в Туркестанском крае в начале двадцатого века как защитник прав и свобод граждан. Вся его деятельность направлена на восстановление прав

и свобод граждан.

Исследователь изучает и анализирует труды Бехбуди как правозащитника. Все свое творчество он посвятил социальной защите граждан.

Бехбуди сделал все возможное, чтобы построить независимое правовое государство, государство, защищающее права человека.

Ключевые слова: граждан, правозащитника, социальной защите, независимое правовое государство, свобод.

Avazov Normurod Hakimovich,
Doctoral Student of Tashkent State University of Law
E-mail: normurod.avazov.63@mail.ru

HUMAN RIGHTS IN BEHBUDI'S ACTIVITIES

ANNOTATION

Behbudi appeared in Turkestan in the early twentieth century as a defender of the rights and freedoms of citizens. All his activities are aimed at restoring the rights and freedoms of citizens.

The researcher studies and analyzes the writings of Behbudi as a human rights defender. He devoted all his work to the social protection of citizens.

Behbudi did everything possible to build an independent state of law, a state that protects human.

Keywords: citizens, defender, social protection, independent state of law, freedoms of.

Ўзбек давлатчилик тарихида Туркистон ўлка фуқароларининг ижтимоий аҳволи, уларнинг ҳуқуқлари, адолат ва ҳақиқат учун кураш тамойилларига асосланган тараққийпарвар инсон бу - Маҳмудхўжа Бўҳбудий ҳисобланади.

XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларига келиб Туркистон ўлкаси сиёсий - ҳуқуқий жараёнида муҳим ўзгаришлар, оғир даврлар, янгилик томон интилиш ҳаракатларини ўз бошидан кечирмоқда эди.

XX асрнинг бошларида Чор Россиясининг мустамлакачилиги даври ниҳоят даражада авжига чиққан, ўлка халқига нисбатан шафқатсиз чоралар қўлланилар эди. Генерал Губернатор Фон Кауфманнинг топшириғига асосан "Амир исёнкорларидан бирортаси ҳам асир олинмасин. Қўлга тушганларнинг ҳаммаси, ҳатто ярадорлар ҳам отиб ташлансин" [3. Б. 44] дейилса, айни даврни маҳаллий аҳолига бўлган муносабатни Туар Рисқулов қўйидагича тасвирлайди: "Приставларнинг ҳокимлик суришлари шу даражага етди, улар ҳатто масжидларга қўнғироқ осиш ҳаракатида бўлдилар. Ўзларининг тўраликларини ва ҳукумдорликларини кўрсатмоқ учун, номоз вақтида масжидга кириб келдилар" [3. Б. 44].

Бу даврга келиб халқ ўртасидан сиёсий етук, ҳуқуқий саводхон инсонлар, яъни йўлбошчилар етишиб чиқдики, булар нафақат мамлакатнинг келажаги, қоловерса, мамлакат халқининг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоялаш, шу ҳимоялашнинг асосларини яратиш учун кураш олиб бордилар.

Бу ҳаракатнинг бошида Маҳмудхўжа Бўҳбудий турганлигини кўрамиз. Агарда Бўҳбудийнинг ҳаёти ва ижодига назар соладиган бўлсак, унинг қарашларида

илгор ижтимоий - сиёсий ва хуқуқий фикр мавзуси бўлган инсон тақдири масаласи марказий масала сифатида турганлигининг гувоҳи бўламиз. Айни даврдаги алломалар ҳамда йўлбошчилар учун хусусият бўлган умумбашарий foялар - тенглик, эркинлик, биродарлик, халқларнинг ўзаро дўстлиги, мамлакат ва жаҳон барқарорлиги каби ижтимоий - сиёсий ва хуқуқий қарашлар хос эди. Беҳбудий ҳам шу масалаларга алоҳида эътибор берди. Унинг инсон хуқуқлари соҳасидаги қарашларида бошқа мутафаккирлардан ажралиб турадиган хусусиятлари қўйидагилардан иборат эди:

- биринчидан, Беҳбудий ўзидан олдинги барча алломаларнинг ўзидан олдинги яратган меросини чуқур ўрганган, барчасини асл нусхалардагина мутола қилган. Яъни тарихий жараёнларга баҳо беришда аниқ мустақил фикрга эга эди;
- иккинчидан, Беҳбудий мусулмон тарихи ва ҳуқуқини чуқур эгаллаган. Мусулмон ҳуқуқини жамиятга ва фуқароларга нисбатан қўллашни ҳамда уни фуқароларга тушунтиришнинг уддасидан чиққан;
- учинчидан, Беҳбудий замонвий чуқур эгаллаш билан бир қаторда уни ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлашга эришди, яъни Туркистон ўлка фуқаролари маориф соҳасида, иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий соҳаларда амалий ишларни жорий қилди;
- тўртинчидан, у бутун ижодини фуқароларнинг ижтимоий ҳимоясига қаратди;
- бешинчидан, инсон хуқуқлари соҳасида ўзи тадбирлар ишлаб чиқди. Бунинг ҳимоячиси сифатида барча ҳуқуқий ҳужжатларнинг, қолаверса шаръий қонунларнинг бошида турди;
- олтинчидан, Беҳбудий мустақил, ҳуқуқий давлат, инсон хуқуқларини ҳимояловчи давлат қўриш учун бор кучини сарфлади.

Кўринадики, Беҳбудийнинг юқорида кўрсатилган, амалга оширган ишларини унинг ёзган асарларидан ва амалий фаолиятидан билиб олиш мумкин. У айни пайтнинг ўзида 1948 йили қабул қилинган Умумжаҳон Деклорациясида кафолатланган, инсон хуқуқларини ҳимоялашга қаратилган масалаларни кун тартибига қўйган эди. Яъни "Ҳамма одамлар ўз - қадр - қимматига ҳамда ҳуқуқларида эркин ва тенг бўлиб туғиладилар. Уларга ақл ва виждан ато қилинган ва улар бир - бирларига нисбатан биродарлик руҳида муносабат қилишлари керак" [1. Б. 6].

У ривожланган мамлакатларга хавас билан қарайди. Ҳамма бир инсон, биз ҳам сизлар эришган ютуқларга эришишимиз, сизлар каби тараққий қилишимиз, бинолар барпо этишимиз керакdir, дейди. Тараққийпарвар ер юзида адолат, ҳақиқатлар қарор топсаки, инсонлар ҳуқуқий ва ҳаққоний замонда яшасинлар деб ўзининг таассуротларини ўртоқлашади: "Замонангизда бу қадар лохутий асарлар ва муқаддас буъқалар барпо этибсиз. Чин мусулмонлар, ҳақиқий инсонлар сизларсиз. Ва сизларнинг тарзия (қоникиш)ва тавсифингиздан бу кунги, биз мусулмонлар ожизмиз. Сзнинг изингиздан кетмоқға жаҳолатимиз монеъ бўлди.

Илоҳо! Бу азиз ва фаол бандаларнинг ҳурматига бизга басират бер! Эшитар қулоқ, англатар ақл бер! Оҳ, у эзгулар қандай эканлар? Биз на ҳолдамиз? Ер юзинда сулҳ ва салоҳи (эгулик) умумий ато айла, инсонларга инсоният бер! Зулимларни қаҳр эт, маҳв бўлсин зулм, яшасун адолат ва ҳаққоният" [5. Б. 116-117].

Тараққийпарвар Беҳбудийнинг "Оҳ, бонклар бизни барбод этди" мақоласи ҳам шу нуктаи - назардан дунё юзини кўрди. Айтадики, "бонка сабаби илиа яхудий, армани ва бошқалар давлатлик бўлур. Биз бўлса, болакс давлатимиздан, мулк ва

обрўйимиздан айрилармиз" деб улар билан тенглашишга, улар каби хуқуқларга эга бўлишга, қолаверса шундай ишлашга фуқароларимизни жалб қилишга чақириди[6].

Беҳбудий ўз даврида инсон эркинликлари ва хуқуқларини ҳимоя қилишда диний ва замонавий илмларни пухта эгаллаганлигида ҳам кўринади. Жумладан, айни пайтда Беҳбудий ва унинг издошлари жадидларнинг илгор вакиллари сифатида фуқароларнинг хуқуқлари ҳимоячиси сифатида кўп амалий ишларни бажарган эдилар. Яъни айрим диндорлар мутаассиб (кўр - кўрони ишонувчи) фикрларда бўлиб, жадидларнинг янгилик томони интилишларига танқидий муносабатда бўлардилар. Улар жадид йўлбошчиларини ҳам динсизликда, ҳам қиёфаларини, яъни кийган кийимларини ўзгартирганликда айблардилар. Бунга ҳам жавобан М.Беҳбудий "Кийим ва ташаббуҳ масаласи" [7] номли мақоласи билан ўз вақтида чиқиши қилди ва ойдинликлар киритди. Айни пайтдаги вазият жадидларнинг ҳаракатлари, юриш - туришлари ҳеч ҳам шариатга хилоф эмаслигини диний далиллар асосида Беҳбудий тушунтириди, исботлаб берди. У айтдики, агарда инсонлар уйларига стол ва стул қўйиши билан, томларини тункага ёпиши билан уйларига суврат осиши билан, ҳавонинг иссиқлигида ҳам бош яланг ўтириши билан динсиз бўладиган бўлса, ер юзида мусулмонлар қолмас эди. Инсон устига костюм кийиши билан бутунлай бошқа дунёга ўтиб кетмаслигини фактлар асосида Беҳбудий мутассиб диндорларга шариат қоидалари асосида тушунтириб берди. Бу билан тараққийпарвар айни даврда фуқароларнинг ўз хуқуқларини англашларига ва шариат қоидаларини ҳам чуқур билишларига ҳамда уларни амалий тиклашларига йўл очиб берди. Бунинг учун тадқиқотидан диний ва замонавий хуқуқни мукаммал билиш талаб этиларди. Беҳбудий айнан шундай илмнинг соҳиби эканлигидан, ушбу масалани давр нуқтаи - назаридан тўғри ҳал этди.

Беҳбудийнинг инсон хуқуқлари борасидаги масалаларни ҳал этишдаги хизмати шунда кўринади, фуқаролар билан боғлиқ ҳар бир масалаларда унинг фикрлари ишончли, исботларнинг мавжудлиги билан ажралиб туради. Айни пайтда ўлка фарзандларининг четларга бориб ўқиши учун истаклари бўлсао, аммо ўзи камбағал, ота - онанинг қурдати етмаса, уларнинг хуқуқлари паймол бўлмасликлари учун у қуидаги таклифларни киритади: Туркистон фарзандларининг илми учун Маориф жамияти ёки Хайрия жамияти ташкил қилиш лозим. Токи, бу жамият халқдан маблағ йиғиб миллатнинг ривожи, инсонларнинг келажаги учун ўқитсинг: "муҳандис, муаллим, замона мактабдори, миллатни ҳомийси (давлат бошқарувчиси), яъни давлат думасига депутат, миллий саноатхоналаримизни ислоҳи, техник тижоратхона, банкларда бизга ёрдам берувчи, яъни тижорат илмини ўқиган коммерсант одамларни етиштирмоқ керакдур". Шунинг учун ҳам Беҳбудийнинг халқقا қарата айтадиган гапи шундаки, "Беҳуда сарфларга кетадиган ҳаражатларни илмга сарфламоқ керакдур. Илм бизнинг омилимиз, идеалимиз, муродимиз, тилагимиз ва муддаомиздир. Ҳозир барча кучни илм олишга қаратмасак, забун бўлурмиз" [9].

Беҳбудийнинг фикрларидан кўринаядики, фуқароларнинг хуқуқларини тиклаш, уларнинг эркин келажагини яратиш учун энг аввало, илм ўрганишимиз керак, уни кучли эгаллашимиз лозим. Шундагина бизнинг фарзандларимизнинг хуқуқ ва эркинликлари амалга ошади.

Тараққийпарвар олдиндан масалаларни кўра билар, режа қила олар эди. Унинг XX аср бошларида қўйган масалалари бугунги мустақиллик давримизда ҳам ўз кучини юқотмаган. Юқорида келтирилганидек, Беҳбудий XX аср бошида Туркистон

фарзандларининг чет давлатларда таълим олиши учун Маориф ва Хайрия жамиятларини ташкил этиш масаласини қўйган эди. Булар бугунги кунда "Ёшлилар иттифоқи", "Истеъод" каби жамгармалар томонидан амалга оширилмоқда.

М.Беҳбудий ўлкада қонунлари мустаҳкам давлатни жорий қилиш лозимлигини қўйди. Бу эса ўз - ўзидан ўлкада яшаётган халқнинг хукуқ ва эркинликларининг кенг жорий этилишини кафолатлади, деди.

1917 йилнинг ўрталарига келиб Туркистон ўлкасида Беҳбудийнинг ташкилотчилиги натижасида Туркистон Мухторияти тўғрисида низом лойиҳаси тузилди. Бундан олдин мухторият масаласида Беҳбудий матбуотда бир неча бора чиқишилар қилди. Унинг ҳар бир чиқишиларида, шу лойиҳанинг ўзида ҳам инсон хукуқлари ва эркинликлари билан боғлиқ нормаларни киритишга ҳисса қўшди.

Низом лойиҳасининг 2 - моддасида "Туркистоннинг дохили ишлари ҳаммаси Туркистон халқининг ўз вакилларидан ташкил этилган мажлис мабъусон тарафиндан чиқарилган қонунлар бўйинча идора қилинажак".

Кўринаяпдики, ўлкада чиқариладиган қонунлар шу ўлканинг ўз вакили томонидан қабул қилиниши белгилаб қўйилмоқда. Чунки ўз ўлканинг фарзанди ўзининг халқи хукуқлари ва эркинликларининг ҳимоясини ўйлади. Ҳужжатнинг барча моддалари бугунги кунда амалдаги бўлган халқаро ва миллий қонунчилигимизга тўғри келади. Жумладан, 9-10-моддаларида белгилаб қўйилган нормалар Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган кафолатларни ўзида акс эттирган. Масалан, "динда ва виждонда ҳар кимга хуррият берилур. Яъни ҳар ким ўзи тилаган динда тууруга ва ёхуд тилаган динина кўчарга ихтиёри бўлур. Бунга қарши ҳеч ким тарафиндан монеъ бўлмас, дин ва масҳаблар "гасударственный опека"дан озод бўлурлар". Бундай кафолатни Ўзбекистон Республикаси конституциясининг 31-моддасидан ҳам топамиз.

Низом лойиҳасининг 10-моддасида ҳаркимнинг фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги (Ўзбекистон Республикаси конституцияси 29-моддаси) берилган. "Ҳар кимга ўз тилаганин сўйларга ва ёзарга ҳам босдириб тарқатурга Эрк (сайлов ва матбуотда хуррият) бўлур". Кўринаяпдики, бу энди чинаккам демакратия учун қилинган катта ҳаракат эди. Туркистон ўлка фуқаросини ҳукуқий кафолатлаш учун олиб борилган ҳаракатларнинг яққол қўринишидир. Ҳужжатнинг 14-моддасида : " Наиндай бўлса бир ишда айланиб тутилган кишилар ким бўлсаларда 24 соат муддат ичинда адлия маҳкамасига берилурга тийиш. Адлия маҳкамаси ҳам 24 соат ичинда онинг ишин биттиурга тийиш". Маълум бўляяпдики, ҳужжатнинг ҳар бир моддасида берилаётган фикрлар инсоннинг тақдиди ва эрки билан боғлиқ. Уларнинг барчасини бугунги қонунларимиз билан ҳамоҳанглигини кўрамиз. Яъни улар бугунги кунда яратилган қонунларимизга пойdevor бўлган десак хато бўлмайди.

Ўлкада Туркистон Мухториятини амалга ошириш борасида кўп ҳаракатлар бўлди. Мухториятни амалга ошириш учун турли ҳукуқий ҳужжатлар ҳам ишлаб чиқилди. Бундан мақсад шу эдики, ўлка фуқароларининг ҳақ ва ҳукуқларини юзага чиқариш эди. Шундай муҳим ҳужжатлардан бири "Турк адами марказият (федералист) фирмасининг маромномаси"дир. Бу ҳужжатнинг юзага келишида Беҳбудийнинг ўзига хос ҳиссаси бор. Бу маромномада мухториятли давлатнинг ҳукуқий масалалари кафолатлаб берилди. Унда фуқаролик, виждон эркинлиги, сўз ва матбуот эркинлиги, йиғилиш ўтказиш, маҳсус органларнинг рухсатисиз фуқарога тинтуб ўтказмаслик, шахснинг оила муҳофазаси ҳам белгилаб қўйилган эди.

Беҳбудий ўлкада фуқароларнинг эркинлиги ва хуқуқларини таъминлашда Европа қонунларини ҳам ўрганиш зарурлигига эътибор қаратади. Унинг "Қонуни Оврупо" [9] мақоласи фикримизнинг далили сифатида кўринади. Муаллиф Европа ва Россия қонунлари тўғрисида фикр юритади. Яъни айтадики, уларда энг муҳим қонунлар халқ вакиллари тарафидан жорий қилиниб, мамлакатнинг бошлиғига топширилади. Олий органлар шу қонунлар асосида иш кўрадилар, дейди.

Муаллиф Еропада қонунлар чиқарилишининг уч йўналиши борлигига тўхталади. Биринчидан, мамлакатнинг бошлиғи қонунларни ўзи жорий этади. Бу мутлоқ ҳамма учун мажбурийдир. Иккинчидан, ҳар бир вилоятдан вакиллар сайланиб, қонунлар жорий этади. Ушбу қонунлар мамлакатнинг бошлиғига топширилади. Мамлакатнинг бошлиғи қўл қўйса, кучга киради, қўл қўймаса яна халқнинг вакиллари мажлисига қўядилар. Учинчи йўли бу мамлакат қонунлари халқнинг ўз томонидан жорий этилишидир. Яъни мамлакат бошлиғининг ўрнига ҳам халқ вакилларидан раис сайланиб қонунни жорий қилиш учун масъул бўлади.

Кўринаяпдикси, Беҳбудий айни пайтда инсон хуқуқларини ҳимоя қилиш борасида бизнинг халқаро усуллардан ҳам фойдаланишимиз ниҳоятда зарурлиги масаласини қўяди. Бу эса долзарб ва лозим эканлигига тўхталади. Тараққийпарвар энг аввало мамлакатда халқнинг эркинлигини ва хуқуқларини ҳимоя қилувчи қонунларни жорий этилишини таъкидлади. У айтдики, бундан олдин шундай қонунларни жорий этадиган маҳаллий вакиллар бўлиши мақсадга мувофиқ.

Беҳбудийнинг инсон хуқуқлари бўйича қарашлари бугунги кунда ҳам ўз қадрини ва кучини йўқотганича йўқ. Унинг "Хуррият-озодлик-свобода-эркинлик", "Дума ва Туркистон", "Эҳтиёжи миллат", "Ҳақ олинур, берилмас", "Ёшларга мурожаат", "Тил масаласи" ва бошқа шу каби чиқишлари ҳам юқоридаги фикрларни янада мукаммалроқ намоён этади. Уларнинг барчаси инсон хуқуқлари тарихи бўйича манбалар бўлиб хизмат қиласиди. Биз буларни янада чукурроқ ўргансак, инсон хуқуқлари бўйича тарихимизни мустаҳкам эгаллаймиз.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Инсон хуқуқлари умумжаҳон Декларацияси. - Тошкент, 2008. - Б. 6 (World Declaration of Human Rights. - Tashkent, 2008. - P.6).
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Т: Ўзбекистон, 2018. (Constitution of the Republic of Uzbekistan. - T: Uzbekistan, 2018).
3. М. Ҳасаний. Туркистон босқини. - Т.: Нур, 1993. - 44 бет (Hasani M. Occupation of Turkestan. - T.: Luch, 1993. - P.44).
4. М. Беҳбудий. Танланган асарлар. -Т.: Маънавият, 2011. - 278 бет. (Behbudiy M. Selected Works. - T.: Education, 2001. - P.278).
5. М. Беҳбудий. Саёҳат хотиралари. - Тошкент, "Маънавият". - 2006. - Б.-116-117 (Behbudiy M. Travel Notes. - T.: Education, 2006.S. - 116-117).
6. 6.М. Беҳбудий. Оҳ, банклар бизни барбод этди! // "Ойина", 1914. - №19 (Behbudiy M. Oh, banks destroyed us// Mirror, 1914. - № 19).
7. 7.М. Беҳбудий. Кийим ва ташаббуҳ масаласи//Ойина, 1914. №6 (Behbudiy M. Questions of the rules of conduct and wearing clothes// Mirror, 1914. - № 6).
8. М. Беҳбудий. Қонуни Орупо. "Самарқанд" газетаси, 1913 йил 10 септембр (European law. The newspaper Samarkand, September 10, 1913).
9. М. Беҳбудий. Аъмолимиз ёйинки муродимиз// Ойина, 1913. № 6-7 (Our goals and our actions// Mirror, 1914. - №. 6-7).

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

Шохруххон Сайдов,

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси
Академияси докторанти

ХУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

For citation: Shokhrukhkhon Saidov. THEORETICAL-METHODOLOGICAL ANALYSIS OF LEGAL CREATIVITY. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 12-17

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-2>

АННОТАЦИЯ

Мазкур илмий мақолада хуқуқ ижодкорлиги ва уни амалга оширишнинг институционал ҳамда назарий-хуқуқий асослари кўриб чиқилган. Шунингдек мақолада хуқуқ ижодкорлиги бўйича муаллифлик таърифи, хусусиятлари, тамойиллари ва таснифи кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: норма, қонун, орган, хуқуқ, қарор, фармон, буйруқ.

Шохруххон Сайдов,

Докторант Академии Генеральной прокуратуры
Республики Узбекистан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРАВОВОГО ТВОРЧЕСТВА

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье рассматриваются институциональные и теоретико-правовые основы правотворчества и его реализации. А также, в статье показано определение, особенности, принципы и классификация авторства с точки зрения правового творчества.

Ключевые слова: норма, закон, орган, право, постановление, указ, приказ.

Shokhrukhkhon Saidov,

Doctoral student of Academy of the Prosecutor General's Office Republic of Uzbekistan

THEORETICAL-METHODOLOGICAL ANALYSIS OF LEGAL CREATIVITY

ANNOTATION

This scientific article examines the institutional and theoretical-legal foundations of law-making and its implementation. The article also shows the definition, features, principles and classification of authorship from the point of view of legal creativity.

Keywords: norm, law, body, right, resolution, decree, order.

Жамият ҳаётини тартибга солувчи норматив-хуқуқий хужжатларнинг сифати ва уларнинг таъсири мазкур хужжатларни ишлаб чиқиш фаолиятини амалга оширишга қаратилган ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятининг самарали ташкил этилганлиги билан белгиланади. Шунингдек давлат томонидан амалга оширилаётган ва жамият ҳаётини такомиллаштиришга қаратилган ижтимоий-иктисодий ва ҳуқуқий ислоҳотлар мустаҳкам ҳуқуқий базага асосланади.

Шу ўринда, Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев ҳақли равишида таъкидлаб ўтганларидек: "Ҳар бир қонун ёки қарорнинг яратилиши соҳадаги мавжуд муаммоларни чуқур таҳлил этишни, хорижий илфор тажрибаларни ўрганишни, бир сўз билан айтганда, машаққатли меҳнатни талаб этади. Ҳар қандай қонун хужжатини қабул қилишдан пировард мақсад - халқимизнинг турмуш шароитини яхшилаш эканини унутмаслигимиз зарур"[1].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 8 августдаги "Норма ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5505-сон Фармонига кўра, қонунчилик базасини тизимлаштириш, ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш барқарорлигини таъминлаш, норматив-хуқуқий хужжатларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш жараёнлари сифатини ошириш, шунингдек уларнинг ижроси мониторингини такомиллаштириш, норма ижодкорлиги жараённига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш, норма ижодкорлигига "ақлли тартибга солиш" модели элементларини қўллаш, норма ижодкорлиги фаолиятининг институционал асосларини такомиллаштириш норма ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари этиб белгиланди.

Таъкидлаш лозимки, ҳуқуқ ижодкорлиги фаолияти давомида норматив-хуқуқий хужжатлар ва бошқа турдаги ҳуқуқий хужжатлар белгиланган тартибда ишлаб чиқилади ва тасдиқланади. Шу орқали, давлатнинг ҳуқуқ ижодкорлиги борасидаги функциялари ҳуқуқ нормаларида ўз ифодасини топади. Зоро, давлатнинг асосий вазифалардан бири, жамият ҳаётидаги регулятор воситаларидан бири бўлган ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятини сифатли ва самарали ташкил қилишdir.

Ҳуқуқшунос олим Ш.Сайдуллаев, ҳуқуқ ижодкорлиги тушунчасига ваколатли давлат органларининг норматив-хуқуқий актларини яратиш, уларга ўзгартириш киритиш ёки уларни бекор қилишга қаратилган фаолияти деб таъриф берган. Шунинг учун ҳам ҳуқуқ ижодкорлиги - жамият ва давлатнинг ҳуқуқий эҳтиёжларини аниқлаш ва баҳолаш, ваколатли субъектларнинг ҳуқуқий хужжатларини белгиланган тартибда шакллантириши ва қабул қилишини қамраб олевчи жараёнидир. Ушбу таърифда қуйидаги муҳим жиҳатларга ургу берилган:

- ҳуқуқий тартибга солишни талаб этадиган ҳолат ёки жараённи англаш, ўрганиш ва таҳлил этиш;
- у ёки бу ҳуқуқий актни қабул қилиш ваколатига эга бўлган органни

(субъектини) аниқлаш;

- қабул қилиниши мўлжалланаётган актнинг шаклини танлаш;
- тегишли процедура доирасида хуқуқий актни тайёрлаш, қабул қилиш ёки ўзгартириш. Албатта, санаб ўтилган бу жиҳатлар ўзаро боғлиқ ва яхлит жараёндир [2].

С.В. Поленина фикрича, хуқуқ ижодкорлиги - жамият ва давлатнинг хуқуқий эҳтиёжларини аниқлаш ва баҳолаш, ваколатли субъетларнинг хуқуқий актларини белгиланган тартибда шакллантириши ва қабул қилишини қамраб оловчи жараён [3].

Юриспруденция соҳасида норматив-хуқуқий хужжатларнинг барча турларини ишлаб чиқиш фаолияти норма ижодкорлиги ҳисобланса, айнан қонунларни яратиш фаолияти эса қонун ижодкорлиги тушунчасини беради. Демак, хуқуқ ижодкорлиги фаолияти эса мазкур жараёнларни ўз ичига қамраб оловчи категория сифатида кўрсатиб ўтиш мумкин.

Ўз моҳиятига кўра, хуқуқ ижодкорлиги давлат иродасини қонун даражасига кўтариш, уни барча учун умумий мажбурий юридик қоидалар тарзида ифода этишдан иборатdir. Хуқуқ ижодкорлигини давлатнинг тегишли ваколатга эга бўлган турли органлари амалга оширади. Давлат ҳокимияти ва бошқарув (ижро этувчи) органларининг фаолияти орқали хуқуқий нормаларнинг асосий мажмуини яратади[4].

Фикримизча, хуқуқ ижодкорлиги - бу давлат томонидан ваколат берилган субъектлар томонидан ижтимоий муносабатларни тартибга соловчи ва умуммажбурий юриш-туриш (хулқ-атвор) қоидалари ҳисобланган хуқуқ нормаларини яратишга қаратилган фаолияти.

Мазкур фаолият ўзининг қўйидаги ўзига хос хусусиятлари билан характерланади:

- хуқуқ ижодкорлигини маҳсус ваколат берилган субъектлар томонидан амалга оширилиши;
- фаолият орқали ижтимоий муносабатларни тартибга соловчи хуқуқий нормаларнинг яратилиши;

Бундан ташқари, хуқуқ ижодкорлиги фаолияти ҳам бошқа фаолият турлари каби тегишли тамойилларга асосланиб амалга оширлади. Жумладан, қонунийлик, демократизм, халқчиллик ва фаолиятнинг очиқлиги каби тамойиллар асосида умуммажбурий юриш-туриш (хулқ-атвор) қоидалари яратилади.

Қонунийлик тамойили асосида умуммажбурий юриш-туриш (хулқ-атвор) қоидаларини ишлаб чиқиш бевосита юқори турувчи қонун хужжатлари (Конституция) нормаларининг устунлиги ва уларга мувофиқлигига тўлиқ риоя этилган ҳолда амалга ошириллади. Яъни Ўзбекистон Республикасининг Конституциясининг 16-моддаси 2-қисмига кўра, бирорта ҳам қонун ёки бошқа норматив-хуқуқий хужжат Конституция нормалари ва қоидаларига зид келиши мумкин эмас.

Хуқуқшунос олим З.Исломовнинг фикрича, хуқуқ ижодкорлигининг қонунийлиги, шунингдек қабул қилинаётган норматив-хуқуқий хужжатлар қатъий иерархияси (погонама-погоналиги)дан ҳам иборат: ҳар бир қабул қилинган янги хужжат илгари қабул қилинганларига мос келиши ёки уларга тўғридан-тўғри ўзгартиришлар киритиши лозим; қуий хуқуқ ижодкорлиги органининг хужжати юқори турувчи хуқуқ ижодкорлиги органи хужжатига зид келмаслиги керак. Акс ҳолда ихтилоф юзага келиб, у чинакам можаро сабабчисига айланиб қолиши ҳеч

гап әмас.

Демократизм тамойилига мувофиқ, мамлакатимизда вакиллик органды бүлмиш мамлакатимиз парламенти - Олий Мажлис ўзи қонун ҳужжатини ишлаб чиқиши ва қабул қилишининг демократик тартибида, шунингдек ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятига фуқароларнинг кенг жалб этилишида намоён бўлади. Республика изда қонун лойиҳаларининг умумхалқ муҳокамаси амалиёти кенг тарқалган. Улар меҳнат жамоаларида, конференциялар ва семинарларда муҳокама этилади, бу ишга оммавий ахборот воситалари кенг жалб қилинади[5].

Халқчиллик тамойили бўйича давлатнинг барча функциялари каби ҳуқуқ ижодкорлиги фаолияти ҳам халқ манфаатларини ўзида ифода этиши, фаолият натижасида қабул қилинаётган ҳар бир норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг халқчил бўлиши муҳим аҳамиятга эга.

Зеро, Президентимиз Ш.Мирзиёев бу борада ҳақли равишда таъкидлаб ўтганларидек: "Бошқарув тизими сифатини оширишда "Халқ давлат органларига әмас, балки давлат органлари халққа хизмат қилиши керак" деган асосий тамойилни амалда тўлиқ таъминлаш бўйича ҳали кўп иш қилишимиз зарур" [6].

Ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятининг очиқлиги тамойили бўйича ҳуқуқ ижодкорлиги фаолияти тўғрисидаги ахборотдан қонунчиликда белгиланган тартибида жисмоний ва юридик шахсларнинг фойдаланишини ва ахборот олиш ҳуқуқининг кафолатларини таъминлаш, давлат ҳокимияти ва бошқарувчи органларининг ҳамда улар мансабдор шахсларнинг қабул қилинаётган қарорлар учун маствулиятини ошириш амалга оширилади.

Давлат ва ҳуқуқ назарияси ҳамда конституциявий ҳуқуқий назарияларда ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятинии амалга оширишнинг таснифи ҳақида турлича наазариялар мавжуд.

Хусусан, Ш.Сайдуллаев ҳуқуқ ижодкорлиги турлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиб ўтиб ўтган:

- бевосита ҳуқуқ ижодкорлиги (умумхалқ референдуми);
- давлат органларининг ҳуқуқ ижодкорлиги (Олий Мажлис, Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар ва б.);
- алоҳида мансабдор шахсларнинг ҳуқуқ ижодкорлиги (Президент, вазирлар, ҳокимлар ва б.);
- маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқ ижодкорлиги[7].

Ҳуқуқшунос олим З.Исломов фаолиятининг халқнинг бевосита ҳуқуқ ижодкорлиги, давлат органларининг ҳуқуқ ижодкорлиги, мансабдор шахсларнинг ҳуқуқ ижодкорлиги каби турларини келтирган [8].

Бизнинг фикримизча, ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятини ваколатли субъектлар тоифасига ва ҳуқуқий нормалар турларига кўра таснифлаш мақсадга мувофиқ.

1. Ҳуқуқ ижодкорлиги борасидаги ваколатли субъектлар тоифасига кўра:

- а) қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эга субъектлар, яъни Ўзбекистон Республикаси Президенти, олий вакиллик органдар орқали Қорақалпогистон Республикаси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси депутатлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди, Олий суди, Баш прокурори томонидан қонун лойиҳасини Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига киритиш орқали амалга оширилиши (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 83-моддаси);

б) норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилишга ваколатли субъектларнинг ҳуқуқ

ижодкорлиги (Парламент, Президент, вазирлик, давлат қўмиталари ва идорлар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари);

2. Ҳуқуқий нормаларнинг турларига кўра:

а) қонун ижодкорлиги (Парламент томонидан қонун қабул қилиш ва ваколатли субъектлар томонидан қонун лойиҳаларини ишлаб чиқиш фаолияти);

б) норма ижодкорлиги (Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил

24 декабрдаги "Норматив-хуқуқий хужжатлар тўғрисида"ги янги таҳрирдаги Қонуни 5-моддасида белгиланган қонун хужжатларини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш фаолияти);

в) норматив тусга эга бўлмаган хужжатлар ижодкорлиги (давлат ва хўжалик бошқаруви органлари томонидан корхона, ташкилот ва идоралар фаолиятини тартибга солувчи хужжатлар қабул қилиш фаолияти).

Хорижий давлатларда ҳуқуқ ижодкорлиги фаолияти: қиёсий-хуқуқий таҳлил. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига аъзо давлатлар адлия органларининг норма ижодкорлиги фаолияти тажрибасини олиб қарайдиган бўлсак, ҳуқуқ ижодкорлиги фаолияти категорияси берилмаган бўлсада, Беларусия Республикасининг 2018 йил 17 июлдаги "Норматив-хуқуқий хужжатлар тўғрисида"ги Қонунининг 2-моддасига кўра, қонун ва норма ижодкорлиги тушунчаларининг ҳуқуқий тавсифи берилган бўлиб, жумладан норма ижодкорлиги ташаббусини амалга ошириш, режалаштириш, норматив-хуқуқий хужжатни тайёрлаш, экспертиза ўтказиш, қабул қилиш (чиқариш), расмий эълон қилиш, ўзгартириш, расмий шарҳлаш, амал қилишини узайтириш ва тугатиш, тўхтатиш, янгилаш бўйича давлат ҳокимиятининг фаолияти [9].

Ҳуқуқ ижодкорлиги фаолияти тушунчасига ҳуқуқий тавсиф беришда Молдова Республикасининг 2017 йил 22 декабрдаги "Норматив-хуқуқий хужжатлар тўғрисида"ги Қонуни ўзига хос бўлиб, яъни мазкур Қонуннинг

2-моддасида ҳуқуқ ижодкорлигига ҳаётда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш бўйича қарор қилиш учун зарурий воситаларни таъминловчи ошкора сиёсатни амалга оширишнинг асосий усули, шунингдек органнинг ошкора ҳокимият бўйича ваколатни амалга ошириши [10].

Шунингдек Озарбайжон Республикасининг 2011 йил 17 февралдаги "Норматив-хуқуқий хужжатлар тўғрисида"ги Конституциявий Қонунида ҳам ҳуқуқ ижодкорлиги ўрнида, норма ижодкорлиги тушунчасига ҳуқуқий тавсиф берилган бўлиб, унга кўра норма ижодкорлиги фаолияти бу норматив-хуқуқий хужжатларни тайёрлаш, унинг экспертизаси, қабул қилиш, ўзгартириш киритиш, шарҳлаш, амал қилишини тўхтатиб туриш ёки бекор қилиш бўйича фаолият [11].

Хулоса ўрнида таъкидлаш лозимки, қонунчилик базасини тизимлаштириш, ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш барқарорлигини таъминлаш, норматив-хуқуқий хужжатларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш жараёнлари сифатини ошириш учун бевосита мамлакатда ҳуқуқ ижодкорлиги самарали фаолиятини ташкил қилиниши ва бу борадаги ваколатли идораларнинг фаолиятини янада такомиллаштириш мақсадга мувофиқ.

Иқтибослар/Сноски/References:

- Мирзиёев Ш.М. Билимли авлод - буюк келажакнинг, тадбиркор халқ - фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир. / <https://uga.uz/oz/politics/bilimli-avlod-buyuk-kelazhakning-tadbirkor-khal-farovon-ayet-08-12->

2018 (Mirziyoyev Sh. M. A well-developed generation is the Foundation of a great future, the creative work of the people is the Foundation of a prosperous life, and friendship and cooperation are the guarantee of prosperity/ <https://aza.uz/oz/politics/bilimli-avlod-buyuk-kelazhakning-tadbirkor-khal-farovon-ayet-08-12-2018>)

2. Сайдуллаев Ш. Давлат ва хуқуқ назарияси.-Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2012. - Б.89-92. (Saydullaev Sh. Theory of state and law. - T.:TDYU, 2012. - p. 89-92.)

3. Поленина С.В. Законотворчество в Российской Федерации. - М., 1996. (Polenina S. V. Lawmaking in the Russian Federation. - Moscow, 1996.)

4. Одилқориев Х., Тультеев Т., Мұхамедов Ў. Икки палатали парламент. Т., ИИВ Академияси, 2004, 71-бет. (Adilqariev X., Tolteev T., Muhamedov O'. Two-chamber parliament. T., Academy of MIF of the Republic of Uzbekistan, 2004, p.71)

5. Исломов З.М. Давлат ва хуқуқ назарияси. - Тошкент: Адолат, 2007. - Б.513. (Islomov Z.M. Theory of state and law. - Tashkent: Justice, 2007. - p.513.)

6. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. / <https://aza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020> (President Shavkat Mirziyoyev's Address to the Oliy Majlis // <https://aza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>)

7. Сайдуллаев Ш. Давлат ва хуқуқ назарияси. Ўқув қўлланма. -Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2012. - Б.89-92. (Saydullaev Sh. Theory of state and law. - T.:TDYU, 2012. - p. 89-92.)

8. Исломов З.М. Давлат ва хуқуқ назарияси. - Тошкент: Адолат, 2007. - Б.514-516. (Islomov Z.M. Theory of state and law. - Tashkent: Justice, 2007. - p.513.)

9. Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 31.07.2018, 2/2568 (The national legal Internet portal of the Republic of Belarus, 31.07.2018, 2/2568)

10. Мониторул Официал № 7-17/34 от 12.01.2018 (Monitorul official № 7-17/34 from 12.01.2018)

11. http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=33085

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

12.00.02-КОНСТИТУЦИЯВИЙ ХУҚУҚ. МАЬМУРИЙ ХУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ХУҚУКИ

Артиков Дилмурод Рахматиллаевич,
Тошкент давлат юридик университети
Давлат ҳуқуқи ва бошқаруви
кафедраси катта ўқитувчиси
E-mail: artikov.dilmurod@gmail.com

ИДОРАВИЙ НОРМАТИВ-ХУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТНИ СУД ТОМОНИДАН ҲАҚИҚИЙ ЭМАС ДЕБ ТОПИШ ТҮФРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

For citation: Artikov Dilmurod Rahmatillayevich. PROSPECTS OF IMPROVEMENT OF LEGISLATION ON INVALIDATION OF DEPARTMENTAL NORMATIVE LEGAL ACTS. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 18-30

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-3>

АННОТАЦИЯ

Мақолада идоравий норматив-хуқуқиий ҳужжатни ҳақиқиий эмас деб топишнинг ҳуқуқиий асоси, маъмурий низоларни ҳал этиш борасидаги миллый қонунчилигимиздаги муаммолар ва уларни ҳал этиш борасидаги таклифлар хорижий мамлакатлар ва илмий-назарий қарашлар асосида таҳлил қилинган. Соҳадаги муаммолар тўрта йўналишга бўлган ҳолда таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: идоравий норматив-хуқуқиий ҳужжат, маъмурий низо, маъмурий юстиция, маъмурий тартиб-таомиллар, давлат бошқаруви, мансабдор шахс, маъмурий суд

Артиков Дилмурод Рахматиллаевич,
Старший преподаватель кафедры Государственного
права и управления Ташкентского государственного
юридического университета
E-mail: artikov.dilmurod@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ДЕЛАМ О ПРИЗНАНИИ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМ ВЕДОМСТВЕННОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются правовые основы по делам о признании недействительным ведомственного нормативно-правового акта, проблемы национального законодательства в разрешении административных споров и предложения по их разрешению, основанные на научно-теоретических перспективах зарубежных стран. Проблемы в отрасли анализируются четырьмя способами. В частности, исследованы материальные проблемы обоснованные процессуального и организационного характера.

Ключевые слова: Ведомственные нормативно-правовые акты, административный спор, административная юстиция, административные процедуры, государственное управление, должностное лицо, административный суд.

Artikov Dilmurod Rahmatillayevich,

Senior Lecturer of Public Law and Administration Department
of the Tashkent State University of Law
E-mail: artikov.dilmurod@gmail.com

PROSPECTS OF IMPROVEMENT OF LEGISLATION ON INVALIDATION OF DEPARTMENTAL NORMATIVE LEGAL ACTS

ANNOTATION

The article analyzes the legal basis for cases of invalidation of a departmental legal act, the problems of national legislation in resolving administrative disputes and proposals for resolving them, based on the scientific and theoretical prospects of foreign countries. Problems in the industry are analyzed in four ways. In particular, substantive problems of a procedural and organizational nature were investigated.

Keywords: Departmental normative legal acts, administrative dispute, administrative justice, administrative procedures, public administration, civil servant, administrative court.

Мамлакатни янада ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири суд тизимини изчил демократлаштириш, суд ҳокимиятининг мустақиллиги тўғрисидаги конституциявий нормаларга қатъий риоя этилишини таъминлаш ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 44-моддасига кўра, ҳар бир шахсга ўз хуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмаларининг файриқонуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш хуқуқи кафолатланди. Шунингдек фуқароларнинг суд ҳимоясида бўлиш хуқуқи "Фуқаролик ва сиёсий хуқуқлар тўғрисида"ти Халқаро пактнинг

14-моддасида ва "Инсон хуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳимоя қилиш тўғрисида"ти Европа Конвенсияси 6-моддасининг 1-қисмида ҳам мустаҳкамланган.

Бугунги кунда фуқаролар ва тадбиркорлик субектларининг хуқуқлари,

эркинликлари, қонуний манфаатларининг ишончли суд ҳимоясини таъминлаш, маъмурий суд иш юритувини амалга ошириш бўйича конституциявий нормани, шунингдек аҳолининг хуқуқий маданиятини ошириш зарурати туфайли маъмурий судлар тизимини янада такомиллаштириш ва самарали фаолиятини ташкил этишини тақозо этмоқда.

Юқорида вазифаларга бажариш мақсадида Ўзбекистонда идоравий норматив-хуқуқий хужжатларни қабул қилиш жараёнида йўл қўяётган камчиликларни бартараф этиш, уларни сифатини ошириш ва кескин камайтириш ҳамда бу борадаги низоларни олдини олиш борасида кўплаб ишлар амалга оширилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 сентябрдаги "Ўзбекистон Республикасида маъмурий ислоҳотлар Концепциясini тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5185-сон Фармони[1] билан мамлакатимизда Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислоҳотлар Концепцияси тасдиқланди ва коллизион нормалар, икки хил шарҳлаш, коррупция қўринишлари ва давлат томонидан ортиқча тартибга солиш ҳолатларига олиб келувчи идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар қабул қилиш амалиётини босқич-босқич бартараф этиш лозимлиги белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Давлат хуқуқий сиёсатини амалга оширишда адлия органлари ва муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги фармони[2]га кўра, қонунчиликни тизимлаштириш ва ортиқча хуқуқий тартибга солишни камайтириш мақсадида 2020 йил 1 июлдан 2021 йил 1 январгача идоравий норматив-хуқуқий хужжатларни қабул қилиш тўхтатилади. Ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳамда ўз кучини йўқотган деб топиш тўғрисидаги, шунингдек унификация қилишни назарда тутувчи идоравий норматив-хуқуқий хужжатларни қабул қилиш бундан мустасно. Идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш, келишиш, қабул қилиш, хуқуқий экспертиза ва давлат рўйхатидан ўтказиш 2020 йил 1 июлдан бошлаб синов тариқасида, 2020 йил 1 октябрдан бошлаб эса тўлиқ Норматив-хуқуқий хужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва келишишнинг ягона электрон тизими орқали амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 21 февралдаги "Ўзбекистон Республикаси суд тизими тузилмасини тубдан такомиллаштириш ва фаолияти самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармонига асосан оммавий-хуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган маъмурий низоларни, шунингдек маъмурий хуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни қўриб чиқишига ваколатли бўлган Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маъмурий судларини, туман (шаҳар) маъмурий судларини ташкил этиш этилди. Чунки фуқароларнинг идоралар ва мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаракатлари (қарорлари) устидан бериладиган шикоятлар бўйича судга мурожаат қилишнинг конституциявий асосларини мустаҳкамланиши, мазкур ишларни маъмурий тартибда ҳал этиш нисбатан самарали ва қулай ҳисобланади. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 25 январида Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекси[3] қабул қилинди.

Ушбу ўринда шуни айтиб ўтишимиз жоизки, МСИЮтК маъмурий хуқуқбузарликлар бўйича суд ишларини юритишга татбиқ этилмайди. Маъмурий жазоларни қўллаш Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс бўйича амалга оширилади. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартағи ПФ-5953-сонли фармони[4] билан

тасдиқланган 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили"да амалга оширишга оид давлат дастурида Маъмурий хуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни жиноят ишлари бўйича судлар иш юритувига ўтказиш белгиланган. Бу дегани маъмурий судларга фақатгина оммавий-хуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган маъмурий низолар кўриб чиқиш қолади.

Кодекснинг қабул қилинишининг амалий аҳамияти шундаки, эндиликда маъмурий ишларни судлар томонидан кўриб чиқиш фуқаролик ишлари сингари фуқаролик процессуал қонунчилигига асосланиб эмас, балки маъмурий ишларни юритишга доир алоҳида қонунчилик билан тартибга солинадиган бўлди. Яъни маъмурий судлар маъмурий ишларни алоҳида процессуал қонунчиликка таянган ҳолда кўриб чиқади. Бу шуни англатадики, Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекс мазмун-моҳиятига кўра фуқаролик процессуал қонунчилигидан фарқ қиласди. Хусусан, агар фуқаролик процессида даъво ишининг тарафлари процесснинг исталган босқичида келишув битими тузиш орқали ишни якунлашга ҳақли бўлсалар, маъмурий суд иш юритувида тарафлар бунга ҳақли эмаслар. Бу эса давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг фуқароларнинг хуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларига дахлдор бўлган қарорларни ҳар томонлама пухта ўйлаган ҳолда қабул қилишларига олиб келади. Пировард натижада давлат ва жамият ҳаётида қонунийликнинг мустаҳкамланишига эришилади.

Шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекс маъмурий ишларни кўриб чиқишининг хусусиятлари инобатга олинган ҳолда қабул қилинган. Бу айни кодекснинг

2-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган маъмурий суд ишларини юритиш вазифаларида аниқ намоён бўлади. Булар маъмурий органлар билан муносабатларда қонун устуворлигини, фуқаролар, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг хуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш; маъмурий ва бошқа оммавий хуқуқий муносабатлар соҳасида фуқаролар ва юридик шахсларнинг бузилган ёки низолашилаётган хуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш; маъмурий ва бошқа оммавий хуқуқий муносабатлар соҳасида қонунийликни мустаҳкамлаш ҳамда хуқуқбузарликларнинг олдини олишга кўмаклашиш; қонунга ва судга нисбатан ҳурмат муносабатини шакллантиришдир.

Маъмурий судлар томонидан кўриладиган ишлар ичida идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар алоҳида ўрин тутади. Зеро мазкур тоифадаги ишларни судда кўришнинг процессуал жиҳатлари Ўзбекистон тарихида биринчи бор жорий этилмоқда. Жумладан, ўзига нисбатан идоравий норматив-хуқуқий хужжатнинг амал қилиши татбиқ этиладиган фуқаро ёки юридик шахс мазкур хужжат Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари билан кафолатланган унинг хуқуқлари ва қонуний манфаатларини бузган деб ҳисобласа, ушбу идоравий норматив-хуқуқий хужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилишга ҳақли ҳисобланади.

Бугунги кундан фарқли равишда идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларни юритиш тарихига юзаланадиган бўлсан, ушбу кодекс қабул қилинишидан аввал Фуқаролик судлари Олий суд Пленумининг 1996 йил 19 июлдаги 18-сонли "Фуқароларнинг хуқуқлари ва

эркинликларини бузадиган хатти-ҳаракатлар ва қарорлар устидан келтирилган шикоятларни судларда кўриш амалиёти тўғрисида"ти қарорининг 6-бандига асосан қўйида келтирилган тусдаги ишларни кўриб чиқиш ваколатига эга эди, яъни давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва мансабдор шахсларнинг қўйидаги:

- фуқаронинг ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилишига сабабчи бўлган;
- фуқаронинг ўз ҳуқуқлари ва эркинликларини рўёбга чиқаришга монелик туғдирган;
- фуқаро зиммасига қонунга хилоф равища қандайдир мажбурият юклатилишига сабабчи бўлган коллегиал ёки якка тартиbdагi хатти-ҳаракатлар (қарорлар) устидан судга шикоят қилиниши мумкин.

Шуни ҳисобга олган ҳолда, ҳам якка тартиbdагi ҳам умумий хусусиятга эга бўлган ҳар қандай қарорлар устидан юқорида кўрсатилган тартиbdада судга шикоят қилиш мумкинлиги белгиланган эди.

Бироқ бундай хусусиятга эга бўлган ишларнинг аниқ баён қилинган механизmlарнинг мавжуд эмаслиги туфайли амалиёт кам татбиқ этилган ва айrim муаммоларга дуч келганлигини гувоҳи бўлинган. Натижада, баъзи ҳолларда фуқаролар ва юридик шахсларнинг Конституция ва қонунлар билан кўриқланувчи ҳуқуқ ва манфаатларига путур етказилган. Бу эса фуқароларнинг суд ҳокимияти ва давлат органларига ишончсизлигини шаклланишига олиб келган. Бундай камчиликларни бартараф этиш мақсадида маъмурий судлар ташкил этилди ва бу турдаги ишларнинг кўриб чиқиш унинг ваколатига кириши белгилаб ўтилди. Шу муносабат билан МСИЮтКнинг 30-моддасига биноан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасиган низолашиб тўғрисидаги ишларни кўриш Олий суднинг судловига кирувчи ишлар тоифасига киритилди. Шундай бўлсада, бундай тизимнинг амалиётга жорий этилиши бугунги қунда вужудга келаётган камчиликларни тўлалигича бартараф этилгани йўқ ва амалиётда айrim камчиликларни кўришимиз мумкин. Жумладан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судлар томонидан ҳал этишнинг назарий асослари бўйича тадқиқот ишлари етарлича олиб борилмаган. Бундан ташқари идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судлар томонидан ҳал этиш институти мамлакатимиз қонунчилиги учун янгилик ҳисобланади ва бундай ишни кўриб чиқишидаги яхлит тизим тўлалигича шаклланмаган.

Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги амалдаги қонунчиликнинг ўтган даврдаги ижроси бир қатор ҳуқуқий ечимини топиш зарур бўлган муаммоларни юзага келтирмоқда. Буни қўйидагиларда кўриш мумкин:

Биринчидан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судга тааллуклилик масаласи батафсил тартибга солинмаган;

Иккинчидан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судловга тегишлилиги мукаммал тартибга солинмаган;

Учинчидан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш процесдуал тартиби мукаммал эмас;

Тўртинчидан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги суд ҳужжатларини ижро этиш батафсил тартибга солинмаган.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонун ҳужжатларига зид бўлган

идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар сони кўп бўлишига қарамай фуқаролар томонидан судга мурожаат қилиш ҳоллари кам учраётганлиги соҳа амалётини тадқиқ қилиш эҳтиёжини юзага келтирмоқда. Бунда мазкур тоифадаги ишлар фақат Олий суд судловига берилганида ҳам маълум бир муаммоли жиҳатлар мавжуд деб ҳисоблаш мумкин. Ушбу фикрга қўшилган ҳолда Россия Федерацияси қонунчлигига мисол сифатида олсак, Россия Федерацияси Маъмурий суд иш юритуви тўғрисидаги Кодекс[5]нинг

20-моддаси Россия Федерацияси Олий суди, вилоят суди, федерал аҳамиятга эга шаҳар суди, автоном вилоят суди биринчи инстанция суди сифатида қўйидаги маъмурий ишларни кўриб чиқади: норматив-хуқуқий хужжатларни, қонунчиликни тушунтиришни ўз ичига олган ва норматив хусусиятларга эга бўлган хужжатларни, Россия федерацияси давлат ҳокимияти органлари мансабдор шахсларини, шаҳар ҳокимиятларининг вакиллик органларини хужжатлари юзасидан низолашиб тўғрисидаги ишларни кўришга ваколатли ҳисобланади. Ёки, Озарбайжон давлатида бу турдаги ишлар билан appellация инстанциясига мурожаат қилиш ва юқори турувчи инстанцияга шикоят қилиш хуқуқи билан тамилланганлигини кўришимиз мумкин. Германияда ҳам айнан бундай турдаги ишларни энг юқори инстанция кўриб чиқмайди[6].

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судда кўришдаги учинчи муаммо, бу бевосита ишни кўриб чиқиш билан боғлиқ муаммолар ҳисобланади. Бу турдаги ишларни кўришнинг МСИЮтКнинг 22-бобида алоҳида тартиби берилганлигига қарамай бугунги кунда бир қатор муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Улардан дастлабкиси мурожаат қилиш хуқуқига эга субъекти ҳисобланади. Амалдаги қонунчилик бўйича фуқаролар ва юридик шахслар судга мурожаат қилиш хуқуқига эга. МСИЮтКнинг 179-моддасига асосан ўзига нисбатан идоравий норматив-хуқуқий хужжатнинг амал қилиши татбиқ этиладиган фуқаро ёки юридик шахс мазкур хужжат тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилишга хуқуқи кафолатланган. Лекин Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил

9 октябрдаги 469-сон "Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар меъёрий хужжатларининг қонунийлигини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарорининг 3-бандига мувофиқ, Адлия вазирлиги давлат рўйхатидан ўтмаган хужжатларни бекор қилиш, бузилган хуқуқларни тиклаш, етказилган заарларни қоплаш тўғрисидаги дъяворлар билан суд органларига мурожаат қилиш хуқуқига эга. Бироқ қонун хужжатларида Адлия вазирлиги томонидан ушбу масалада суд органларига мурожаат қилиш тартиби ва суд томонидан мазкур тоифадаги ишларни кўриб чиқиш механизми белгиланмаган. Бу қаби муаммонинг вужудга келиши ҳам айнан ушбу кодексда қонун чиқарувчи мурожаат қилиш хуқуқи билан фақатгина жисмоний ва юридик шахсларни тамиллаганлигига. Масалан, Россия Федерацияси қонунчилигига мурожаат қилсан Фуқаролик процессуал кодексининг 251-моддаси 2-қисмida Россия Федерацияси Президенти, Россия Федерацияси Ҳукумати, Россия Федерациясининг қонунчилик (вакиллик) органи, Россия Федерациясининг юқори палата мансабдор шахси, маҳаллий давлат ҳокимияти органи, худудий орган раҳбари ҳам норматив-хуқуқий хужжатни тўлиқ ёки қисман қонунга номувофиқ деб тан олиш тўғрисида умумий юрисдикция судига мурожаат қилишга ҳақли эканлиги белгиланган.

Шунингдек Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги "Прокуратура

тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида"ги Қонуннинг 14-моддасига кўра, "давлат бошқаруви органлари ва ҳокимларнинг ҳужжатлари фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини жиддий равишда камситаётган бўлса, Бош прокурор бу ҳужжатларни тўхтатиб туриш ёхуд бекор қилиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентига таклифлар киритиши мумкин белгиланга[7]. Ушбу ҳолатда давлат бошқаруви органлари ва ҳокимларнинг ҳужжатлари умумий маъно англашиб барча турдаги ҳужжатларнинг Конституцияга номувофиқлигини назарда тутади. Бундан ташқари давлат бошқарув органлари деганда умумий маъно англашиб барча ваколатли давлат органлари, хусусан вазирлик, давлат қўмиталари ва идоралари ҳам тушинилиши мумкин. Ўзбекистон Республикасида барча турдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш тегишлича суднинг ваколат доирасига киради. Бу эса судларда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиша судларнинг "Судлар тўғрисида"ги қонун[8]нинг 3-моддасида белгиланган Ўзбекистон Республикасида одил судлов факат суд томонидан амалга оширила деган нормасининг бузилишига олиб келиши мумкин.

Иш юритиш билан боғлиқ кейинги масала бу ишни кўриш билан боғлиқдир. МСИЮтКда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш Олий суд томонидан ҳайъат таркибида кўрилиши белгиланган бўлиб, суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш низолашилаётган ҳужжатни қабул қилган орган вакилларининг мажбурий иштирокида кўриб чиқади. Ушбу ишни кўриб чиқиш давомида судлар томонидан аниқланиши лозим бўлган масалалар белгиланган бўлиб, хусусан суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишни кўришда унинг тўлалигича ёки муайян қисми нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжатига мувофиқлигини, шунингдек низолашилаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган органнинг ваколатларини ҳамда унинг Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига давлат рўйхатидан ўтганлигини текшириш белгиланган. Суд томонидан текшириш лозим бўлган масалалардан бири идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилиш тартиб-таомили мавжуд эмаслигини кўриш мумкин. Ваҳоланки идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қонунийлигига баҳо беришда унинг тартиб-таомили муҳим аҳамиятга эгадир. Россия Федерация тажрибасига эътибор қаратсан, норматив актни қонунийлигини текширишда суд мазкур жиҳатига эътибор қаратади.

МСИЮтКда суд ҳал қилув қарорини қабул қилиш чогида ҳал этадиган масалалар ичида ҳал қилув қарорини ижро этиш тартиби ва муддатини белгилаш масаласини ҳал қилиши мумкинлиги кўрсатилган. Ушбу кодекснинг 182-моддасига боноан, суднинг идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишни кўриш натижаси бўйича қабул қилган ҳал қилув қарори у қабул қилинган пайтдан эътиборан қонуний кучга киради. Суд томонидан тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топилган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат ёки унинг айрим қисмлари суднинг ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган пайтдан эътиборан қўлланилмайди ва улар ҳужжатни қабул қилган орган томонидан нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжатига мувофиқлаштирилиши керак. Шунингдек ушбу кодекснинг 183-моддасига кўра, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш бўйича қонуний кучга кирган ҳал қилув қарори суд томонидан давлат органларининг

низолашилаётган хужжат эълон қилинган расмий нашрларига юборилади ҳамда кўрсатилган нашрларда дарҳол эълон қилиниши лозим.

Юқорида такидланганидек қонунчиликда идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар бўйича низолашиш ҳолатлари бўйича суд қарорларини ижро этиш учун алоҳида қоидалар мавжуд. Афсуски, бундай қоидалар суд хужжатларини ижро этиш тартибини тартибга солувчи қонунчиликда, шу жумладан, "Суд хужжатлари ва бошқа органлар хужжатларини ижро этиш тўғрисида"ги Қонун да акс этмаган. Ушбу қонуннинг 5-моддасида ижро этилиши лозим бўлган суд хужжатлари ва бошқа органларнинг хужжатлари келтирилган бўлиб, унда маъмурий суд қарорлари ижро этиладиган хужжатлар таркибида киритилмаган. Бундан ташқари идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларнинг ўзига ҳос хусусиятларини инобатга олган ҳолда суд қарорларини ижро этиш учун алоҳида қоидалар киритилиши муҳим аҳамиятга эгадир.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, идоравий норматив-хуқуқий хужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш билан боғлиқ ишларни кўришда судловга тегишлилик, иш юритиш ва суд хужжатларини ижро этиш борасида муаммолар мавжуд бўлиб, мазкур муаммолар мазкур ишларни кўришда қийинчиликлар тугдириши мумкин. Тадқиқот иши мавзуси доирасида ишлаб чиқилган "Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида"ги қонун лойиҳаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексининг янги таҳрирда ишлаб чиқувчи Ўзбекистон Республикаси Олий судида ташкил этилган Ишчи гуруҳга ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига юборилди. Қуйида ушбу лойиҳа илова қилинади.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.01.2018 й., 06/18/5304/0591-сон; 03.03.2018 й., 06/18/5329/0846-сон (National database of legislation data, № 19.01.2018. 06/18/5304/0591.)
2. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 20.05.2020 й., 06/20/5997/0634-сон (National database of legislation data. 20.05.2020, № 06/20/5997/0634)
3. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.01.2018 й., 02/18/МПК/0627-сон, 12.10.2018 й., 03/18/496/2043-сон (National database of legislation data. 20.05.2020, № 06/20/5997/0634)
4. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 03.03.2020 й., 06/20/5953/0246-сон; 27.03.2020 й., 06/20/5975/0377-сон(National database of legislation data. 03.03.2020., №06/20/5953/0246; 27.03.2020, № 06/20/5975/0377)
5. Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации" от 08.03.2015 N 21-ФЗ (ред. От 27.12.2019) (Code of administrative justice of the Russian Federation" from 08.03.2015 N 21-FZ (ed. From 27.12.2019)
6. Code of Administrative Court Procedure (Verwaltungsgerichtsordnung, VwGO). Federal Law Gazette I page 686 // <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=292#4>
7. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 17.10.2017 й., 03/17/448/0126-сон, 05.04.2018 й., 03/18/470/1005-сон, 24.07.2018 й., 03/18/486/1559-сон (National database of legislation data. 17.10.2017, №03/17/448/0126, 05.04.2018, №03/18/470/1005, 24.07.2018, №03/18/486/1559)

8. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.05.2019 й., 03/19/536/3114-сон, 05.09.2019 й., 03/19/564/3690-сон, 11.09.2019 й., 03/19/566/3734-сон; 11.03.2020 й., 03/20/607/0279-сон (National database of legislation data. 11.05.2019, №03/19/536/3114, 05.09.2019, № 03/19/564/3690, №11.09.2019, 03/19/566/3734; 11.03.2020, №03/20/607/0279)

ЛОЙИХА

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНинг МАъМУРИЙ СУД ИШЛАРИНИ
ЮРИТИШ ТҮГРИСИДАГИ КОДЕКСГА ЎЗГАРТИШ ВА ҚўШИМЧАЛАР
КИРИТИШ ҲАҚИДА**

Қонунчилик палатаси томонидан 201_ йил __ __ да қабул қилинган
Сенат томонидан 201_ йил __ __ да маъқулланган

1-модда. Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 25 январрда қабул қилинган Маъмурий суд ишларини юритиш түгрисидаги кодекси (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.01.2018 й., 02/18/МПК/0627-сон)га қўйидаги ўзгартиш ва қўшимчалар киритилсинг:

1) 29-модда биринчи қисми қўйидаги таҳрирда баён этилсинг:

"Қорақалпогистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳар маъмурий суди биринчи инстанция суди сифатида давлат сири билан боғлиқ бўлган ишлар ва идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш түгрисидаги ишларни кўради.";

2) 30-модда биринчи қисми қўйидаги таҳрирда баён этилсинг:

"Ўзбекистон Республикаси Олий суди биринчи инстанция суди сифатида Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси хатти-ҳаракатлари (қарорлари) юзасидан низолашиш ҳақидаги ишларни кўриб чиқади".

3) 179-модда қўйидаги таҳрирда баён этилсинг:

"Ўзига нисбатан идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатнинг амал қилиши татбиқ этиладиган фуқаро, юридик шахс ва давлат органи мансабдор шахси мазкур ҳужжат Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари билан кафолатланган унинг хуқуқлари ва қонуний манфаатларини бузган деб ҳисобласа, ушбу идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш түгрисидаги ариза билан судга мурожаат қилишга ҳақли.

Жамоат бирлашмаси жамоат бирлашмасининг барча аъзоларининг хуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун тўлиқ ёки қисман идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш түгрисидаги ариза билан судга мурожаат қилиш хуқуқига эга.

Юқори юридик кучга эга қонунга мос келмайдиган ва бошқа шахслар ёки хуқуқларини, эркинликларини ва фуқароларнинг қонуний манфаатларини бузадиган идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни прокурор, депутатлар, маҳаллий ижро ҳокимият органи бошлиги томонидан ўз ваколати доирасида ариза билан қисман ёки тўлиқ ҳақиқий эмас деб топиш түгрисида судга мурожаат қилиш хуқуқига эга.

Ушбу Кодексда назарда тутилган тартибда идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш түгрисидаги аризалар, агарда Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ ушбу ҳуқуқий ҳужжатларнинг конституциявийлигини текшириш Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди ваколатига киритилган бўлса, судда қўриб чиқилмайди.

Идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш түгрисидаги ариза ушбу норматив-хуқуқий ҳужжатнинг амал қилиш муддати мобайнида судга топширилиши мумкин.

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий эмас деб топиш түғрисидаги ишларда суд қарши шикоят талабарини қабул қила олмайды.

4) 180-модда қуидаги таҳрирда баён этилсін:

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий эмас деб топиш түғрисидаги ариза ушбу Кодекснинг 128-моддасыда назарда тутилган талабларга мувофиқ бўлиши керак.

Аризада қуидагилар ҳам кўрсатилиши керак:

1) идоравий норматив-хуқуқий хужжатни қабул қилган органнинг номи;

2) идоравий норматив-хуқуқий хужжатнинг номи, рақами, қабул қилинган санаси, эълон қилиш манбай ва у түғрисидаги бошқа маълумотлар;

3) аризачининг фикрига кўра, унинг ушбу идоравий норматив-хуқуқий хужжат ёки унинг айрим қисмлари билан бузилаётган хуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатлари;

4) аризачининг фикрига кўра, идоравий норматив-хуқуқий хужжат ёки унинг алоҳида қисмлари нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган қайси қонун хужжатига зид бўлса, ўша қонун хужжатининг номи;

5) низоли идоравий норматив-хуқуқий хужжатнинг аризачига қўлланиши ёки аризачи ушбу қонун билан тартибга солинадиган муносабатларнинг субъекти эканлиги түғрисида маълумот;

6) аризачининг идоравий норматив-хуқуқий хужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш түғрисидаги талаби.

Аризага ушбу Кодекснинг 130-моддасыда кўрсатилган хужжатлар, шунингдек низолашилаётган норматив-хуқуқий хужжатнинг матни илова қилинади.

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий эмас деб топиш түғрисида судга ариза берилганлиги низолашилаётган хужжатнинг ёки унинг айрим қоидаларининг амал қилишини тўхтатиб турмайди.

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий эмас деб топиш түғрисида судга ариза берилиши билан суд жавобгардан расмий нашрда тегишли хужжат устидан маъмурий иш қўрилишини эълон қилишни мажбур қилиш лозим. Эълонда даъвогарнинг шикоят қилинган хужжатга нисбатан талаблари, норматив-хуқуқий хужжат тафсилотлари, маъмурий ишни судда кўриб чиқиш санаси, вақти ва жойи кўрсатилиши керак. Эълон суд муҳокамасидан камида беш кун олдин эълон қилиниши лозим".

5) қуидаги мазмундаги 180¹-модда билан тўлдирилсін:

180¹-модда. Идоравий норматив-хуқуқий хужжатта ҳақиқий эмас деб топиш түғрисида ариза бўйича дастлабки ҳимоя чоралари

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатта ҳақиқий эмас деб топиш түғрисидаги ариза бўйича аризачига нисбатан низоли норматив-хуқуқий хужжатни ёки унинг баҳсли қоидаларини қўллашни тақиқлаш шаклида дастлабки ҳимоя қилиш чораларини қабул қилишга ҳақлидир. Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий эмас деб топиш түғрисидаги маъмурий ишлар бўйича дастлабки ҳимоя қилиш бўйича бошқа чора-тадбирларни қабул қилишга йўл қўйилмайди.

6) 181-модда қуидаги таҳрирда баён этилсін:

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий эмас деб топиш түғрисидаги иш суд томонидан ҳайъат таркибида кўрилади.

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар бўйича маъмурий ишлар ариза қўзгатилган кундан бошлаб икки ойдан ошмаган муддатда суд томонидан кўриб

чиқилади.

Идоравий норматив-хуқуқий ҳужжат бўйича низолашишга оид маъмурий иш прокурор иштирокида кўриб чиқилади. Агар норматив-хуқуқий ҳужжат бўйича низолашишга оид маъмурий иш прокурорнинг аризаси асосида қўзғатилса, у мазкур маъмурий иш бўйича фикр билдирамайди. Агар идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги маъмурий иш прокурор аризаси асосида қўзғатилмаган бўлса, суд жараёнига кирган прокурор ушбу маъмурий иш юзасидан фикр билдиради.

Идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишда иштирок этаётган шахслар, уларнинг вакиллари, шунингдек суд муҳокамасининг бошқа иштирокчилари суд мажлисининг вақти ва жойи тўғрисида хабардор қилинади.

Суд идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қиласдан мансабдор шахснинг суд мажлисида мажбурий иштирокни амалга ошириши мумкин.

Идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш низолашилаётган ҳужжатни қабул қиласдан оган вакилларининг мажбурий иштирокида кўриб чиқилади.

Суд идоравий норматив-хуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишни ҳал этишда уни давлат рўйхатидан ўтказган орган - Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигини жавобгар сифатида жалб қилиши лозим.

Суднинг мажлиси видеоконференцалоқа режимида ўтказилиши мумкин.

Суд идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишни қўришда унинг тўлалигича ёки муайян қисми нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжатига мувофиқлигини ва уни қабул қилиш тартиб-таомилининг тўғрилигини, "пакет" принципига амал қилинганлиги, шунингдек низолашилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қиласдан оганнинг ваколатларини ҳамда унинг Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига давлат рўйхатидан ўтганлигини текширади.

7) қўйидаги мазмундаги 181¹-модда билан тўлдирилсан:

181¹-модда Идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш юритишни тугатиш

Агар ушбу Кодекснинг 108-моддада назарда тутилган асослар мавжудлигини аниқласа, суд идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги маъмурий ишни тўхтатади.

Суд, шунингдек агар идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги маъмурий иш бўйича иш юритишни қўйидаги ҳолларда тугатиш хуқуқига эга:

1) низоли идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатнинг аризачининг хуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига таъсир қилишни тўхтатса, бекор қилинса ёки ўзгартирилса;

2) судга мурожаат қиласдан ўз даъвосидан воз кечса ва суд томонидан ушбу рад этишни қабул қилишга тўсқинлик қиласдан жамоат манфаатлари йўқ бўлса.

Суд, шунингдек аризадан воз кечиши, агар бу қонун ҳужжатларига зид бўлса ёки бошқа шахсларнинг хуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузса, қабул қиласдан жамоат манфаатлари йўқ бўлса.

Ушбу Кодекснинг идоравий норматив-хуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги маъмурий иш бўйича иш юритишни тугатиш бошқа шахсларнинг судга мурожаат қилинишига тўсқинлик қиласдан жамоат манфаатлари йўқ бўлса.

8) қуидаги мазмундаги 183¹-модда билан тұлдирилсін:

183¹-модда. Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни тұлиқ ёки қисман ҳақиқий әмас деб топиш оқибатлари

Суд томонидан идоравий норматив-хуқуқий хужжат тұлиқ ёки қисман ҳақиқий әмас деб топилған тақдирда, ушбу хужжат ёки унинг алоҳида қоидалари суд томонидан күрсатылған санадан бошлаб қўлланилади.

Суд томонидан идоравий норматив-хуқуқий хужжат тұлиқ ёки қисман ҳақиқий әмаслиги белгилаб берилса, ушбу норматив-хуқуқий хужжатнинг мазмунини тақрорлайдиган идоравий норматив-хуқуқий хужжатлар ҳам қўлланилиши мумкин әмас.

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни тұлиқ ёки қисман ҳақиқий әмас деб топиш тўғрисидаги суд ҳал қарори худди шу ҳаракатни қайта қабул қилиш йўли билан амалга оширилмайди.

Суд тақорорий идоравий норматив-хуқуқий хужжатнинг қонунийлигини текширмасдан соддалаштирилған иш юритув тартибида кўриб чиқиши мумкин. Ишни соддалаштирилған иш юритиш тартибида кўриб чиқилса, суднинг идоравий норматив-хуқуқий хужжатни тұлиқ ёки қисман ҳақиқий әмас деб топиш тўғрисидаги ҳал қилув қарорининг асослантирувчи қисмида суд томонидан илгари ҳақиқий әмас деб топилған идоравий норматив-хуқуқий хужжат билан тақорорийлигини ва идентификацияланганлигини асослаш керак.

9) қуидаги мазмундаги 183²-модда билан тұлдирилсін:

183²-модда. Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни тұлиқ ёки қисман ҳақиқий әмас деб топиш тўғрисидаги ҳал қилув қарорини ижро этиш

Суд идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий әмас деб топиш тўғрисидаги суд ҳал қилув қарорини мажбурий эълон қилиш, ҳал қилув қарори тўғрисидаги ахборотни тегишли давлат реестрига киритишни таъминлаш, шунингдек суд томонидан ноқонуний деб топилған хужжат қоидаларини бекор қилиш (ўзгартириш) мажбуриятини қабул қилган давлат органига ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига юклаши керак.

Идоравий норматив-хуқуқий хужжатни ҳақиқий әмас деб топиш тўғрисидаги суд ҳал қилув қарори оммавий ахборот воситасида мажбурий эълон қилинади. Суднинг айнан шу оммавий ахборот воситасида эълон қилиш тўғрисидаги кўрсатмаси бўлган, қонуний кучга кирган ҳал қилув қарорини таҳририят суд ҳал қилув қарорида кўрсатылған муддатда бепул эълон қилиши шарт.

2-модда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси:

хукумат қарорларини ушбу Қонунга мувофиқлаштирысин;

ушбу Қонуннинг ижросини, ижрочиларга етказилишини ҳамда моҳияти ва аҳамияти аҳоли ўртасида тушунтирилишини таъминласин.

3-модда. Ушбу Қонун расмий эълон қилинган кундан эътиборан кучга киради.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти

ХҮҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Хакбердиев Нурали Салайдинович,
Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон
Миллий Университети мустақил изланувчиси
E-mail: m.hakberdiev@mail.ru

КАДРЛАР СИЁСИЙ МАДАНИЯТ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЗАРУРИЯТИ

For citation: Khakberdiev Nurali Salaydinovich. STABILITY OF THE PERSONNEL POLITICAL CULTURE THE NEED FOR SECURITY Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 31-37

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-4>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада ҳозирги давримизнинг ижтимоий, сиёсий, манавий, маданий ҳамда мафкуравий жараёнларига нафақат сезиларли таъсир ўтказётган, кўп ўринларда бу жараёнларнинг моҳияти, мазмуни белгилаб бераётган глобаллашув ҳодисасининг, аввало, жамият ривожининг субъектив асоси бўлган шахс сиёсий маданиётга ўтказилётган таъсир масаласи таҳлил қилиниб, таклифлар келтирилган.

Калит сўзлар: ижтимоий, сиёсий, манавий, маданий, мафкуравий, кадрлар, психология.

Хакбердиев Нурали Салайдинович,

Самостоятельный соискатель Национальный
университет Узбекистана имени Миро Улугбека
E-mail: m.hakberdiev@mail.ru

СТАБИЛЬНОСТЬ КАДРОВОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПОТРЕБНОСТЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье впервые анализируется вопрос о влиянии феномена глобализма, который оказывает лишь существенное влияние на социальные, политические, духовные, культурные и идеологические процессы нашего времени, определяет сущность и содержание этих процессов во многих местах, выдвигаются предложения.

Ключевые слова: социальные, политические, духовные, культурные, идеологические, кадровые, психологические.

Khakberdiev Nurali Salaydinovich,
Independent researcher National University
of Uzbekistan named after Miro Ulugbek
E-mail: m.hakberdiev@mail.ru

STABILITY OF THE PERSONNEL POLITICAL CULTURE THE NEED FOR SECURITY

ANNOTATION

The article analyzes for the first time the question of the impact of the phenomenon of globalism, which has only a significant impact on the social, political, spiritual, cultural and ideological processes of our time, determines the essence and content of these processes in many places, and puts forward proposals.

Keywords: social, political, spiritual, cultural, ideological, personnel, psychological.

Хозирги даврда хаёт суръатларининг шиддатли даражада ўсиши нафақат ижтимоий-сиёсий жараёнлар, шу билан бирга ҳар бир шахс турмуш тарзи, миллий удумлари ҳамда маданиятга ҳам ўзига ҳос ўзгаришларни вужудга келтиради.

Шу боисдан глобализм феномени эволюциясининг жараёнида кишилик жамиятига ҳос бўлган хар хил компонентлар таркибий қисмларнинг бирикиш жараёни бўлиб, инсониятнинг дифференциация жараёнига тескаридир[1] деган хулоса қилинган.

Мазкур илмий тадқиқотда дифференциясия деган тушунчанинг глобал ўзгаришлар билан боғлиқ ижобий ҳамда салбий жиҳатлари мавжуд эканлиги етарли илмий-назарий тахлил ва далиллар асосида тадқиқ этишга асосий этибор берилади. Бу холат билан боғлиқ ижобий жиҳати, цивилизацияларро муносабат дунё халқлари орасида уйғунлашиб бориши оқибатида халқни ирқи, диний эътиқоди асосида дифференциялашга уринишлар тобора бархам топиб бораётганлиги шахслараро фақат уларнинг бошқарувидаги қадрларнинг билим савияси, иқтидори бўйича фарқланаётганлик ҳодисаси юзага келганлиги билан изохланса, дифференциясига тескари муносабатнинг салбий жиҳатлари жаҳон халқлари ўртасида "маданиятларни яхлитлаштириш" сиёсий маданиятда беқарорлик миллий ва ижтимоий қиёфасизликка йўл очишга уринишлар билан изохлаш мумкин.

Айнан шу масалалар ушбу мақолада атрофлича тахлил этилди. Шу боисдан мазкур тадқиқотда шахс тарбиясида сиёсий онгнинг ва маданиятнинг барқарорлигини тамиллаш ва мустаҳкамлашда таълим муассасалари, оила, маҳалла ва бошқа ижтимоий институтларнинг ўрни ҳамда таъсири ҳам диссертацияда илмий тахлил этилди.

Мазкур тадқиқотдан шахсда сиёсий маданиятни житмоий-тариҳий, индивидуал-рухий ҳодиса сифатида шахс табиатида юзага келишидаги жараёнлар "инсон ва жамият", "табиат ва жамият" деб аталиш обектив ва субектив асослар билан боғлиқлиги масаласи глобал ўзгаришлардаги асосий феноменал ҳодиса сифатида қурилмоғи лозим.

Қолаверса, шахс сиёсий маданиятига таъсир этувчи умумбашарий ўзгаришлар

мазмуни ҳамда моҳиятини англаб олиб, мазкур масалага ёндашиш тасаввурдаги турли чалкашликларни олдини олишга ва қўйилган муаммони илмий ҳолислик билан ёритишга имкон беради. Шу ўринда, аввало, хозирги даврнинг рухини, моҳияти ва мазмунини қисқача тавсифлаш зарурияти вужудга келиши ҳозирга замон жаҳон тараққиётининг тенденсияларидан ҳисобланади.

Уларнинг заминини жаҳондаги ўзгаришлар тенденсиясини ўзаро ижтимоий психологик ҳамда маданий алоқаларнинг гоят кучайиши, интенсивлашувини вужудга келтирди. Тадқиқотчи олим А.Эркаевни таъкидлашича бундай ўзаро алоқалар, бир томондан, истеъмол моллари, хизматчиларни, иккинчи томондан, молиявий тузилмалар, бухгалтерия ҳисоблари, ўзаро ҳисоб китобларни, аудит, статистика ва шу кабиларни стандартлаштириш, ягона андозаларга келтирди[2]. Айни манна шу ҳолатлар иқтисодий ўзаро муносабатлар тизимидан ижтимоийга, яъни кишиларнинг фель-атвори, миллий қиёфаси, сиёсий онг ва маданиятини белгилайдиган омилларга кўчиб, миллатнинг дунёқарashi, менталитетидаги жамоавийлик туйғуларига ҳам ўз таъсирини ўtkазa бошлади. Шу боисдан мазкур жараёнлар туфайли ҳозирги Ўзбекистонда шундай вазият шаклландики, демократия ва инсон хукуқлари соҳасидаги жамоатчилик фикри реал воқеликда кечётган ҳолатдан анча илгарилаб кетган. Бунинг сабаби ҳам ҳозирги муҳитининг кучайиб бориши жараёнлари билан изоҳланади. Зеро, жамият аъзоларининг сиёсий маданиятини шаклланишида бу борадаги Farb стандартларининг изчил кириб келиши ўзига ҳос аҳамиятга эга бўлиб, бу ижобий ҳол десак бўлади. Лекин ана шу жамоатчилик фикрива эҳтиёжини қондиришга қаратилган жамоатчилик ижтимоий институтларнинг фаолиятини ҳозирча қониқарли деб бўлмайди[3].

Шу боисдан, ижтимоий институтлар фаолигини кучайтириш учун уларни маънавий-руҳий жиҳатдан қўлловчи миллий-ахлоқий қадриятлар, ҳалқ анъаналари, аждодларимизнинг умрбоқий илмий-ижодий меросидан фойдаланишга ҳамда бошқарувдаги кадрларни ихтисослигига, ахлоқига, илмий салоҳиятига жиддий эътиборни қаратишимиш керак бўлмоқда.

Дарҳақиқат, бугунги кунда бошқарув тизимидағи тенденцияларнинг, анъаналарнинг сиёсий онг ва маданиятни муҳум омил эканлиги масаласи глобал таъсиrlар туфайли нисбатан сурайланлигини ҳам тан олиш лозим ҳатто баъзи бир гарб олимлари буни ижобий ҳолат, деб баҳолашлари ажабланарли ҳолдир.

Сиёсий маданият аниқ ижтимоий-фалсафий категория сифатида, у бир қатор мураккаб тарихий, маданий, ахлоқий, ва психик жараёнлар билан боғлиқлиги боис унга илмий таъриф бериш мураккаб. Ушбу муаммо билан шуғулланган ҳорижлик ва республикамиз тадқиқотчиларнинг сиёсий маданият ҳақидаги назарий қарашлари таҳлилидан келиб чиқиб, сиёсий маданият тушунчаси қуйидагича таъриф берилди.

Сиёсий маданият миллат босиб ўтган узоқ тарихий тизим бошқарувидаги тажриба, уни ўраб турган ижтимоий-иқтисодий, маданий муҳит таъсирида шаклланган, миллатнинг қалби, урф-одатини, дид ва орзуларини ифода этувчи ва замон рухига ҳам оҳанг такомиллашиб борувчи кадрлар салоҳияти ва сиёсий онгининг типик хусусиятлар мажмуасидир.

Ушбу таъриф мантиғидан келиб чиқиб, тадқиқотда сиёсий маданий феноменал ҳодиса сифатида ботиний ва зоҳирий хусусиятларини тавсифлаб унинг ботиний асоси инсон рухияти, қалbidаги туйғуларда акс этса, унинг зоҳирий томони жамиятнинг барча хаёт соҳаларидан амоён бўлади, деган умум назарий ҳulosага келиши бежиз эмас.

Мазкур тадқиқотдаги яна бир эътиборли жихати шундаки, унда бирор халқнинг сиёсий маданият ҳақида тасаввурга келиш учун давлат тизими унинг бошқарув тизими, тили, дини, тарихи, маданияти, ижтимоий хаёти, расм-руsum ва анъаналарини ўрганиш лозимлиги қайд этилади. Шу билан диссертацияда сиёсий маданият муаммосини муайян миллатнинг ижтимоий-тарихий тажрибаси ва тафаккур тарзини инобатта олувчи фалсафасининг умумийлик, хусусийлик ва алоҳидалик категориясига асосланган ҳолда тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ деган хulosага келинди.

Шу асосида, сиёсий маданиятни образли тарзда бирор-бир даврда кадрлар бошқарув тизимининг тарихий сюжет деворида акс эттирилган тасвирга ўхшатиш мумкин. Агар охирги тасвир ўчириб ёки сидириб ташланса, унинг остидан аввалги даврда авлодлар томидан чизилган, яратилган тасвирларимиз кўринганидай ва бу тасвирларнинг барчаси ўзининг умумий-мазмуни ва рухи, холати билан шу деворнинг бадиий-эстетик ҳамда сиёсий ечимларидан дарак берганидай, сиёсий маданиятнинг қўп қатламли тузилмаси ҳам ана шундай мураккаб тизимни ташкил этади.

Ушбу тадқиқотда сиёсий маданият шаклланишининг тарихий, ижтимоий-фалсафий ҳамда методологик асослари, шунингдек сиёсий маданиятнинг катогриал ходиса сифатида шаклланиш хусисиятлари, шахс маънавий-ахлоқий фазилатлари билан алоқадорликда тадқиқ этилган.

Бугунги кунда кишиларнинг сиёсий маданиятни янгича тарзда шаклланаётганлиги, бунинг замираида эса юртимизда эркин адолатли ва фаровон хаёт кечириш жараёнида ижтимоий-сиёсий муносабатлар, одамлар онги-тафаккури, кайфиятида ўзининг тарихий ўтмиши, бошқарув маданиятига янгича ёндашув хаётий эҳтиёжга айланаётганлиги, ана шу маънода сиёсий маданият масаласига унинг таъсирчан кучига ишонч рухи фуқароларда ортиб бормоқда.

Шунингдек тарихий ҳамда ижтимоий сиёсий маданият миллий бошқарув психологиясининг таркибий қисми ёки унинг маҳсули, деб қараш мавжуд назариялардан устунлиги, бу қараш назарий жихатдан ҳам, илмий-услубий маънода ҳам хато эканлиги очиб берилган. Сиёсий онг ва маданият билан миллий бошқарув психологиясининг фарқи кўрсатиб берилган.

Сиёсий маданият шаклланишига таъсир этувчи ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий компонентлар билан бир вақтда сиёсий маданият такомилига таъсир қилувчи бошқарув элементлари, одатлар ва хулқ-атвор, одатий ва ноодатий бўлмаган мухит ва ходисаларга муносабат, умум инсоний қадриятларга йўналтирувчи омиллар, эҳтиёж ва дид, дин ва диний ақидаларнинг ўрни тавсифлаб берилди.

Шунингдек мазкур тадқиқотда сиёсий маданиятнинг ботиний хусусиятлар изохирий жихатлар билан алоқадорлиги янада мукаммалроқ очиб беришга ҳаракат қилинган. Албатта, инсоннинг рухияти, туйгулари унинг ботиний сифатини англатади. Ана шу ҳолат инобатга олинниб, инсон рухиятига кучли таъсир этувчи менталитетдаги ўзгаришларнинг сиёсий маданият шаклланишига таъсири асослаб берилган. Мазкур масалани ёритишда Президент Ш.М.Мирзиёевнинг "Бизнинг қадимий ва саховатли заминимиздаги қўп асрлар давомида турли миллат ва элат, маданият ва дин вакиллари тинч-тотув яшаб келган. Мехмондўстлик, эзгулик, қалб саховати ва том маънодаги бағрикенглик бизнинг халқимизга доимо ҳос бўлган ва унинг менталитети асосини ташкил этади"[4] - деган фикри умум назарий асос қилиб олинган ва илгари сурилган қарашларда ўз ифодасини топган.

Шу асосида мазкур тадқиқотда таъкидланганидек маданият барча инсон ва инсоният бутунлигининг индивидуал ифодаси сифатида ҳам консерватив, ҳам прогрессив ҳусусиятга эга: консервативлиги унинг анъаналар, узоқ ижтимоитарихий жарёнлар маҳсули ва давом эканлигига, прогрессивлиги эса хар бир шахс, миллат ва элатларнинг умум башарий ижтимоий-манавий жараёнларга, умум инсоний тараққиётнинг бошқарув тамойиллариға бефарқ бўлмаслигига намоён бўлади. Шу билан бирга миллий менталитет маданиятга нисбатан кўп қатламли маънавий бирлик бўлиб, сиёсий онгни намоён бўлиши ва амал қилишининг сосини ташкил этади.

Унда шахс манавий қиёфасининг шаклланиши бевосита сиёсий маданиятнинг таркиб топиши билан алоқадорлиги, ижтимоий қиёфасининг шахс маънавий қиёфаси билан ўзаро боғлиқлиги, сиёсий маданият такомилида кадрларнинг миллий гуур ва миллий ўз-ўзини англаш, манавий қиёфасизликдан сақланиш омили эканлиги ҳақидаги масалалар тадқиқ этилган.

Мазкур глобаллашув ва маданий интеграция ҳар бир шахснинг дунё қарashi ва ижтимоий ҳамда маънавий қиёфасига ўз таъсирини узлуксиз ўтказиб бораётганлиги, шу боис халқимиз дунё қарashiда ижтимоий жараён ва муносабатларда сақланиб қолган стереотиплар, кадрлар бошқарувнинг, янгиланаётган ҳаёт шароитидаги ўзига ҳос анъаналар маданий ҳамда ахборот комуникациялар таъсирида ўзаро оммовийлашиб, ижтимоий-маънавий қиёфадаги ва миллийликдаги даврий ўзгаришлари фодаси сифатида намоён бўлаётганлиги илмий далиллар асосида ёритиб берилган.

Тадқиқотдасиёсийонгвамаданиятга ўзгачасайқалберувчи, бошқарув тизимидағи тамойиллар, қадрият стереотипларишуунингдек кадрлар салоҳияти, иймон-эътиқод ва диний ахлоқий ва миллий маданияти хукмрон мафкура таъсирида камситилиши ва уларни халқ ижтимоий турмушидан сиқиб чиқаришга уринишлар ҳам сиёсий маданият том маънода такомиллашувига ўзининг салбий таъсирини ўтказиши ҳақида ҳам фикр юритилган.

Ушбу тадқиқотнинг яна бир эътиборли жихати шундаки, унда бошқарувидаги кадрларнинг ижтимоий-маънавий қиёфасини белгиловчи омиллар, миллий ўзига хосликни англатувчи ўзбекона феъл-автор билан боғлиқ таомилларнинг миллий қиёфасини сақлашдаги ўрни ҳақида тўхтатилтб ўтлган. Шунингдек сиёсий маданият кадрларнинг ижтимоий-маънавий қиёфасида устувор аҳамият касб этсада, аммо бу тушунчани изоҳлашда ёндашув ҳамда қарашлар турфахилликка эга эканлиги ва кундалик сиёсий онгда у ҳақида нотуғри тасаввурлар шаклланганлигига гувоҳи бўламиз.

Шахс сиёсий маданияти шаклланишида ижтимоий омилларнинг ўрнини шунингдек кадрлар сиёсий онги ва маданиятини кўрсаткичлари, уни ташкил этувчи мухим ижтимоий, маънавий-рухий омиллар алоқадорлигини ўрганишда Ўзбекистонда янги жамиятни барпо этишда жамият фуқароларининг манавий-рухий эҳтиёжлари, кайфияти ҳамда сиёсий маданият асоси, унинг туб мағзини ташкил этувчи кадрлар бошқарувининг мазмун-моҳияти, шакллари ҳамда миллийтариҳий, сиёсий турмуш тарзимизни шаклланганлиги, шахсларнинг фикрлаш тарзини ҳисобга олиш ҳақидаги фоялар назарий ва методологик асос қилиб олинганлиги бежиз эмасdir.

Мазкур масалани тадқиқ этишда сиёсий маданият ва сиёсий онгнинг янги қирралари шаклланиши ва ривожланиши миллат ҳамда жамият ҳақидаги ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар билан боғлиқлиги шу билан бирга ижтимоий-

сиёсий бошқарув, маънавий ўзгаришлар ижтимоий қайфиятнинг ўзгаришига, ижтимоий қайфият эса шахс, миллат турмуш ва тафаккур тарзидаги ўзгаришларга олиб келадидеган хulosага ҳам келинди. Халқимизнинг азалий хаётбахш қадриятлари, урф-одат, анъана ва маросимларидағи инсонпарварлик тамойиллари, жамиятнинг бошқарув тизимидағи маънавий-ахлоқий ривожи, истиқболига у орқали эса кадрлар маънавий қиёфасига ва у билан боғлиқ миллат маданиятига ижобий таъсир ўтказувчи омиллар моҳияти ёритилган. Шу билан бирга урф-одатларга муносабатнинг Farb дунёси ва Шарқ ахлоқий муҳитидаги ҳолатлари қиёсий ўрганилиб, уларнинг кадрларнинг амалий фаолияти, тарбияси ва дунё қарашига бугинги кунда ўтказаётган таъсирининг ўзига ҳос томонлари таҳлил этилган.

Ушбу foянинг моҳиятини очиб бериш мақсадида, урф-одат ва анъаналар ҳамда миллий маданият миллий анъаналар, удумлар, халқ хунармандчилиги, касбкорлик билан боғлиқ томонлари атрофлича ўрганилди.

Бугунги давримизнинг ижтимоий-иктисодий, маънавий, маданий ҳамда мағкуравий-сиёсий жараёнларига нафақат сезиларли таъсир ўтказётган, кўп ўринларда бу жараёнларнинг моҳияти, мазмунини белгилаб бераётган глобаллашув ҳодисасининг, аввало, жамият ривожининг субектив асоси бўлган шахс сиёсий маданиятига таъсири масаласи тадқиқ этилган. Сиёсий маданият, замонавийлик билан боғлиқ экан, XXI асрда дунёнинг глобаллашув жараёни тобора авж олаётганлиги унинг ижобий таъсири билан бир қаторда оммавий ахборот воситалари, интернет тармоқлари орқали кишилар маънавий оламига кўрсатётган салбий жиҳатлари, уларнинг одоб-ахлоқимизга зид томонлари хам мавжуд эканлиги тадқиқотлардан аниқ кўрсатилган.

Шу боисдан кадрлар сиёсий маданиятидаги ўзгаришларнинг глобал жараёнлар билан боғлиқлиги масаласини ёритишга қаратилган ушбу тадқиқот сиёсий онг глобал ҳодисалар билан боғлиқ ижобий жиҳати, цивилизацияларро мулоқат дунё ҳалқлари орасида уйғуналашиб бориши оқибатида ҳалқларни ирқи, диний эътиқоди асосида дифферансиялашган уринишлар тобора барҳам топиб бораётганлиги кишилараро тафовутлар фақат уларнинг билим савияси, иқтидори бўйича фарқлаш ҳодисаси юзага келганлиги билан изохланса, дифференсияга тескари муносабатнинг салбий жиҳатлари жаҳон ҳалқлари ўртасида "маданиятларни яхлитлаштириш" сиёсий онга бекарорлик, миллий ва ижтимоий қиёфасизликка йўлочишга уринишлар билан тавсифлаш мумкинлигини изохлаш мумкин.

Юқоридаги илмий таҳлилларга кўра, кадрларни тарбиясида сиёсий онг ва маданиятнинг барқарорлигини таъминлаш ва мустаҳкамлашда таълим муассасалари, оила, махалла ва бошқа ижтимоий-сиёсий институтларнинг ўрни ҳамда таъсири ўрганилиб қуйидаги хulosага келинди:

Биринчидан, кадрларни сиёсий онг ва маданияти туғма эмаслиги, унинг миллий ва сиёсий хаётдаги иштироки, кадрлар бошқарувининг ижтимоий муҳит ва таълим-тарбия воситалари орқали шаклланиши ҳамда ижтимоий-индивидуал аҳамият эга бўлиши;

Иккинчидан, бошқарув тизимидағи сиёсий онг ва маданият ҳаёт тарзи тақозо этган ва тарихидан шаклланиб, такомиллашиб келаётган сиёсат, оила, таълим-тарбия тизими, сиёсий бошқарувдаги иштирок, диний ва дунёвий расм русум ва анъаналар, миллий байрам ва тантаналар, жисмоний тарбия, адабиёт ва санъат, миллий фоя ва умумбашарий маънавий ахлоқий қадриятлар таъсирида шаклланади

ва мустаҳкамланади, барқарорлиги таъмиланади.

Учинчидан: шахснинг сиёсий онг маданият тарбиясининг барқарорлигини мустаҳкамлаш мезонлари миллий ва умум инсоний фазилатлар уйғунлиги асосида олиб борилади. Сиёсий онг ва маданият тарбияси миллий ўзликни англашнинг асосий воситаларидан бири ҳисобланади деб хулоса қилсак бўлади.

Сноски /Иқтибослар /References

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъят билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1. - Тошкент.: Ўзбекистон, 2017.295-б. (Mirziyoev Sh.M. We will resolutely continue our path of national development and raise it to a new level. J.1. - Tashkent .: Uzbekistan, 2017.295-p.)
2. Чешков М. Глобализация: сущность, нынешняя фаза, перспектива. Proet. Contra. Tom 4. - №4. осень, 1999. С.144. (Cheshkov M. Globalization: essence, current phase, perspective. Proet. Contra Tom 4. - No. 4. Autumn, 1999. P.144.)
3. Эркаев А.Маънавият ва тараққиёт. - Тошкент.:Маънавият, 2009.359-б (Erkaev A.Spirituality and development. - Tashkent.: Spirituality, 2009.359-p)
4. Раббимов К. Сиёсий партиялар: глобаллпшув шароитларида локал фикрлаш // Фуқоролик жамияти. №2, 2005. 28-б. (Rabbimov K. Political parties: local thinking // civil society in globallpshuv conditions. №2, 2005. 28-p.)
5. Худойбердиев И.Э Раҳбар ва бошқарув -Т.: Фан 2004.115-б. (Khudoyberdiev I.E presenter and management-T.: Fan 2004.115-p.)
6. Боймуродов Нарзулла "Раҳбар психологияси". -Т.: янги аср авлоди 207. 324-б Boymurodov Narzulla "psychology of the conductor". - T.: new century generation 207. 324-p)
7. Йўлдошев Махмуд, Назарзода Нодир "Раҳбарлик психологиясида ахлоқ. Т.: "Шарқ". 2010. 192-б. (Yoldashev Mahmud, Nazarzoda Nadir "Morality in the psychology of leadership ", T.: "East".2010.192-p.)

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Шухрат Машрабович Мирзаев,

Старший преподаватель кафедры Уголовное
право и криминология Ташкентского
государственного юридического университета
E-mail: mirzaev-s@list.ru

К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ САМОУПРАВЛЕНИЯ ГРАЖДАН С ОРГАНАМИ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННОЙ ЗАКОННОСТИ

For citation: Shukhrat Mashrabovich Mirzaev. ON THE ISSUE OF THE EFFECTIVENESS OF INTERACTION OF CITIZENS SELF-GOVERNMENT BODIES WITH INTERNAL AFFAIRS BODIES IN THE CONTEXT OF ENSURING CONSTITUTIONAL RULE OF LAW. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 38-44

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-5>

АННОТАЦИЯ

В данной работе представлен анализ законодательных основ организации взаимодействия органов самоуправления граждан и органов внутренних дел, возможностей и перспектив их взаимодействия, на основе данного анализа предложена концепция организации такого взаимодействия, в основу которого положены координация и общественный контроль как методы управления общественными процессами.

Ключевые слова: органы самоуправления граждан, органы внутренних дел, взаимодействие, сотрудничество, координация, социальный контроль.

Шухрат Машрабович Мирзаев,

Тошкент давлат юридик университети
Жиноят ҳуқуқи ва криминология
кафедраси катта ўқитувчиси
E-mail: mirzaev-s@list.ru

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҚОНУНИЙЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ НУҚТАИ НАЗАРИДАН ФУҚАРОЛАРНИ ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ БИЛАН ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИНИНГ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИ САМАРАДОРЛИГИ МАСАЛАСИ

АННОТАЦИЯ

Мазкур ишда фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органлари билан ички ишлар органларининг ўзаро ҳамкорлигини ташкил этишнинг қонунчилик асослари, улар ўртасида ўзаро ҳамкорлик қилиш имкониятлари ҳамда истиқболлари таҳлил қилинган, ушбу таҳлили негизида мазкур ўзаро ҳамкорликни ташкил этишнинг концепцияси таклиф этилган бўлиб, унинг асосига жамият жаранларини бошқариш усуллари сифатида мувофиқлаштириш ва жамоат назорати қўйилган.

Калит сўзлар: фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органлари, ички ишлар органлари, ўзаро ҳамкорлик, мувофиқлаштириш, жамоат назорати.

Shukhrat Mashrabovich Mirzaev,
Senior teacher of the department
Criminal Law and Criminology
Tashkent State University of Law
E-mail: mirzaev-s@list.ru

ON THE ISSUE OF THE EFFECTIVENESS OF INTERACTION OF CITIZENS SELF-GOVERNMENT BODIES WITH INTERNAL AFFAIRS BODIES IN THE CONTEXT OF ENSURING CONSTITUTIONAL RULE OF LAW

ANNOTATION

This article reveals an analysis of the legislative framework for the organization of interaction between citizens' self-governing bodies and internal affairs bodies, the possibilities and prospects of their interaction, based on this analysis, a concept is proposed for organizing such interaction, which is based on coordination and public control as methods of managing public processes.

Keywords: citizens' self-governing, internal affairs bodies, interaction, cooperation, coordination, social control.

Реформирование органов охраны правопорядка обуславливает необходимость пересмотра принципов организации деятельности правоохранительных служб и ставит перед ними новые задачи. Трансформация правоохранительной системы предполагает переход к новому формату взаимодействия с населением, представляющему собой социальное партнерство. В связи с этим одним из ключевых направлений модернизации системы МВД является оптимизация согласованной деятельности органов охраны правопорядка и представителей гражданского общества, реализуемой на локальном уровне. В данном контексте осуществляется возрождение форм взаимодействия органов самоуправления граждан с органами внутренних дел.

В Узбекистане, функции взаимодействия в определенной степени возложены

на так называемые пособны органов самоуправления граждан (махалля). При этом, в отличие от дружинников советского времени функционал современных пособнов несколько расширен. Они оказывают содействие органам внутренних дел в обеспечении общественной безопасности и одновременно обеспечивают общественный контроль законности действий работников государственных и иных органов, организаций на конкретных территориях.

Органы самоуправления граждан наделены полномочиями по оказанию поддержки пособнам и добровольческим организациям, участвующим в охране общественного порядка, созданию условий для их деятельности. Кроме того, в целях привлечения граждан к охране общественной безопасности города органы государственной власти на местах берут на себя функции финансирования, предоставления помещений и материально-технического оснащения, материального стимулирования граждан-добровольцев, а также предоставления им социальных гарантий. Таким образом, выявленный вид взаимодействия силовиков с гражданским населением представляет собой конвергенцию трех факторов, реализуемую на уровне местной власти и самоуправления граждан.

Местное сообщество рассматривается как ресурс социального контроля над деятельностью органа внутренних дел, что представляется особенно актуальным в условиях гласности деятельности данных органов. В науке впервые употребили термин "социальный контроль", подразумевая "средство, инструмент возвращения лиц с антиобщественным поведением к общественно значимой деятельности", к поведению, соответствующему общепринятым социальным нормам [4, С.181].

Переход к новым принципам деятельности органов внутренних дел в условиях гражданского общества постепенно расширяет права граждан. С развитием общественных советов, комиссий, народных дружин, правозащитных организаций общество получает возможность осуществлять функцию социального контроля функционирования правоохранительных структур. Таким образом, наблюдается характер взаимовлияния населения и органов правопорядка - орган внутренних дел обеспечивает общественный порядок и соблюдение законов, а население контролирует легитимность его деятельности. Возникает вопрос о допустимости такого рода вмешательства граждан в дела закрытого ведомства МВД, обеспечивающего внутреннюю безопасность государства. В этой связи, Кононов А.И. подчеркивает, что "контроль, который мы имеем какое-нибудь право называть социальным, опирается на авторитет всего общества" [2, С.36].

Возрастание в условиях демократизации роли гражданского общества предполагает проникновение его "агентов" во все сферы организации государственного управления. Именно это позволяет обеспечить ориентацию деятельности властных структур на интересы личности. Р. Парк, говоря о социальном контроле, обращал внимание на его основную функцию - "организацию, интеграцию и направление энергии индивидов, составляющих общество" [3, С.87-92]. Предоставление возможности оказания влияния на действия правоохранителей в вопросах охраны общественного порядка позволяет упростить механизмы контроля общественной активности в данном направлении и эффективно использовать гражданские ресурсы.

Одним из ключевых направлений взаимодействия правоохранительных органов с гражданскими институтами является координация деятельности по охране общественного порядка на местном уровне. Органы государственной власти на местах контактируют с органами внутренних дел в вопросах проведения схода

граждан, мероприятий, направленных на профилактику административных правонарушений, организаций общественных советов и комиссий. Эволюция государственной власти на местах, в конечном счете, должна привести к возможности возникновения принципиально иной формы воздействия гражданского общества на силовые структуры - местной (муниципальной) милиции, призванной "решить извечные проблемы: отчужденность милиции от обслуживающего населения, информационный вакуум и социальный контроль" [2, С.37].

В этой связи обеспечение законности и правопорядка, защиты прав и свобод человека и гражданина, охраны прав и законных интересов государственных и негосударственных организаций и общественных объединений, борьбы с преступлениями и иными правонарушениями - являются одними из ключевых направлений этой деятельности.

Имеются достаточно веские конституционные и иные правовые основания для выделения особого статуса органов государственной власти на местах (Кенгашей народных депутатов и органов исполнительной власти на местах) в процессе организации в регионах работы по предупреждению преступлений и иных правонарушений, в том числе путем организации взаимодействия и комплексной административно-территориальной координации деятельности правоохранительных и контролирующих органов.

В частности, в соответствии со статьей 100 Конституции Республики Узбекистан к ведению местных органов власти наряду с иными полномочиями относится и обеспечение законности, правопорядка и безопасности граждан. Согласно статьям 102 и 104 Конституции представительную и исполнительную власть на соответствующей территории возглавляет хоким области, района и города, который в пределах предоставленных ему полномочий принимает решения, обязательные для исполнения всеми предприятиями, учреждениями, организациями, объединениями, а также должностными лицами и гражданами на соответствующей территории.

В соответствии со статьей 25 Закона Республики Узбекистан "О государственной власти на местах" хоким области, района, города принимает меры, связанные с соблюдением общественного порядка и борьбой с преступностью, обеспечением безопасности граждан, защитой их прав и здоровья, организует работу при стихийных бедствиях, эпидемиях и других экстремальных случаях, а также решает и другие вопросы, отнесенные законодательством к его компетенции обеспечения законности, правопорядка и безопасности, охраны прав и свобод граждан.

Так, согласно статье 8 Закона Республики Узбекистан "О профилактике правонарушений" принятие мер, направленные на обеспечение социальной защиты населения, обеспечение законности и правопорядка, охраны прав и свобод граждан, а также обеспечение взаимодействия органов и учреждений, непосредственно осуществляющих и участвующих в профилактике правонарушений, на соответствующей территории являются одними из основных полномочий органов государственной власти на местах в сфере профилактики правонарушений.

Согласно статье 6 Закона Республики Узбекистан "Об охране здоровья граждан" защита прав человека в области охраны здоровья, обеспечение исполнения законодательства в области охраны здоровья граждан, реализация мер, направленных на спасение жизни людей и защиту их здоровья при чрезвычайных

ситуациях, информирование граждан об обстановке в зоне чрезвычайной ситуации и принимаемых мерах, координация и контроль деятельности органов, учреждений и предприятий системы здравоохранения, контроль за качеством оказываемой медико-социальной помощи учреждениями здравоохранения и ряд других полномочий относятся к ведению органов государственной власти на местах.

Перечень полномочий органов государственной власти на местах в сфере обеспечения законности, правопорядка и безопасности, охраны прав и свобод граждан детализируются также в Законах Республики Узбекистан "О безопасности дорожного движения", "О противодействии торговле людьми", "Об обороне", "О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера", "О спасательной службе и статусе спасателя", "Об опеке и попечительстве" и ряде других законов.

Возможность создания органа охраны общественного порядка на уровне регионов, областей и районов прямо не предусмотрена нормами действующего законодательства. Однако, ст. 25 Закона Республики Узбекистан "О государственной власти на местах" определяет задачи, связанные с соблюдением общественного порядка и борьбой с преступностью, обеспечением безопасности граждан, защитой их прав и здоровья, организацией работ при стихийных бедствиях, эпидемиях и других экстремальных случаях в качестве вопроса, входящего в полномочия органов исполнительной власти (хокима). В контексте модернизации органов охраны правопорядка это стимулирует разработку мер оптимизации деятельности органов внутренних дел на местах. Стоит в этой связи, отметить, что речь не идет о создании так называемой местной милиции. Следует лишь принять определенные нормы права, призванные обеспечить органам местной власти и самоуправления граждан уже заложенный в вышеуказанном законе доступ к участию в охране общественного порядка.

На наш взгляд, это позволит произвести оптимизацию правоохранительной деятельности и приблизит правоохранителей к потребностям населения, повысит уровень доверия граждан.

Вместе с тем, оценивая возможные результаты данного положения, важно отметить, что основная цель - усиление взаимосвязи органов милиции и населения, могут быть не достигнуты в полной мере, в случае, если они не будут подкреплены в финансовом смысле. Тяготы, связанные с содержанием службы охраны общественного порядка, часть которых может быть возложена на местный бюджет, могут стать серьезной проблемой функционирования милиции в данный период.

Кроме того, есть опасения, что усиление связей между руководством органов государственной власти на местах и органами охраны правопорядка приведет к усилению коррупционных и противоправных практик на местах.

Также, мы не можем одобрить идею создания местной милиции, так как она, по сути, восходит к принципам деятельности милиции общественной безопасности, что позволяет сделать предположение о предопределенности ее неэффективности (у семи нянек дитя без глазу).

Вместе с тем, внедрение таких инновационных предложений, как выборность руководителей органа охраны общественного порядка и участковых уполномоченных, на наш взгляд, имеет высокую вероятность положительного эффекта. К сожалению, на сегодняшний день, многие исследователи, учитывая специфику правоохранительной деятельности, отмечают, что процедура оценивания степени соответствия кандидатов с точки зрения должности и

квалификации не может находиться в компетенции населения и органов государственной власти на местах [1, С.31]. Кроме того, сохранившаяся в обществе установка на противопоставление народа и органа внутренних дел как инструмента принуждения создает серьезный барьер на пути установления эффективного взаимодействия в гражданском обществе.

Немаловажно, что в массиве современных норм права также есть весьма существенные направления приложения сил общества. Так, недопустимо, чтобы такое направление деятельности, как координация правоохранительной деятельности, в том числе в сфере предупреждения и профилактики правонарушений, являющихся одной из центральных точек соприкосновения органов государственной власти на местах, органов самоуправления граждан и структур охраны правопорядка, не нашла своего отражения в разрабатываемых в настоящее время законах ("Об участии граждан в охране общественного порядка", "О правоохранительных органах" и др.).

Вместе с тем, наделив органы государственной власти на местах особыми полномочиями в правоохранительной сфере, необходимо установить действенный правовой механизм, детально регламентирующий порядок реализации органами государственной власти на местах функциональных задач по обеспечению взаимодействия и комплексной административно-территориальной координации деятельности правоохранительных и контролирующих органов.

Несмотря на указанные выше нормативные пробелы, идея более активного и деятельного участия в организации правоохранительной деятельности только актуализируется. По мнению В.А. Кочева, это позволит "наиболее полно использовать потенциал органов местного самоуправления и непосредственно населения в деле защиты правопорядка" [3, С.87].

Таким образом, в заключении можно отметить, что действующая модель правоохранительной системы сохраняет необходимый минимум возможности участия органов государственной власти на местах в охране общественного порядка, что, на сегодняшний день не соответствует современным потребностям общества. Развитие и дополнение имеющихся форм взаимодействия органов государственной власти на местах, органов самоуправления граждан с правоохранительными структурами может оказать реальное и действенное содействие действующей правоохранительной службе.

Сноски/Иқтибослар/References

1. Жерновой М.В. Совершенствование взаимодействия органов государственной власти субъектов РФ и местного самоуправления с территориальными подразделениями милиции // Муниципальная служба: правовые вопросы. 2011. № 3 (Zhernovoi M.V. Improving the interaction of state authorities of the constituent entities of the Russian Federation and local self-government with territorial police units // Municipal Service: legal issues. 2011. № 3)
2. Кононов А.И. Роль и место органов местного самоуправления в осуществлении охраны общественного порядка (вопросы теории и практики) // Государство и право. 1997. № 12 (Kononov A.I. The role and place of local authorities in the implementation of public order protection (theory and practice) // State and Law. 1997. № 12)
3. Кочев В.А., Бурылова Л.А. К вопросу о разграничении полномочий между

органами местного самоуправления и органами государственной власти в сфере охраны общественного порядка // Вестник Пермского университета. Юридические науки. 2013. №4.(Kochev V.A., Burylova L.A. On the issue of delimitation of powers between local authorities and state authorities in the field of public order protection / / Bulletin of Perm University. Jurisprudence. 2013. № 4.)

4. Кузнецова Е.М. Социальный контроль: сущность и методы реализации. М., 2012 (Kuznetsova E.M. Social control: the essence and methods of implementation. M., 2012.)

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

Таирова Гулмира Муроджоновна,

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси

Академиясининг ўқитувчиси

E-mail:gulmiramurodiy@mail.ru

ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА ТИЗИМЛИ ЁНДАШУВ ВА ТИЗИМЛИ ТАҲЛИЛНИНГ АҲАМИЯТИ

For citation: Tairova Gulmira Murodjonovna. THE IMPORTANCE OF A SYSTEMS APPROACH AND SYSTEMS ANALYSIS IN PUBLIC ADMINISTRATION. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 45-50

http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-6

АННОТАЦИЯ

Мақолада тизимли ёндашув ва тизимли таҳлилнинг мазмун-моҳияти ҳамда унинг давлат бошқаруви фаолиятида турган ўрни имкон қадар очиб берилади. Хусусан, давлат ҳам ўзига хос тизим эканлигидан келиб чиқиб, ундаги бошқарувни тизимларга оид қонуниятлар ва тизимларга хос хусусиятларни инобатга олган ҳолда ташкил этиш мақсадга мувофиқлиги баён этилади.

Калит сўзлар: давлат бошқаруви, тизим, элемент, тизимли ёндашув, тизимли таҳлил, тизимли таҳлил усуллари.

Таирова Гулмира Муроджоновна,
Преподаватель Академии Генеральной
прокуратуры Республики Узбекистан
E-mail:gulmiramurodiy@mail.ru

ВАЖНОСТЬ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА И СИСТЕМНОГО АНАЛИЗА В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

АННОТАЦИЯ

В статье по мере возможности раскрываются такие вопросы, как сущность системного подхода и системного анализа, и его роль в государственном управлении. В частности, учитывая, что государство также является одним из

видов систем, целесообразно организовать управление ею с учетом законов и особенностей систем.

Ключевые слова: государственное управление, система, элемент, системный подход, системный анализ, методы системного анализа.

Tairova Gulmira Murodjonovna,
Lecturer at the Academy of the General
Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan
E-mail:gulmiramurodiy@mail.ru

THE IMPORTANCE OF A SYSTEMS APPROACH AND SYSTEMS ANALYSIS IN PUBLIC ADMINISTRATION

ANNOTATION

To the extent possible, the article reveals such issues as the essence of the systems approach and system analysis and its role in public administration. In particular, bearing in mind that the state is also one of the types of systems, it is advisable to organize its management accordance with the laws of the systems and the specifics of the systems.

Keywords: public administration, system, element, systems approach, system analysis, system analysis methods.

Маълумки, ҳар қандай фаолиятда ушбу фаолиятга нисбатан ёндашув ёки бошқача айтадиган бўлсак, муносабат масаласи муҳим аҳамият касб этади.

Илм-фандада буни масалага концептуал ёндашув деб ҳам атайдилар ҳамда унинг 30 дан ортиқ кўринишларини эътироф этадилар. Булар жумласига тизимли, онтологик (объектив), гносеологик (субъектив), синергетик (ўзаро мувофиқлик асосидаги), тарихий, мантикий, таҳлилий, фалсафий, социологик, диалектик, морфологик (шаклий), эҳтимолли-статистик, семиотик (белгили) ёки коммуникатив, муаммоли-мақсадли, интуитив, психологик, аксиологик (қадрият нуқтаи назаридан), холистик (интеграл) ва алгебраик ёндашув 1 кабиларни киритиш мумкин.

Ушбу мақолада биз тизимли ёндашув ҳамда унинг давлат бошқаруви фаолиятини ташкил этишдаги ўрни ҳақида тўхталамиз.

Сўнгги йилларда давлатимиз раҳбари, парламент ёки хукумат аъзоларидан фаолиятни тизимли ташкил этиш, тизимли камчиликларни тизимли таҳлиллар асосида бартараф этиш ҳақидаги ўринли ибораларни кўп эшитамиз.

Дарҳақиқат, давлат бошқаруви фаолиятини ташкил этишда тизимли ёндашув асосий ёндашувлардан бири ҳисобланади. Ўз навбатида, тизимли таҳлил услуги фаолият самарадорлигини баҳолашнинг бош услубларидан бири сифатида қаралади.

Шундай экан, давлат ва унинг бошқаруви масаласига тизимлар нуқтаи назаридан ёндашиб кўрайлик.

Тизимлар назариясининг асосчиси Л.Берталанфининг таърифига кўра, тизим - бир-бири билан ўзаро узвий таъсир кучига эга бўлган элементлар мажмуасидир. Элемент эса, ўз навбатида тизимнинг ундан ажратиб бўлмайдиган компонентид 2.

Тизимларни шартли равишда - реал ва абстракт; табиий ва сунъий; кичик ва

катта; оддий ва мураккаб тизимларга ажратиш мумкин.

Тизимли ёндашув - шундай ёндашувки, унга кўра борлиқ тизимлардан ташкил топган ва мазкур тизимлар ўзаро боғлиқликда ривожланади.

Ҳар бир тизим ўзидан юқори турувчи катта тизимнинг таркибий элементи бўлиши билан бир вақтда, ўзининг муайян ички таркибий тузилмалари (элементлари)га эга бўлади.

Мисол учун, мамлакатимиз Ер сайёраси деб номланувчи улкан тизимнинг бир компоненти бўлса, жамиятимизнинг барча соҳалари миллий давлат тизимининг элементлари ҳисобланади.

Куйидаги қонуниятлар тизимли ёндашувнинг мазмун-моҳиятини очиб беради 3 :

- тизимда бугун юзага келган муаммолар, кечаги хатоларнинг натижаси ҳисобланади;
- тизимга ташқаридан қанчалар куч билан ўзгартириш киритишга уринсак, у бизга шунчалар кучли қайта таъсир кўрсатади;
- тизимга киритилган ижобий ўзгартиришлар, аввал, салбий оқибатларга, кейинроқ, асталик билан ижобий натижаларга олиб келади;
- тизимни такомиллаштиришга доир одатий (энг оддий) чоралар ҳеч нарсани ўзгартирмайди, аввалги ҳолатни юзага келтиб чиқараверади;
- баъзан тизимни "соғломлаштириш" натижалари, ундаги иллатлардан ҳам ёмонроқ оқибатларга олиб келади;
- тизимга тез таъсир қилиш дегани, аслида жуда секин ўзгариш бўлиб, хусусан, давлат ёки унинг етакчи тузилмалари қаби мураккаб тизимларга нисбатан тезкор ҳаракатларни амалга ошириш тизим фаолиятини узоқ вақт издан чиқишига сабаб бўлади;
- тизимга кўрсатилган таъсир (сабаб) ва унинг оқибатлари бир вақтда ва бир маконда юз бера олмайди;
- маълум бир вақтда муайян бир тизимга киритилган кичик ўзгаришлар, бошқа вақтда бошқа бир тизимда катта оқибатларни келтириб чиқариши мумкин бўлади;
- тизимга нисбатан амалга оширилган бир ҳаракат бир-бирини истисно қилувчи икки оқибатни келтириб чиқариши мумкин эмас.

Тизимларга хос ушбу қонуниятларни англаш ва давлат тизимини ташкил этишда инобатга олиш давлат бошқарувини тўғри шакллантирилишига хизмат қиласди.

Шу билан биргаликда, давлат тизимини мустаҳкам бўлиши учун унда тизимга хос қуйидаги хусусиятларни тўлақонли мавжуд бўлишини таъминлаш давлат бошқаруви олидаги турган муҳим вазифалардан ҳисобланади:

1) Аниқ бир ташкилий мақсадга йўналганлик. Хусусан, давлат мисолида оладиган бўлсак, давлат олдида аниқ стратегик мақсад ва миллий фоя (идеология)ни мавжуд бўлиши;

2) Функционаллик. Умуммиллий мақсадга эришиш йўлидаги функция ва вазифаларни белгилаб олиниши ҳамда уларни давлат тузилмалари ўртасида тақсимланиши;

3) Структуравийлик. Давлат тизимида барча зарурий тузилмаларни ташкил этилганлиги ва уларнинг ўзаро муносабати тартибга солинганлиги;

4) Ривожланиш томон интилишлик. Давлат ҳам бошқа тизимлар сингари ўзининг ривожланиш босқичларига эга бўлиб, хусусан, илк мустақиллик даври, ривожланиш даври, ривожланганлик даври, таназзулга юз тутиш қаби даврий

жараёнларни бошдан кечириши;

5) Барқарорлик. Давлатнинг ташқи таъсирларга қарши турал олишга ҳамда ички иллатларни бартараф этишга қодирлиги;

6) Ишончлилик. Давлат таркибидаги тузилмалар ўз функциясини лозим даражада адо эта олиши;

7) Мослашувчанлик. Давлат ва унинг тузилмалари фаолиятининг ташқи муҳит талабларига мувоғиқ шакллантирилиб борилиши;

8) Барча элементларнинг ўзаро боғлиқлиги ва умумий бир бутунликда ҳаракат қилиши 4 . Давлат тизимидағи тузилмаларнинг ўзаро алоқадорликда ва бир бутунликда фаолият юритиши, уларни бир-биридан айирилиши эса, нофункционалликка олиб келиши;

9) Ҳар қандай тизимни бошқариш ундан юқори турувчи тизим томонидан амалга оширилиши. Давлат тизимидағи таркибий тузилмалар функцияси давлат томонидан белгиланиши, улар фаолияти давлат томонидан баҳоланиши, тизимга киритиладиган ҳар қандай ўзгартириш юқори тизим томонидан амалга оширилиши.

Тизимли ёндашувда яна шу нарса муҳимки, ҳар қандай тизим ўзининг аниқ функциясига эга бўлиб, тизим структураси унинг функциясидан келиб чиқиб ташкил этилади. Тизим структурасига киритилган ўзгартириш ўз навбатида, унинг функцияси, яъни мақсад ва вазифаларини ўзгаришига олиб келади.

Демак, давлат бошқарувини ташкил этишда функционаллик, яъни ҳар бир давлат органининг давлатни бошқаришдаги аниқ функцияси, ҳатто ушбу функцияниң доираси ва чегараси белгилаб берилиши муҳим ҳисобланади. Давлат органи унинг олдига қўйилган аниқ функциядан келиб чиқиб, ўз таркибий тузилмалари (структураси)ни ташкил этади. Давлат органи олдидағи функцияни ўзгартирмай туриб, унинг структурасига ўзгартириш киритиш тўғри бўлмайди. Давлат органи функциясига ўзгартириш киритиш нафақат унинг структуравий ўзгаришига, балки давлат тизимидағи функционал ўзгаришларга сабаб бўлади.

Тизим функцияси унинг мазмунини англатса, структураси унинг шаклидир, мазмун ва шакл ўзаро алоқадорликда мавжуд бўлади.

Қатор шарқ мамлакатларининг давлат бошқарувида дастур-ул-амал бўлиб келган Низомулмулкнинг "Сиёсаннома" асарида ҳам бир кишига икки амални ёки икки кишига бир вақтнинг ўзида бир амални бериш дуруст бўлмаслиги баён этилади. Унда бир кишига икки вазифа берилган тақдирда, унинг бир иши охирiga етказилмай ёки камчилик билан бажарилиши, икки кишига бир вазифа берилгудек бўлса, иш сансоларликка йўл қўйилиб бажарилмай қолиши ҳақида кўрсатиб ўтилади 5 .

Она заминимиздаги қўҳна ва бошқа диёрларга ибрат бўлгулик буюк давлатчиликни ўзида акс эттирган "Сиёсаннома" асарида келтириб ўтилган ушбу арконлар ўзига хос ҳикматга эга деб ўйлаймиз.

Шу билан бирга таъкидлаш лозимки, муайян тизимга ташқаридан киритилган ўзгартириш, ундан катта тизимларда ҳам муайян ўзгартишларни келтириб чиқаради. Мисол учун, ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб Орол денгизига қўйилувчи Амударё ва Сирдарёning сувларидан худудларни ободонлаштириш ва суғориш жараёнида оқилона фойдаланмаслик охир-оқибат Орол денгизининг бугунги аячли ҳолатига сабаб бўлганлиги барчамизга аёндир.

Шу каби ҳолатни 19-асрнинг бошларида АҚШнинг Аризона Штати Кейбаб адирлигига кийиклар билан юз берган жараёнда ҳам кузатиш мумкин 6 . Хусусан, у ерда камайиб бораётган 3 000га яқин қора думлик кийикларни кўпайтириш

мақсадида бўриларни қириб юборишади. Оқибатида кийиклар 50 000га қадар кўпайиб, адирикдаги ўсимликларни етишмаслигидан очарчиликка юз тушишади (дараҳтларни пўстлоғигача еб ташалашади). Натижада 10 000га яқин кийиклар нобуд бўлади, яшил табиатга зиён етади.

Тизимли таҳлил - давлат бошқаруви органлари фаолиятини айнан функционаллик нуқтаи назаридан баҳолаш ва қайта ислоҳ қилишга йўналтирилган таҳлил услуби эканлиги билан характерланади.

Давлат бошқаруви тизимида давлат-хуқуқий фаолиятни ўрганишда ва танқидий таҳлил қилишда тизимли таҳлил услубидан кенг фойдаланилади. Услуб дейишимизга сабаб, у яна бир қатор умумфалсафий (анализ, синтез, дедукция, индукция, аналогия каби), умумилмий (кузатув, эксперимент, қиёслаш каби) ва маҳсус (соҳа йўналишидан келиб чиқиб) усусларни ўз ичига қамраб олади.

Тизимли таҳлилдаги энг самарали усуслардан бири - "ТРИЗ" 7 (ихтирочилик муаммоларини ҳал этиш назарияси) усули бўлиб, унда таҳлил объекти бўлган тизим қўйидаги схематик шаклда таҳлилий ўрганилади:

Тизимнинг ўтмиши	Тизимнинг айни вактдаги (актуал) холати	Тизимнинг келажаги
Юкори турувчи тизим	Юкори турувчи тизим	Юкори турувчи тизим
Ўрганилаётган тизим	Ўрганилаётган тизим	Ўрганилаётган тизим
Куйи турувчи тизим(лар)	Куйи турувчи тизим(лар)	Куйи турувчи тизим(лар)

Тизимли таҳлилнинг бошқа усуслари ҳам мавжуд, улар жумласига қўйидагиларни киритиш мумкин:

- тизимни ташкил этган элементлар (компонентлар)ни аниқлашга доир тизим-элемент таҳлили;

- тизим элементларининг ўзаро таъсирини аниқлашга доир тизимли-структуравий таҳлил;

- тизим ва унинг таркибий элементлар функциясини ўрганишга доир тизимли-функционал таҳлил;

- тизимнинг бошқа тизимлар билан муносабатини акс эттирувчи тизимли-коммуникацион таҳлил;

- тизимни сақлаш, такомиллаштириш ва ривожлантириш механизmlарини, омилларини қўрсатадиган тизимли-интегратив таҳлил;

- тизимнинг тарихий ривожланишига доир тизимли-тарихий таҳлил 8 .

Тизимли таҳлилга хос ушбу усуслардан давлат бошқаруви орган(лар)и фаолиятини чуқур таҳлил қилиш ҳамда такомиллаштиришда фойдаланиш мақсадга мувофиқ саналади.

Холоса ўрнида айтиш мумкинки, тизимли ёндашувга асосланган тизимли таҳлил давлат бошқарувини тўғри ташкил этиш ҳамда уни такомиллаштиришга хизмат қиладиган энг самарали усуслардан бўлиб, ундан тўғри фойдалана билиш давлат бошқарувидан кўзланган аниқ мақсадга эришилишини таъминлайди.

Иқтибослар/Сноски/Referensec

1. Ю.В.Курносов. Азбука аналитики - Москва.: Русаки. 2013 (YU.V.Kurnosov.

ABC analytics - Moskva.: Rusaki.2013)

2. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем: критический обзор - Москва.: Прогресс. 1969 (L.von Bertalanffy. General theory of systems: critical review - Moskva.: Progress. 1969)

3. Ю.В.Ямашкин. О.А.Новокрещенова. Системный подход к организации. Учебное пособие - Москва.: Саранск. 2016 (YU.V.Yamashkin. O.A.Novokreshenova. Systems approach to organization.Tutorial - Moskva.: Saransk. 2016)

4. Ю.В.Ямашкин. О.А.Новокрещенова. Системный подход к организации. Учебное пособие - Москва.: Саранск. 2016 (YU.V.Yamashkin. O.A.Novokreshenova. Systems approach to organization.Tutorial - Moskva.: Saransk. 2016)

5. Низомулмулк. Сиёсатнома - Тошкент.: Янги аср авлоди.2008 (Nizomulmulk. Policy - Toshkent.: Yangi asr avlodi.2008)

6. www.animalkingdom.su/books/item

7. В.Петров. Основы ТРИЗ. Теория решения изобретательских задач - Москва.2019 (V.Petrov. TRIZ Basics. Theory of inventive problem solving - Moskva.2019)

8. О.С.Анисимов. Стратегическое управление и государственное мышление - Москва. 2006 (O.S.Anisimov. Strategic management and state thinking - Moskva.2006)

ХҮҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

Тўрабаева Зиёда Якубовна,
Тошкент давлат юридик университети
мустақил тадқиқотчиси
E-mail: saarlandesziyoda@mail.ru

ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ ТУШУНЧАСИ, ТИЗИМИ ВА АҲАМИЯТИ. ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИНИНГ ВАЗИФА ВА ФУНКЦИЯЛАРИ

For citation: Turabaeva Ziyoda Yakubovna. THE CONCEPT, SYSTEM AND IMPORTANCE OF STATE ADMINISTRATIVE BODIES. DUTIES AND FUNCTIONS OF STATE ADMINISTRATIVE BODIES. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 51-60

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-7>

АННОТАЦИЯ

Мақолада давлат бошқаруви органлари тушунчаси билан боғлиқ адабиётлардаги турли ёндашувлар, ушбу тушунчани ёритишда олимларнинг фикрлари, амалиётдаги баъзи тушунмовчиликлар, давлат бошқаруви органларининг бошқа давлат органларидан вазифа ва ваколатлари доирасидаги ўхшаш ва фарқли жиҳатлари, бошқарув усуллари, функциялари, вазифалари, давлат бошқарувини номарказлаштириш масалалари хорижий давлатлар тажрибаси асосида таҳлил этилган.

Калит сўзлар: давлат бошқаруви органлари, бошқарув усуллари ва шакллари, функциялари, вазифалари, давлат бошқарувини номарказлаштириш, горизонтал ва верикал номарказлаштириш.

Турабаева Зиёда Якубовна,
Самостоятельный соискатель Ташкентского
государственного юридического университета
E-mail: saarlandesziyoda@mail.ru

ПОНЯТИЕ, СИСТЕМА И ЗНАЧЕНИЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ. ЗАДАЧИ И ФУНКЦИИ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье на основе опыта зарубежных стран были проанализированы различные подходы в литературе к понятию органов государственного управления, мнения ученых по освещению данного понятия, некоторые недоразумения на практике, сходства и различия органов государственного управления от иных государственных органов, методы, функции, задачи управления, вопросы децентрализации государственного управления.

Ключевые слова: органы государственного управления, методы и формы управления, функции, обязанности, децентрализация государственного управления, горизонтальная и вертикальная децентрализация.

Turabaeva Ziyoda Yakubovna,
An independent researcher of the
Tashkent State University of Law
E-mail: saarlandesziyoda@mail.ru

THE CONCEPT, SYSTEM AND IMPORTANCE OF STATE ADMINISTRATIVE BODIES. DUTIES AND FUNCTIONS OF STATE ADMINISTRATIVE BODIES**ANNOTATION**

This article illustrates the analysis based on the experience of foreign countries, including their various approaches of the concept on state administrative bodies, views of scientists, also some misunderstandings occurring in practice, the similarities and differences between state administrative bodies other state bodies, as well as methods, functions, management tasks, issues decentralization of state administration.

Keywords: state administrative bodies, methods and forms, functions and tasks of state administrative bodies, decentralization of state administration, horizontal and vertical decentralization.

Кишилик жамияти тараққиётида давлат пайдо бўлганидан кейин бошқарувнинг мазмуни ўзгарган, давлат бошқаруви шаклланган. Давлат бошқаруви ижтимоий бошқарувнинг муҳим бир шаклига айлана борган. Жамиятда демократик институтлар ривожлана борган сари давлат бошқарувининг мазмун-моҳияти ҳам ўзгариб бормоқда.

Давлат бошқаруви органлари ҳақида фанда турли тушунчалар мавжудлиги сабабли ушбу сўз бирикмаси замираидан айнан қандай мазмун мавжудлиги ва қайси органлар давлат бошқаруви органлари эканлигини ёритиб олиш мақсадга мувофиқ. Турли илмий адабиётларда ушбу тушунча турли талқин қилинган бўлиб, берилган таърифлар асосида ягона холосага келиш ўринли. МДҲ мамлакатлари илмий манбаларида қайд этилган "давлат бошқаруви" атамасини ишлатиш ёки ишлатмаслик кескин илмий мунозараға сабаб бўлиб, унда "давлат бошқаруви" атамаси юзасидан мунозараларни мазмунан уч йўналишга ажратиб кўрсатилмоқда [1].

Давлатимиз мустақилликка эришгандан сўнг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятлари тизими шаклланди ва ушбу соҳада қонунчилик базаси мустаҳкамланди, органлар тизими такомиллаштирилди. Қонун чиқарувчи ҳокимият дейилганда, бевосита қонунлар қабул қиласиган қонун чиқарувчи орган фаолияти

тушунилса, суд ҳокимияти деганда одил судловни амалга оширадиган суд органлари фаолияти тушунилади. М.А.Ахмедшаеванинг фикрича, "ижро органлари" деганда бироз "номутаносиблик" ҳолати мавжуд [2]. Бу шунда кўринадики, давлат механизми тизимида фаолияти ижро характерига эга бўлган, бироқ бевосита ижро ҳокимияти субъектлари тизимиға кирмайдиган тузилмалар мавжуд, масалан корхона маъмурияти, концернларнинг ижро органлари, жамоат ташкилотларининг ижро органлари ва бошқа тузилмалар.

Ижро ҳокимияти субъектлари билан бу органлар томонидан амалга ошириладиган бошқарув бир-биридан функционал, персонал ва институциявий жиҳатдан фарқ қиласди. Мазкур ноаниқликтининг яна бир жиҳати шундаки, норматив-хуқуқий хужжатлардаги ноаниқликлар, хусусан, "ижро ҳокимияти" ва "ижро органлари" ҳамда "бошқарув органлари" атамаларини синоним сифатида ишлатиш ҳоллари мавжудлигидир. Бевосита шу ўринда ижро ҳокимияти тушунчасига тўхталиб ўтиш ўринли. Зосиа Духновскаянинг фикрича, ижро ҳокимияти давлат ҳокимиятининг мустақил таркибий қисми бўлиб, ижро ҳокимияти органлари универсал, ташкилий хусусиятга эга бўлган, асосий вазифаси қонун хужжатларини ижро этиш ва уларни қонунда белгиланган тартибда аниқ методлар асосида амалга оширишдан иборат [3].

Илмий адабиётлардаги "давлат бошқаруви" атамаси юзасидан бўлаётган мунозараларнинг объектив ва субъектив сабаблари борлигини таъкидлаш баробарида, эътироф этиш керакки, аввало, давлат ҳокимиятининг, хусусан давлат бошқарувининг услублари демократлашуви, бошқарувда маъмурий услублардан иқтисодий услубларга ўтилганлиги сабабли "бошқарув", "давлат бошқаруви" атамалари янги мазмун ва моҳият касб этаётганлиги ва бу тушунчалар ҳақиқатан ҳам қайта муশоҳада қилинишга муҳтож эканлиги, бугунги кунда аниқ.

Юқорида қайд этганимиздек, ижро ҳокимиятининг институционал ва функционал жиҳатлари ўртасидаги муносабатни аниқлашда бошқарув органлари ва ижро ҳокимияти органлари ўртасидаги муносабат ва нисбатни аниқлаш ўта муҳимдир [4]. Бу масала ҳам амалий, ҳам ташкилий аҳамиятга эга. Юқоридагиларга асосланиб айтиш мумкинки, барча ижро ҳокимияти субъектлари айни пайтда давлат бошқаруви органлари ҳисобланади, бироқ фаолиятида умумий маънодаги бошқарув элементлари бўлган органлар ижро ҳокимияти субъектлари бўла олмайди.

Демак, фаолиятида давлат бошқаруви элементлари бўлган бундай органлар институционал жиҳатдан ижро ҳокимияти субъектларидан кенгроқ ва қўпроқ, шу тариқа, давлат бошқарув органлари ижровий-функционал жиҳатдан ижро ҳокимияти органларига тўла мувофиқ келмайди, яъни уларнинг фаолияти тўлалигича ижровий-ҳокимий эмас, балки маълум қисмининг фаолияти оддий ижровий характерга эга холос.

"Давлат бошқаруви" атамасига доир ноаниқликларни камайтиришга, мазкур атамани тор ва кенг маънода тушуниш орқали эришиш мумкин. Профессор З.Исломовнинг ёзишича, давлат бошқаруви тушунчаси ижро ҳокимияти тушунчасидан анча кенг ҳисобланади, бироқ мабодо сўз ижро ҳокимияти органларининг фаолияти сифатидаги давлат бошқаруви ҳақида кетса, бу ҳолда давлат бошқаруви тор маънода, яъни ижро ҳокимиятини амалга оширишнинг шакли сифатида тушунилади. Айни пайтда, давлат бошқаруви давлат фаолиятининг бир тури сифатида ҳам ижро ҳокимияти органлари фаолиятида, ҳам қонун чиқарувчи ва суд ҳокимиятига хизмат қилувчи бошқарув аппарат фаолиятида

намоён бўлади [5].

Мисол учун А.Н.Крамник давлат бошқарувининг қуидаги жиҳатларини ажратиб кўрсатади: "давлат бошқаруви органи - бу биринчи навбатда алоҳида ташкилий хусусиятга эга бўлган ва юридик расмийлаштирилган давлат тузилмаси, давлат хизматчилари жамоаси. Ушбу жиҳат давлат бошқарув органларини нодавлат тузилмалардан ажратишга имкон беради ва ушбу органларнинг давлат хизматчиларидан иборат эканлигини эътироф этади. Ҳар қандай давлат бошқаруви органи юридик аҳамиятга эга бўлган қонунчилик хужжати чиқариш орқали фақат давлат номидан фаолият юритади" [6].

Крамникнинг фикрига қўшимча равишда давлат бошқаруви органларининг қуидаги умумий муҳим жиҳатлари мавжуд: давлатнинг вазифа ва функциялари давлат бошқаруви органлари орқали амалга оширилади; давлат бошқаруви органи алоҳида мустақилликка ва хусусиятларга эга, шунингдек давлат хизматчиси - давлат органида маълум бир мансабни эгаллаб турган, ҳокимият ваколати доирасида давлатнинг вазифа ва функцияларини бажарадиган фуқаро бўлганлиги сабабли давлат бошқаруви органини бошқа тузилмалардан ажратувчи жиҳат сифатида кўриш мумкин.

Ю.М.Козлов давлат бошқаруви органларининг қуидаги ўзига хос жиҳатларини ажратади: "давлат бошқаруви органи қонунчилик ва суд ҳокимиятлари билан бир қаторда давлат аппаратининг алоҳида элементи ҳисобланади. Бу шуни англатадики, ушбу органлар тўғридан-тўғри давлат номидан иш олиб боради, улар тадбиркорлик субъектлари ва бошқа муассасалар эгалик қилолмайдиган иқтисодий-ижтимоий, маданий, маъмурий ва сиёсий соҳалардаги давлат-ҳокимий ваколатларнинг алоҳида доирасини амалга ошириш учун фаолият юритади. Давлат бошқарувининг ҳар бир органи фаолиятнинг ўзига хос худудий ёки мустақил кўламига эга. Биринчиси - давлатнинг бутун худудида ёки алоҳида худудда ваколат кучига эгалигини англатади. Иккинчиси - фаолият доирасига кўра умумий ёки маҳсус бошқарув функцияларни амалга оширишни англатади. Улар қаторида тартибга солувчи, рухсат берувчи, назорат ва фармойиш берувчи функциялар мавжуд бўлиб, аммо улар худудий доирада ҳам мавжуд бўлиши мумкин" [7]. Д.М. Овсянко эса қуидаги жиҳатларни кўрсатади: давлат бошқаруви органи - бу давлат аппаратининг таркиби бўлган тузилма, ўзининг тузилмасига, фаолиятнинг худудий доирасига, компетенциясига эга, қонунда белгиланган тартибда ташкил этилади, фаолиятида маълум методлардан фойдаланади, давлатнинг вазифа ва функцияларини давлат номидан амалга оширади, ижтимоий ҳаётнинг иқтисодий, ижтимоий-маданий ва маъмурий-сиёсий соҳаларида кундалик ижро этиш ва фармойиш бериш фаолиятини амалга ошириш учун жалб этилади [8].

Олимларнинг фикрларини умумлаштириб айтишимиз мумкинки, давлат бошқаруви органи тушунчаси давлат органи тушунчаси билан яқин бўлса-да, давлат органи тушунчаси кенгроқ. Давлат бошқаруви ҳар бир органи ўзининг компетенциясига, ташкилий тузилмасига, фаолиятининг доирасига эгалиги билан бошқа давлат органларига ўхшайди, лекин фаолиятида ижро ҳокимияти органларининг қуидаги вазифалари ва методлари мавжудлиги билан фарқ қиласи: улар ўзига хос методлари ва моҳияти билан давлат фаолиятини, яъни давлат бошқарувини амалга оширади;

давлат бошқарувининг маҳсус органи саналиш билан бирга айни вақтда ижро ҳокимияти органлари субъекти ҳисобланади;

давлатнинг ижро аппаратини ўзида мужассамлаштиради.

Қайд этиш керакки, барча ижро ҳокимияти органлари айни вақтда давлат бошқаруви органи ҳисобланади, лекин барча давлат бошқаруви органлари доим ҳам ижро ҳокимияти органлари саналмайди.

Шундай қилиб бизнинг фикримизча, давлат бошқаруви органи ўзида давлат аппаратининг таркибий қисми саналган, давлат номидан ижро этиш, тартибга солиш фаолиятини амалга оширадиган, унга берилган давлат-хуқуқий ваколатлар асосида бевосита хўжалик, ижтимоий-маданий, маъмурий-сиёсий ва бошқа соҳаларни бошқарадиган органлар тизимини ифодалайди. Давлат бошқаруви органларининг хуқуқий ҳолати уларнинг компетенциясида аниқ ифодасини топган. У ўз ичига мақсад, вазифалар, функциялар, хуқуқ ва мажбуриятлари, ушбу органлар фаолиятининг тузилиши ва методларини, шунингдек маъмурий-хуқуқий лаёқатни олади. Вазирликлар, давлат қўмиталари, қўмиталар, агентликлар, инспекциялар, шунингдек улар хузурида ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузурида ташкил этиладиган давлат бошқаруви тузилмалари республика давлат бошқаруви органлари жумласига киради.

Австрия ва Германияда федерал ижро ҳокимияти органларининг худудий бўлиниши бевосита уларнинг конституцияларида кўрсатилган тартибда амалга оширилади. Ҳукуматнинг фаолияти умумий компетенцияли ижро ҳокимияти каби федерациянинг бирлигини таъминлашда муҳим ўрин тутади [9]. Францияда давлат бошқаруви органлари тизими доимий бўлмасдан, улар ижтимоий муносабатлар ўзгарган сари янада такомиллашиб, янги таркибий бирликлар қўшилиши ёки тутатилиши, ўрнига бошқаси ташкил этилиши мумкин.

Европа Иттифоқига 2007 йилда аъзо бўлган Болгарияда ижро ҳокимияти органлари атамаси давлат бошқарувининг маҳаллий органларига нисбатан ишлатилади (Конституциясининг 117,119,120,122 моддалари).

Давлат бошқаруви органларини тузишдан мақсад давлатнинг вазифа ва функцияларини ушбу органлар орқали қонуний асосда амалга оширишdir. Жамият тараққиёти жараёнида ижтимоий муносабатларни тартибга солиш, назорат қилиш, муҳофаза қилиш каби давлатнинг вазифалари ва функцияларини бажарадиган органларга эҳтиёж сезилади [10].

Бугунги кунда мустақил республикамизда давлатчилик ривожининг жуда кўп масалаларини қайта кўриб чиқишига тўғри келмоқда. Шунингдек жамият ҳаёти фаолиятининг барча соҳаларини демократлаштириш йўлидан бориш ва шу муносабат билан давлат бошқаруви органлари тузилмаларини қайта кўриб чиқиши ҳамда мунтазам ривожлантириш, қолаверса, унинг бўғинларини мутлақо аниқ ва тез-тез ўзгариб турадиган мақсадга етаклашга ихтисослаштириш муаммоси мавжуд бўлиб, уларнинг барчаси ислоҳотлар шароитида мутлақо табиий ҳол бўлиб, ўзини батамом оқлади.

Давлат бошқаруви органларининг вазифалари асосида давлат вазифаларини ҳаётий амалга ошириш, давлатнинг ўзининг вазифаларини ҳал этиш, жамият фаровонлигини таъминлаш, Ўзбекистон Конституцияси ва қонунларида кўзда тутилган қатъият ва қоидалар асосида фуқаролар манфаатларини қондириш билан боғлиқ вазифалар ётади. Давлат бошқаруви органларининг вазифаларини тадқиқ қилишда, авваламбор, ўша давлат фаолиятининг бош йўналишларини ташкил этадиган асосий вазифалар, уларнинг белги ва турларини ёритиб ўтиш ўринли.

Юридик адабиётлардан бизга маълумки, ҳар қандай давлатнинг вазифалари ўша вазифаларнинг мазмунни, миқёси, хусусияти ва мақсадига қараб белгиланади. Давлатнинг вазифалари ички ва ташқи вазифаларга бўлинади. Яъни давлатнинг

ички вазифаси - мамлакат ички ҳаётини бошқаришга қаратилган фаолиятининг асосий йўналишлари бўлса, ташқи вазифалар - давлатнинг халқаро майдондаги фаолиятининг асосий йўналишларидан иборат бўлади. Давлат бошқаруви органларининг мақсад ва вазифалари ўзаро боғлиқ. Агар биринчиси "нима қиласди?", саволига жавоб берса, иккинчиси "қандай қиласди?", деган саволга жавоб бўлади [11]. Бошқарув кўпинча илмий ва ўқув адабиётларда фаолият сифатида кўрилади, масалан бошқарув функцияларини меҳнатнинг алоҳида тури, бошқарув фаолиятидаги ишлар, бошқарув жараёнининг таркибий қисми, бошқарув циклининг босқичлари сифатида талқин қилишлар учраб туради [12].

Республика давлат бошқаруви органларининг асосий вазифалари "Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида"ги Қонунда белгилаб берилган ва ушбу қонунга қўра Ўзбекистон Республикасида Вазирлар Маҳкамаси давлат бошқаруви органларига ва мамлакатдаги иқтисодиёт, ижтимоий ва маънавий ҳаётнинг самарали фаолиятига раҳбарлик қиласди.

Худди шундай характердаги, яъни кенг қамровли вазифаларни амалга ошириш жойлардаги маҳаллий давлат ҳокимиюти органларига ҳам тегишилдири. Фақат улар тегишли маъмурий худуд миқёсида ўз вазифаларини бажаради.

Давлат бошқаруви органлари вазифаларининг яна ўзига хос ва энг муҳим жиҳати шуки, улар давлат фаолиятининг алоҳида кўринишини амалга ошириб, ижро этиш ва фармойиш бериш характеристига эга.

Демократия ва бозор муносабатларининг ривожланиш шароитида бошқарувнинг мақсад, ўзаро муносабатлари ва кучлар жойлашуви тубдан ўзгармоқда. Бошқарув тизимида ўз ўрнини ўтаб бўлган эскилиқ билан янгилик ўртасидаги ўзаро қарама-қаршилик кўп ҳолатларда кескин характер касб этмоқда. Уларни ўрганиш, инобатга олиш ва бозор иқтисоди имкониятларини кенгайтириш ҳамда ижтимоий-маданий соҳани ривожлантиришда фойдаланиш бошқарувнинг вазифасидир.

Давлат бошқаруви функцияларини:

Р.М.Фалмер режалаштириш, бажариш (давлат вазифаларини), назорат [13];

К.Киллен режалаштириш, ташкиллаштириш, мотивация, назорат [14]; Г.Кунц ва С.О.Доннеллар бошқарувчилик ва лидерлик сифатида эътироф этадилар. Бошқарув функциялари муаммосини ўрганиш - бошқарув тузилиши ва тизимини ташкил этиш, бошқарув органларининг объектив эҳтиёжларини аниқлаш имкониятини беради [15].

Бошқарув функциялари - бу бошқарув субъектининг бошқарув объектига нисбатан аниқ йўналтирилган таъсир этиши (ташкил этиш, тартибга солиш, назорат қилиш) ҳисобланади [16].

Кўпгина юридик адабиётларда бошқарув функциялари ижро ҳокимиюти (давлат бошқаруви) органларининг функцияси тариқасида кўрсатиб ўтилгандир. Давлат бошқарувининг асосий функциялари жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

давлат бошқаруви органлари фаолиятини ахборот билан таъминлаш;

давлат бошқаруви тизими ривожланишининг истиқболини белгилаш;

режалаштириш; ташкил этиш функцияси; фармойиш бериш; раҳбарлик қилиш; мувофиқлаштириш; контрол қилиш; тартибга солиш; ҳисобга олиш функцияси [17]. Функциялар вазифаларни амалга ошириш мақсадида ҳар бир бошқарув органининг уставида белгиланади.

Давлат бошқаруви органлари вазифалари амалда бошқарув фаолиятининг усул ва шакллари ёрдамида ҳаётга тадбиқ этилади [18]. Улар, яъни бошқарув фаолияти усул ва шакллари ҳам унинг вазифалари каби жамият тизимини сиёсий-ҳуқуқий

Эркинлаштириш шароитларида амалга ошириш тамойилларини ўзгартириб боради. Эркинлаштириш давлат бошқаруви органлари учун янги-янги вазифалар вужудга келтирмайды, бироқ у барча вазифаларнинг амалга оширилишида уларнинг нисбий аҳамиятига, ташкилий шаклларига, усул ва воситаларига таъсир этади.

Маъмурий бошқарув аппаратининг ортиқча бўлинмаларини қисқартириш ва таркибини такомиллаштириш ҳар бир бошқарув органи ва бошқарув тизими ўз вазифалари доирасини аниқлаш ва уларни амалга оширишнинг шакл ва усулларини белгилашда муҳим аҳамият касб этади.

Давлат бошқаруви усули - маъмурий ҳуқуқ ҳар қандай субъектининг эмас, балки маълум бир соҳада бошқарувни (ижро ҳокимиятини) амалга ошириш ваколатига эга бўлган субъектнинг функцияси ҳисобланади.

Бошқарув органлари норматив тусдаги хужжатни қабул қилганида, бу иккала восита бир-бирига мос келиши мумкин. Лекин тартибга солиш усули ўзининг мазмун-моҳияти ва аҳамияти билан давлат бошқаруви усулларидан ажралиб туради.

Немис ҳуқуқшуноси К.Байменинг фикрича, бошқарув усуллари - бошқарув иши қандай амалга оширилишини, бошқарув мақсадига унинг қандай усул ва воситалари орқали эришилишини белгилаб беради [19].

Бизнингча, бошқарув усули - давлат бошқаруви фаолиятининг мақсадларига эришиш, вазифаларини бажариш ва функцияларини амалга ошириш учун фойдаланиладиган ҳуқуқий воситалар ҳисобланади.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий борада муваффақиятли ривожланиши кўп жиҳатдан ҳокимиятнинг айrim бўғинлари ўртасидаги ваколатларни чеклашга марказий органларнинг маҳаллий бошқарув органлари билан ўзаро муносабатлари характерига боғлиқ. Бошқарув аппарати аъзоларининг ҳаддан зиёд кўплиги, вазифаларнинг тақрорланиши, бошқарувнинг яхши ташкил қилинмаганлиги, жамоатчилик назоратининг етишмаслиги давлат бошқарув органлари бюрократизмининг кучайишига, бизнес ривожланиши йўлида турли хил тўсиқлар кўпайишига асос бўлади.

Айнан шунинг учун ҳам бутунги қунда Ўзбекистонда мамлакат Президенти ташаббуси билан амалга оширилаётган маъмурий ислоҳот йўналишларидан бири - бу давлат бошқаруви тизимида вазифаларни аниқ белгилаб олиш ва номарказлаштириш саналади.

Жаҳон амалиётида мустақиллик даражасига кўра номарказлаштиришнинг қўйидаги асосий турлари фарқланади:

Горизонтал номарказлаштириш. Бунда ҳукумат вазифалари вазирликлар ва идораларга ўтади. Уларга Парламент ва марказий ҳукумат томонидан белгиланган стратегия, стандарт ва бюджетга мувофиқ давлат хизматини кўрсатиш масаласини ҳал этишда эркинлик берилади.

Верикал номарказлаштириш. Мазкур услубда вазифалар марказий ижроия ҳокимиятдан давлат ҳокимиятининг мустақил органларига ва жойлардаги мустақил бошқарув органларига ўтказилади. Бунда марказий вазирликлар ва идораларнинг худудий бошқарув органлари ўз фаолиятини марказий ҳукумат ва тегишли идоралар белгилайдиган стратегия доирасида амалга оширади ҳамда одатда давлат бюджетидан молиялаштирилади.

Францияда давлат ҳамиша юқори марказлашганлигига кўра ажралиб турган ва номарказлаштириш юқоридан пастга, яъни ваколатларнинг бир қисмини марказий органлардан худудий бўлинмаларга ёки маҳаллий ўз-ўзини бошқарув органларига бериш орқали амалга оширилган [20].

Жамиятнинг демократик асосларда тубдан ўзгариши, сиёсий-хуқуқий ислоҳотларнинг янада чуқурлашуви ҳамда Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг мустаҳкамланиши катта ҳажмдаги назарий ва амалий вазифаларни ҳал этилишини тақозо этмоқда. Бу вазифалар қаторига: давлат бошқарувини ташкил этишнинг методологик асосларини ишлаб чиқиш; давлат бошқарувини вазифаларидан баъзиларини давлат тасарруфидан чиқариш ва нодавлат ташкилотларига, жамоат бирлашмаларига ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ихтиёрига ўтказиш; бошқарувда аҳолининг бевосита ва билвосита иштирокини амалда таъминлаш; давлат бошқарувининг юқори органларидағи кўпгина амалий вазифаларни қўйи органлар ихтиёрига топшириш орқали аппарат ва унинг тузилмавий бўлинмалари фаолиятини тартибга солиш; турли тузилмавий бўлинмалар вазифавий фаолиятидаги тақорийликка, мувозийликка чек қўйиш, улар фаолиятининг марказлашувини бартараф қилиш, мазмунини тубдан қайта кўриб чиқиш; ортиқча бўғинлардан воз кечиш ҳамда вазифалари жиҳатидан бир-бирига яқинларини бирлаштириш орқали бошқарув органларини вазифавий ва тузилмавий қайта қуришни амалга ошириш ва ҳ.к.

Кўриниб турганидек, ушбу масалаларнинг аксарият қисми бевосита давлат бошқаруви органлари вазифаларини тадқиқ этиш билан боғлиқдир. Бошқарув тизимининг алоҳида органлари ва тузилмавий қисмларининг вазифалари муаммоси давлат бошқаруви аппарати фаолиятини такомиллаштириш жараёнида тадқиқотларнинг доимий обьекти бўлиб ҳисобланади.

Давлат бошқаруви органлари тушунчаси, аҳамияти, тизими, уларнинг вазифа ва функцияларини ўрганиш бўйича олиб борилган изланишлар натижасида қўйидаги хуносалар, таклиф ва тавсиялар шаклланди:

давлат бошқаруви органлари таркибиға кирадиган ташкилий-хуқуқий шаклларнинг, жумладан, вазирлик, давлат қўмиталари, қўмиталар, агентликлар, марказлар ва инспекцияларнинг аниқ хуқуқий мақоми, ваколатлари, вазифа ва функциялари маҳсус бир норматив-хуқуқий хужжатда мустаҳкамлаб қўйилиши зарур. Муаммо шундаки, давлат бошқаруви органлари тўғрисида умуман қонун қабул қилинмаган, баъзи давлат бошқаруви органларининг вазифа ва функциялари бир-бирини тақорролайди. Ушбу фаолиятнинг хуқуқий асоси бўлган ҳужжат "Давлат бошқаруви органлари ва уларнинг фаолияти тўғрисида"ги Қонун деб номланса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Ушбу қонун нафақат ташкилий-амалий, балки муайян илмий аҳамиятга ҳам эга бўлган бўлар эди.

Иккинчидан, ушбу мавзудаги тадқиқотлар доирасини кенгайтириш, хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш ва танқидий қиёслаш орқали давлат бошқаруви органлари фаолияти соҳасида ислоҳотларни амалга ошириш.

Учинчидан, демократлаштириш жараёнини чуқурлаштириш шароитида давлат бошқаруви тизимини эркинлаштириш вазифасидан келиб чиқсан ҳолда давлатнинг мазкур соҳаларга маъмурий аралашувини қайта кўриб чиқиш зарур. Фуқаролик жамиятида давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари тасарруфидан фақатгина умумдавлат аҳамиятига эга бўлган энг муҳим вазифаларгина сақланиб қолади. Улар қаторига: мудофаа, давлат хавфсизлиги, ташки сиёsat, миллий валюта, молия ва солиқ тизимларини шакллантириш, бу ҳақда қонунлар қабул қилиш ва ҳ.к.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Хожиев.Э.Т. Давлат бошқаруви. Илмий-оммабоп рисола. -Тошкент, 2006.(Xojiev.E.T. Public administration. Scientific-popular booklet. - Tashkent, 2006.)
2. Ахмедшаева.М.А. Давлат ҳокимияти тизимида ижро ҳокимияти. юфд илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т.: ТДЮУ - 2010. Б. 56-61. (Akhmedshaeva. M.A. Executive power in the system of state power. Dissertation doctor of legal sciences. - M., TSUL - 2010. - P. 56-61.)
3. Духновская З.А. Исполнительная власть в Российской Федерации и федеративных государствах Европы: конституционно-правовое исследования. автореф. дис... канд. юрид. наук. Москва 2012. (Dukhnovskaya Z.A. Executive power in the Russian Federation and the federative states of Europe: constitutional research. Diss... Cand.legal sciences. Moscow. 2012.)
4. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: Курс лекций. М., 2007. (Atamanchuk. G.V. Theory of public administration: Course of lecture. M., 2007.)
5. Исламов.З.М.Проблема власти: её понимание, назначение, социальная ценность.
 1. Т.: ТДЮИ нашри 2003.С 139. (Islamov Z.M. Problems of power: its comprehension, appointment, social value. - M.: TSUL. 2003. P 139.)
 6. Крамник А.Н. Курс административного права Республики Беларусь. А.Н. Крамник. 2-е изд., исправ. и доп. - Mn.: Тесей, 2006. С.616 (Kramnik. A.N. Course administrative law of the republic of Belarus. A.N.Kramnik. 2- publishing office., corr and add. - M.: Tesey,2006. P 616.)
 7. Козлов Ю.М. Административное право: Учебник/ Ю.М. Козлов. - М.: Юристъ, 2009.-С.320. (Kozlov Yu.M. Administrative law: textbook/ Yu.M.Kozlov. - M.: Lawyer, 2009. - P.320.)
 8. Овсянко Д.М. Административное право: Учебное пособие/ Д.М. Овсянко изд. 3-е, перераб. и доп. - М.: Юристъ, 2000. - С. 468. (Ovsjanko D.M. Administrative law: Tutorial/ D.M.Ovsjanko. 3 - publishing office., corr and add. - M.: Lawyer, 2000. - P.468.)
 9. Духновская З.А. Исполнительная власть в Российской Федерации и федеративных государствах Европы: конституционно-правовое исследование автореф. дис... канд. юрид. Наук. Москва 2012. (Dukhnovskaya Z.A. Executive power of the Russian Federation and federative countries of Europe : constitutional research. Diss□ Cand.legal sciences. Moscow. 2012.)
 10. Черняк Б. А. Законность актов органов управления. Отв. ред. Ю. Н. Старилов. -Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2002. - С. 191 - 210. (Chernjak B.A. Legality of acts of administrative bodies. Executive editor. Yu.N.Starilov. - Voronej: publishing outfit of state university of Voronej, 2002. - P.191-210.)
 11. Бегаева А.Х. Бельгийский федерализм: дисс. . канд. юрид. наук. М., 2008. (Begaeva A.X. Federalism of Belgium: Diss□ Cand.legal sciences. M., 2008.)
 12. Охотский Е.В.Государственное управление в современной России. М., 2008. (Oxotskiy E.V. Public administration in modern Russian federation. M., 2008.)
 13. Фалмер Р.М. Энциклопедия современного управления. Пер. с англ. М., 2002. Б. 24-38. (Falmer R.M. Encyclopedia of modern management. Trans. from. eng. M., 2002. P. 24-38.)
 14. Киллен К. Вопросы управления. Пер. с англ. М., 2001. С. 31-108. (Killen K. Issues of management. Trans. from. eng. M., 2001. P. 31-108.)

15. Кунц Г., О'Доннел С. Указ.соч. М., 2005. Б.11-13. (Kuns.G. O'Donnell S. M., 2005. P. 11-13.)
16. Силаев А.А. Проблемы организации исполнительной власти в Российской Федерации и федеративных государствах Европы // Административное и муниципальное право. 2011. № 5. (Silaev A.A. Problems of organization of executive power in Russian Federation and federative countries of Europe// Administrative and municipal law. M., 2011. № 5.)
17. Фосскуле А. Система исполнительной власти в Федеративной Республике Германии // Конституционное право: восточно-европейское обозрение. 2004. № 1 (46). (Fosskule A. Executive power system in the Federal republic of Germany// Constitutional law: east-european review. 2004. № 1 (46).)
18. Калинина Л.А. К вопросу о принципах организации и функционирования исполнительной власти // Административное право и процесс. 2010. N 4. (Kalinina L.A. On the principles of the organization and functioning of the executive branch// administrative law and procedure. 2010. N 4.)
19. Beyme K. Das politische System der Bundesrepublik Deutschland : eine Einführung. Aufl.M?nchen, 2004. (Beyme K. The political system of the Federal republic of Germany: an introduction. M., Munhen, 2004.)
20. Василенко И. Административно-государственное управление: опыт Франции. Т.: Московский государственный университет имени М.В.Ломоносова 2010. С. 162. (Vasilenko I. Administrative-public administration: experience of France. M.,State university of Moscow named after M.V.Lomonosov. 2010. P. 162.)

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

12.00.03-ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО.
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

Ашуррова Наргиза Аъзамовна,
Тошкент давлат юридик университети
мустақил изланувчиси,
юридик фанлар номзоди, доцент.
E-mail: nargiz908@mail.ru

ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ ТАМОЙИЛЛАРИ: ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР МИСОЛИДА

For citation: Ashurova Nargiza Azamovna. PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF BUSINESS ENTITIES: ON THE EXAMPLE OF FOREIGN COUNTRIES. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 61-69

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-8>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ҳуқуқиј тартибга солища мұхим ақамиятта эга бўлган ҳуқуқиј тамойиллар хорижий мамлакатлар мисолида таҳлил қилинади. Муаллиф манфаатлар тўқнашувига йўл қўймаслик, бизнеснинг шаффоғлигини таъминлаш, эркин ва адолатли рақобатни таъминлаш, бизнес учун бозор шариотларни сақлаш, ҳуқуқ томонидан иқтисодий реалликни инобатга олиш каби тамойилларни ёритади ва уларни Ўзбекистон Республикасининг тадбиркорлик ҳуқуқида қўлланилиши борасидаги мулоҳазаларини илгари суради.

Калит сўзлар: Тадбиркорлик ҳуқуқи, мол-мулкнинг ҳуқуқиј режими, тадбиркор, рақобат ҳуқуқи, қонун, шартнома, имтиёзлар, коррупцияга қарши кураш, бизнес, манфаатлар тўқнашуви.

Ашуррова Наргиза Аъзамовна
Самостоятельный соискатель Ташкентского
государственного юридического университета,
Кандидат юридических наук, доцент
E-mail: nargiz908@mail.ru

ПРИНЦИПЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ: НА ПРИМЕРЕ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются правовые принципы, важные в правовом регулировании хозяйствующих субъектов на примере зарубежных стран. Автор выделяет принципы недопущения конфликта интересов, обеспечения прозрачности бизнеса, обеспечения свободной и честной конкуренции, поддержания рыночных условий для бизнеса с учетом экономической реальности закона и выдвигает свои взгляды на их применение в предпринимательском праве Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Предпринимательское право, правовой режим собственности, предприниматель, конкурентное право, право, договор, льготы, антикоррупция, бизнес, конфликт интересов.

Ashurova Nargiza Azamovna
Independent Researcher of Tashkent
State University of Law,
PhD in Law, Associate Professor.
Email: nargiz908@mail.ru

PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF BUSINESS ENTITIES: ON THE EXAMPLE OF FOREIGN COUNTRIES

ANNOTATION

This article analyzes the legal principles that are important in the legal regulation of business entities on the example of foreign countries. The author highlights the principles of avoiding conflicts of interest, ensuring business transparency, ensuring free and fair competition, maintaining market conditions for business, taking into account the economic reality of the law and puts forward their views on their application in business law of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: Business law, legal regime of property, entrepreneur, competition law, law, contract, privileges, anti-corruption, business, conflict of interest

Тадбиркорлик фаолиятини мақбул ҳуқуқий тартибга солиш, тадбиркорлик субъектларининг қонунга мувофиқ, ҳалол ва шаффоғ фаолияти олиб боришлигини ҳуқуқий таъминлашда муайян тамойиллар таяниш муҳим аҳамият касб этади. Тадбиркорлик ҳуқуқи соҳасига тегишли нормаларни ишлаб чиқиши, қабул қилиши ва уларни аниқ ҳаёти вазиятларга қўллашда ҳам ушбу нормалар мазмунига сингдирилган асосий қоидалар ҳисобланадиган тамойилларнинг реал ифодаланиши талаб этилади. Бундан ташқари, тамойиллар фақат нормада ифодаланиши билан чекланмаслиги, балки тўғридан-тўғри қўлланилувчи қоидаларга, талаблар ва мезонларга айланиши лозимдир.

Ўзбекистон Республикаси қонунчиликда тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш тамойиллари асосан Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1-моддасида белгиланган "фуқаролик қонун хужжатларининг асосий негизлари"дан англашилди ва бу тамойиллари деярли барча фуқаролик-ҳуқуқий

муносабатларга нисбатан татбиқ этиладиган нормалар учун умумий ҳисобланади.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 2 майдаги "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги ЎРҚ-328-сон Қонунида тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш тамойиллари умумий тарзда нормалар мазмунига сингдирилган [1]. Бироқ бу қонунда тамойилларга багишланган маҳсус норма мавжуд эмас. Бу эса ўз навбатида, тадбиркорлик фаолиятини реал ҳуқуқий таъминлаш, назорат құлувчи органларнинг тадбиркорлик субъектларига нисбатан "босим" ўтказишиларининг олдини олиш каби ҳолатларни амалга оширишда қийинчиликлар туғдиралики, мазкур муаммоларнинг ечимини ривожланган хорижий мамлакатларда тадбиркорлик фаолияти ҳуқуқий тартибга солиш тамойилларининг ифодаланиш ҳолатини ўрганиш ҳамда илгор хорижий тажрибанинг ижобий жиҳатларидан фойдаланиш орқали топиш мақсаддага мувофиқдир.

Таъкидлаш лозимки, ҳуқуқий тизимнинг яқинлашуви тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишнинг умумий тамойиллари кенг тарқалишига замин яратди. Мазкур тамойиллар жумласига мақбуллик, дискриминацияга йўл қўйилмаслик, қабул қилинаётган қарорлар ва амалга оширилаётган ҳаракатларнинг иқтисодий бошқа мантиқий асослантирилганилиги, ҳуқуқий тартибга солишнинг тизимлилиги, тадбиркорлик фаолияти субъектларнинг ҳалоллиги презумпциясини киритиш мумкин.

Умумий тамойиллар билан бирга, хорижий ҳуқуқий доктрина кейинги юз йил мобайнида тадбиркорлик муносабатларини тартибга солишга қаратилган маҳсус тамойилларни ҳам ишлаб чиқди. Ушбу тамойилларнинг мақсади ўзининг хусусий сармоясини капиталга айлантириш учун бозор инситутларига тақдим этадиган кредиторлар ва хусусий инвесторларнинг манфаатлари ҳимоясини таъминлаш ҳисобланади. Бундай тамойиллар жумласига манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилмаслик, бизнеснинг шаффофлигини таъминлаш, эркин ва адолатли рақобатни таъминлаш, бизнес учун бозор шариотларни сақлаш, ҳуқуқ томонидан иқтисодий реалликни инобатга олиш киради[2].

Маълумки, тадбиркорлик субъектларининг фаолияти оммавий тусда бўлган муайян манфаатлар билан боғлиқ бўлиши лозимdir. Улар томонидан бир вақтнинг ўзида ўз манфаатларини (тадбиркорлик субъекти сифатидаги манфаатидан ташқари) ҳам кўзлаш манфаатлар тўқнашувини юзага келтирадики, бу ҳолат оқибатда бошқа ижтимоий гурӯҳларнинг оммавий манфаатларига путур этишига олиб келиши мумкин. Ўзининг табиатига кўра бир бирига номувофиқ, қарама-қарши бўлган функциялар амалга оширилишига йўл қўйилмаслик манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилмасликка қаратилади. Манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилмаслиги тамойили хусусий шахсларга ҳамда давлат ҳокимияти органлари фаолиятига ҳам таалкуқли ҳисобланади. Масалан, давлат амалдори бир вақтнинг ўзида тижорат ташкилоти фаолиятини бошқариши ва унинг капиталида иштирок этиши мумкин эмас. Тижорат ташкилоти капиталдаги улуш ва акцияларни ишончли бошқарувга топшириш манфаатлар тўқнашувини бартараф этмайди, бинобарин ишончли бошқарувчи акция эгаси бўлган амалдорнинг хусусий манфаатларини ҳимоя қилишда давом этаверади. Ушбу тамойил асосида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкига мамлакатнинг молия тизимини барқарорлаштириш билан боғлиқ бўлмаган тижорат тусидаги банк операцияларини амалга оширишини таъқиқлаш ("Марказий банк тўғрисида"ги Қонуннинг 31-моддаси) ёки тижорат банкларини валюта назорати бўйича давлат функцияларини бажарувчи агентликдан

озод этиш зарур.

Манфаатлар түқнашуви аудиторлар ва юристлар фаолиятига ҳам тааллуқли. Тегишли профессионал кодекслар муайян шахсга нисбатан юридик хизмат кўрсатишга рухсат бермайди, агар шу шахс илгари юридик фирманинг мижози бўлган бўлса. Масалан, АҚШда "Епгоп" компанияси банкрот деб эълон қилинганидан кейин аудиторнинг манфаатлар түқнашуви олди олиниши учун аудиторлик фаолияти стандартлари ўзгартирилган. Хусусан, ташқи аудитни амалга ошириш шу аудитор томонидан консалтинглик хизмати ва ички аудитни истисно этиши лозим. Корпоратив хукуқда манфаатлар түқнашувига алоҳида эътибор қаратилади. Хўжалик жамияти менежерлари ўз фаолияти давомида фақат акциядорлар ва жамият манфаатлари учун ҳаракат қилиши ҳамда ўзининг шахсий манфаатларига қаратилган фаолиятни юритмаслиги лозим. Корпоратив бошқарувнинг барча назарияси капитални инвестиция қилиш кафолатларини таъминлаш мақсадида айнан мазкур тамойилга риоя қилишга қурилган. Манфаатдор келишувларни тузишда акциядорлар ёки кузатув кенгашининг розлигини олиш тўғрисидаги талаб ҳам айнан шу тамойил билан боғлиқдир. Ягона ижроия органи бундай функцияларни бажариши ёки бошқа жамиятларнинг капиталида иштирок этиши фақат кузатув кенгаши (ёки акциядорлар)нинг рухсати мумкин бўлади. Бунда манфаатлар түқнашуви агар ягона ижроия органи жамиятнинг директорлар (кузатув) кенгаши раҳбарлигига тайинласа юзага келиши мумкин.

Манфаатлар түқнашуви қарши кураш принципи молиявий бозор амал қилишининг барча соҳаларига тааллуқлидир. Айнан шу тамойилдан келиб чиқиб АҚШда, масалан, 1933 йилда банклар томонидан бир вақтнинг ўзида банк операциялари ва қимматбаҳо қоғозлар билан боғлиқ операциялар ва инсайдерлик ахбороти [3]. дан фойдаланиб қимматли қоғозлар билан боғлиқ битимлар тузишини таъқиқлови Гласс - Стиголл Қонуни, шунингдек 2002 йилда компания раҳбариятининг зиммасига молиявий ҳисоботларни сохталашибдиришни огоҳлантиришга қаратилган самарали таомилларни баҳолаш ва ўтказишни юкловчи Сарбейнс - Оксли Қонуни қабул қилинган.

Молиявий хизматлар устидан назорат ва молиявий хавфларни камайтириш қаратилган ривожланиш 2010 йилда қабул қилинган Додд - Франк Қонуни туфайли амалга оширилди. Ушбу қонунда инвестиция-банк хизматлари, хусусий капитал ва ўзига тегишли хедж-фондаларга хизмат кўрсатишнинг истеъмол кредити бўйича одатдаги фаолиятидан ажратилиши, шунингдек молиявий ташкилотларнинг АҚШнинг қимматли қоғозлар бўйича Комиссияси ёки молиявий барқарорлик бўйича назоратга қонунчиликдаги бузилишлар тўғрисида хабар берган ходимлар (whistle-blowers) учун ҳуқуқий ҳимоя кафолатларини ўрнатишга оид маҳсус қоидалар назарда тутилди.

Таъкидлаш лозимки, манфаатлар түқнашуви қарши кураш асосида давлат томонидан иқтисодий манфаатларнинг моддий аҳамиятини тан олиш, ноқонуний иқтисодий манфаат реализация қилинган ҳолларда тадбиркорлар мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш заруратини тушуниш ётади. Шу мақсадда манфаатлар түқнашувига йўл қўймасликка, тадбиркорлик фаолиятининг шаффофлигини таъминлашга, компания акциядорлари, кредиторлари ва ходимларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган бир қатор қонуний чоралар қабул қилинган. Назорат қилувчи ва бўйсунувчи шахс (шўъя жамият)лар тўғрисидаги маҳсус нормалар оммавий тусдаги хизматларни кўрсатувчи барча шахслар (суд бошқарувчиси, аудиторлар, баҳоловчилар, эксперталар, бошқарувчи компанииялар, қимматбаҳо қоғозлар

бозорининг профессионал иштирокчилари, судьялар)га нисбатан ҳам амал қиласи. Бундай чоралар орасидан корпоратив ҳукуқдаги афилланган шахслар институтини таъкидлаб ўтиш лозимки, бу институт озгина фарқ билан, бироқ айнан белгиланган мақсадда бошқа ҳуқуқий муносабатлар: солиқ (ўзаро боғланган шахслар, консолидацияланган ҳисобдорлик, трасфертли баҳони шакллантириш), рақобат (шахслар гурӯҳи) ҳуқуқий муносабатларида ҳам қўлланилади.

Тадбиркор ўзининг иқтисодий фаолиятини амалга ошириш мобайнида бизнеснинг шаффофф бўлишини таъминлаши лозим. Жамиятнинг иқтисодий, мулкий ҳолати тўғрисида тўлиқ ва ишончли ахборотни бериш ва уни максимал самарали қўллаб-қувватлаш мақсадида бизнеснинг шаффофлигини таъминлаш қўйидагиларни назарда тутади: 1) компания фаолияти устидан давлат назоратини амалга ошириш; 2) компаниянинг ҳисобдорлиги; 3) компаниянинг молиявий-иқтисодий ҳолати тўғрисидаги ахборотни ошкор қилиш. Ушбу мақсадларга эришиш учун кредит ташкилотлари, молия бозорининг бошқа профессионал иштирокчиларининг улар томонидан ўтказиладиган операциялар тўғрисидаги ҳисобдорлиги, консолидарланган ҳисобдорликни тақдим этиш, молиявий ва саноат гурӯҳлари, трансмиллий корпорацияларнинг молиявий ҳолати ва фаолияти тўғрисидаги ахборотни очиқлашга оид кўплаб ва чуқур ишлаб чиқилган нормалар қабул қилинган.

Ахборотни очиқлаш талаби компания томонидан катта ҳажмдаги қимматбаҳо қоғозларни чиқариш ёки уларни номуайян доирадаги инвесторлар доирасига таклиф қилиш, шунингдек компаниянинг корпоратив қимматбаҳо қоғозларини фонд биржасининг листингига киритиш ҳолларида қўлланилади. Ҳар чоракда очиқланадиган ахборот компания тўғрисидаги энг муҳим маълумотларни, хусусан, компания капиталидаги устувор иштироки ва иштирокдаги муҳим ўзгаришлар тўғрисидаги, компаниянинг асосий менежерлари ҳақидаги, йирик битимлар ёки манфаатдорлик битимларига оид ўзида ифода этади. Одатда компания томонидан қабул қилинган ёки тузилган муҳим қарорлар ёки битимлар (масалан, қайта ташкил этиш) ҳақида қисқа муддатларда хабар бериш талаб этилади.

Қайд этиш муҳимки, компаниянинг инвестициявий жозибадорлиги бевосита унинг бизнеси шаффофлиги даражасига боғлиқдир. Шаффофликнинг таъминланганлиги компанияга қарз маблағларини олиш ва имтиёзли шартлар асосида бошқа молиявий ресурсларни ҳаракатга келтириш имконини беради. Банк фаолиятини тартибга солища пруденциал назоратнинг юқори даражадаги механизми ривожланган ва такомиллашувда давом этмоқда. Базель қўмитасининг тавсиясига мувофиқ банк назорат хусусан, қўйидагиларда ифодаланади: банкларнинг ўз маблағлари минимал миқдорига нисбатан назорат органларининг талабларини белгилаш, йўқотишларни қоплаш имкониятидан келиб чиқиб банк капиталларининг мезонларини белгилаш. Назорат тизимининг мажбурий қисмини банкнинг кредит бериш, сармояни киритиш бўйича сиёсати, қоидалари ва амалиёти, кредит ва инвестиция портфелининг ҳолати устидан доимий назоратни юритиш ташкил этади.

Тадбиркорлик фаолияти субъектларининг мулкий ҳуқуқлари режимини белгилашда эркин ва адолатли рақобат муҳитининг мавжудлиги ҳам муҳим ўрин тутади[4]. Зеро, тадбиркорлик субъектлари мол-мулкини эркин муомалага киритиш ва бунда соғлом рақобат муҳитини шакллантириш йўли билан тегишли ва мақбул ҳуқуқий режимни яратиш мумкин бўлади. Ушбу тамойил хорижий мамлакатлар тадбиркорлик ҳуқуқида узоқ вақтлардан қўлланилиб келинади ва бозор

иқтисодиётининг асосий тамойили сифатида эътироф этилган. Дастреб бу тамойил АҚШда трестларга қарши қонунчилик қабул қилиниши билан жорий этилган. 1890 йилдаги Шерман Қонуни монополияга қарши икки асосий йўналишни белгилаган: 1) турли хилдаги рақобатга қарши (трестлар ўртасидаги) келишувларни таъқиб остига олиш; 2) бозорни монополлаштириш ва шу мақсадга қаратилган фаолиятнинг таъқиқланиши.

АҚШ Олий судининг 1966 йилдаги *United States v. Grinnell* иши бўйича билдирган фикрига мувофиқ, Шерман қонуни маҳсулотнинг сифати ёки ишбилармонлик даражаси билан асосланадиган ўсиш ва ривожланишдан фарқли равишда монопол ҳокимиятни атайин ушлаб туриш ҳисобига эркин савдони сунъий чеклайдиган ҳаракатга қарши қаратилган ҳисобланади.

Ушбу концепция Европа қонунчилиги (1957 йилдаги Европа Иттифоқининг амал қилиши тўғрисидаги шартнома (Рим шартномаси)нинг 101 ва 102-моддаси) да ўз ифодасини топган. Монополизацияга нисбатан қўлланиладиган Рим шартномаси қоидалари ва ЕИ Кенгашининг регламентлари устун мавқени сунистеъмол қилиш ва ҳар қандай рақобатга зид қўшиб юбориш ва қўлга киритишни таъқиқлайди, бинобарин бундай ҳаракатлар рақобатга зарар етказади (*distortion of competition*) [5].

Рақобат ҳуқуқининг қайси тизими (европа ёки америка) молия ва товар бозорларида эркин рақобатни таъминлаш бўйича қатъийроқ эканлигини аниқлашнинг имкони йўқ, бинобарин монополияга қарши таъқиқларни қўллаш бўйича қарорларни қабул қилишда кўплаб иқтисодий омиллар таъсир кўрсатади. Гарчи Европа ҳуқуқи монополияни айнан шундай воқеълик сифатида таъқиқламасада, ЕИ ҳуқуқининг иқтисодиёт ушбу тармоғини тартибга солишдаги мақсади "юқори даражадаги рақобатни" таъминлаш ҳисобланадики, бу компанияларнинг Европа мамлакатларида қўшиб юбориш, бирлаштириш ёки бизнесни юритиш бўйича битимлар тузиш учун ЕИ органларидан рухсат олиши, АҚШдаги шунга ўхшаш таомилларга қараганда анча мураккаблигида ифодаланади[6]. Тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда бизнес юритишида, тегишли мол-мулк турларининг ҳуқуқий режимини такомиллаштиришда тегишли шароитларни таъминлаш иқтисодий ривожланиш барқарорлигини кўзлайдиган ҳар бир мамлакат учун устувор вазифалардан бири саналади. Бизнеснинг бозор шароитини таъминлашда асосий эътибор иқтисодиётга давлат аралашувини камайтиришга асосланади[7]. Бизнеснинг ҳокимият органлари қарорларига боғлиқлиги иқтисодиётнинг бозор тусини бузади, унинг самарадорлигини камайтиради ва бу ўз навбатида, бутун жамиятга салбий таъсир кўрсатишини мумкинлиги иқтисодиёт назарияси анча олдин тан олинган. Коррупциянинг иқтисодиётни емирувчи унсур эканлиги тан олинганлиги сабабли коррупция қарши бир қатор қонунлар қабул қилинишига замин яратилган. Хусусан, АҚШнинг 1977 йилдаги Хориждаги коррупция тўғрисидаги қонуни тадбиркорларга давлат хизматчилари, сиёсий партияларларга тадбиркорнинг манфаатларини кўзлаб қарор қабул қилишга таъсир кўрсатиш мақсадида пул ёки бошқа совғани бевосита ёки билвосита бериши таъқиқлайди.

Гарчи ривожланган хорижий мамлакатларда давлатнинг иқтисодиётга аралашувнинг даражасига нисбатан ягона ёндашув бўлмасада, уларнинг тамойилал позицияси кўп ўринларда мос келади. Хусусан, барча ривожланган хорижий мамлакатларда давлат ҳокимият органларига бозордаги устунлик маъъега эга компанияларнинг нарх сиёсатини назорат қилиш ҳуқуқи берилган. ЕИ ҳуқуқида,

масалан, бу хуқуқ Европа комиссиясига берилғанлиги, иқтисодий мұомаланинг барқарорлиги сифатида ягона европа бозори тамойили билан асосланади. Шунингдек банкларнинг кредит сиёсатига ва ўз навбатида иқтисодий ҳолатига, яни қайта молиялаш ставкасини ўзгаришига ёки банкнинг ўзига тегишли капиталнинг етарлилиги нормативи каби иқтисодий дастак умумәътироф этилган маалалардан бири ҳисобланади.

Мақбул иқтисодий воқеъликнинг ифодаланиши тамойили тадбиркорлик фаолиятига нисбатан қонунчиликнинг салбий таъсирини бартараф этишга қаратылған. Фарбнинг ривожланған давлатлари иқисодиёти бозор мұносабатларига асосланади, шу боис қонунчиқарувчилар хуқуқий нормалар зарап етказмаслигини, аксинча, бозорнинг иқтисодий қонунлари самарали амал қилишга күмаклашишини күзатып боришилари лозим. Ушбу тамойил асосида инглиз америка хуқуқий тизими компания (Буюқ Британия) ва корпорацияларни (АҚШ) хусусий ва оммавий ажратылади. Бундай бўлиниш нафақат тўланған капиталнинг миқдори ва иштирокчиларнинг сони, балки ташкил этиш ва фаолият юритиш мақсадлари тамойили бўйича ҳам амалга оширилади. Агар хусусий компанияларда иштирокчилар учун бошқарувда фаол шахсий иштирок хос бўлса, оммавий корпорацияларни ёлланған менежерлар бошқаради. Хусусий компанияни оммавий компанияни мақомини олиши мазкур компания сармоясининг ошиши ва доимий суръатда фаолиятининг кенгайишини англатадики, бу ўз навбатида қўшимча инвестицияларни жалб этиш имконини беради. Шу сабабли, фақат оммавий копаниялар ва корпорациялар фонд биржасининг листингга киритилиши ёки ўзининг қимматбаҳо қоғозларини биржа ёки биржадан ташқари бозорга оммавий жойлаштириши (чекланмаган доирадаги шахслар учун) мумкин. Буюқ Британиянинг 2006 йилдаги Компаниялар тўғрисидаги қонун хусусий ва оммавий компаниялар ўртасидаги фарқни улар ҳар бирининг сармояси, яни мол-мулки режимидан келиб чиқиб белгилайди. Дивидендларни тўлашни таъқиқилар ёки соф активларнинг камайиши ҳолларида сармояни қайта тиклаш бўйича акциядорлар томонидан кечиктириб бўлмас чораларни қабул қилиш тўғрисидаги талаблар (ушбу Қонуннинг 831-моддаси) фақат оммавий компанияларга тааллуқлидир.

Хорижий мамлакатларнинг қимматбаҳо қоғозлар тўғрисидаги қонунчилиги анча илгари шаклнинг қатъийлиги тамойилидан воз кечган. Хусусан, инглиз-америка хуқуқида "securities" тушунчаси тавсифланадики, бу Ўзбекистон хуқуқшунослигига қўлланиладиган "эмиссиявий қимматбаҳо қоғоз"га яқин атама ҳисобланади. Айнан тадбиркорлик нуқтаи назаридан бу атама қуидагиларни назарда тутади: 1) securities сармояга инвестиция киритишни кўзлайди, 2) бир нечта шахсларнинг сармоясини бирлаштиради, 3) маблаг киритишдан мақсад ундан даромад олиш ҳисобланади,

4) инвестициянинг муваффақияти учинчи шахс (менежер)ларга боғлиқдир.

Банкротлик тўғрисидаги қонунчиликнинг тамойиллари ва мақсади инглиз-америка ва роман-герман хуқуқий тизимлари мақсадга эришишнинг турли устувор жиҳатларини белгиласаларда, аниқ иқтисодий манфаатларни кўзлайди. Масалан, Франция қонунчилиги биринчи навбатда, бизнес ва иш жойларини сақлаб қолиш мақсадини кўзлаган ҳолда, кейинчалик кредиторлар талабини қаноатлантиришни назарда тутса, Буюқ Британиянинг 1986 йилдаги Тўловга қобилиятсизлик қонуни тескари тус касб этади. Тўланмаганлик тамойили (қарздорнинг қарзлари унинг активларидан кўп бўлиши), ўрнига ночорлик мезони сифатида тўловга қобилиятсизлик (одатдаги тадбиркорлик фаолияти шароитида пул

мажбуриятларини тўлаш имкониятининг мавжуд эмаслиги) тамойилининг қўлланилиш факти, банкротлик тўғрисидаги нормалар тизимининг иқтисодий вовъеликларга ёқинлашувини англатади.

Муносабатлар иқтисодий моҳиятининг хуқуқда мақбул ифодаланиш тамойили шуни англатадики, бунда тадбиркорлик муносабатларини тартибга солишда хуқуқ нафақат шартнома тарафларнинг tengлиги foясига таяниши, балки ушуб муносабат ҳар бири субъектига тегишли аниқ манфаатлар, мазкур хусусий манфаатлар билан боғлиқ ижтимоий-социал (оммавий) манфаатлар ва ушбу манфаатларга мувофиқ ушбу субъектлар ўртасидаги иқтисодий таваккалчилик хавфини тақсимлашни ҳам назарда тутиши лозим.

Умуман олганда, хорижий мамлакатлар қонунчилигига юқорида таҳлил қилинган тамойилларнинг ҳар бири ҳақиқий иқтисодий реалликдан келиб чиқади ва инновацион иқтисодий ривожланиш ҳисобига такомиллашиб боради. Шу муносабат билан тадбиркорлик фаолиятини хуқуқий тартибга солишда тўғридан-тўғри амал қиласидиган тамойилларни белгилаш ва уларга қатъий рия қилиш механизмларини жорий этиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Величко Д.А. Гражданско-правовые основы предпринимательской деятельности в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М.: 2003. - 7 с. (Velichko D.A. Civil-law foundations of entrepreneurial activity in the Russian Federation: author. dis. ... cand. legal sciences. - M .: 2003. p-7.)
2. Предпринимательское право Российской Федерации: учебник для магистрантов / отв. ред. Е. П. Губин, П. Г. Лахно. 3-е изд., перераб. и доп. - М. : Норма : ИНФРА-М, 2017. - 156 с. (Business law of the Russian Federation: a textbook for undergraduates / otv. ed. E.P. Gubin, P.G. Lakhno. 3rd ed., Revised. and add. - M.: Norma: INFRA-M, 2017. p-156)
3. Инсайдерлик ахбороти (инглизча *Insider information*) - бошқа шахсларга маълум бўлиб қолиши компаниянинг қимматли қофозлари бозор қийматига таъсир этиши мумкин бўлган, компаниянинг муҳим, оммавий ошкор қилинмаган хизмат ахбороти. Бунга қуйидагиларни киритиш мумкин: раҳбариятда кутилаётган ўзгартириш ва компаниянинг янги стратегияси ҳақидаги, янги маҳсулотни чиқариш ва янги технологияни жорий этишга тайёрлаш, компанияни қўшиб юбориш ёки акциялар қайта сотиб олиш бўйича муваффақиятли ўтган музокаралар тўғрисидаги ахборот; тендер таклифларини тўғрисидаги ахборотни бу ҳақда оммага ошкор қилинмагунча, аффилланган шахслар тўғрисидаги ахборот ва шу кабиларни киритиш мумкин. (*Insider information - important, undisclosed service information of the company, the disclosure of which may affect the market value of the company's securities. These may include: information about the expected change in management and the company's new strategy, preparation for the launch of a new product and the introduction of new technology, successful past negotiations on the merger or repurchase of shares; information on affiliates, etc. may be included until information on tenders is made public.*)
4. Бандорин А.Е. Механизм правового регулирования предпринимательской деятельности в России (вопросы теории и практики): автореф. дис. □ канд. юрид. наук. - Саратов: 2011. - 7 с. (Bandorin A.E. The mechanism of legal regulation of entrepreneurial activity in Russia (issues of theory and practice): author. dis. ... cand. legal

sciences. - Saratov: 2011. p-7.)

5. Зеккер Ф.?Ю. Свобода посредством конкуренции. Конкуренция посредством регулирования. Реформа немецкого энергетического права в свете опыта энергетического права США. Перевод с немецкого Х.?Р. Шамсиева?// ?Энергетическое право. 2006. №?1. С. 16-17, 21. (Zekker F. Yu. Freedom through competition. Competition through regulation. Reform of German energy law in the light of US energy law experience. Translation from German by H. R. Shamsiev // Energy Law. 2006. No. 1. S. 16-17, 21.)

6. Попондопуло В.Ф. Коммерческо е (предпринимательское) прав о : учебник/ В. Ф. Попондопуло . - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма, 2008. - 64 с. (Popondopulo V.F. Commercial e (entrepreneurial) rights about: textbook / B. F. Popondopulo. - 3rd ed., Revised. and add. - M .: Norma, 2008. p. -64.)

7. Белых В.С.,Белых С.В.Конституция РФ и правовые основы предпринимательской деятельности // Бизнес, менеджмент и право. Научно-практический экономико-правовой журнал / http://bmpravo.ru/show_stat.php?stat=1123. (7. Belykh V.S., Belykh S.V. Constitution of the Russian Federation and the legal basis of entrepreneurial activity // Business, Management and Law. Scientific and practical economic and legal journal) http://bmpravo.ru/show_stat.php?stat=1123.

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Азамат Эргашев,

Самостоятельный соискатель Ташкентского
государственного юридического университета

E-mail: Azamat.ergashev@interlex.uz

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕОРГАНИЗАЦИИ И ЛИКВИДАЦИИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

For citation: Azamat Ergashev. THE MAIN APPROACH TO THE LEGAL REGULATION OF REORGANIZATION AND LIQUIDATION OF LEGAL ENTITIES IN THE INTERNATIONAL PRIVATE LAW. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 70-78

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-9>

АННОТАЦИЯ

В международном частном праве правовое регулирование реорганизации и ликвидации юридических лиц сегодня становится все более актуальным. В статье рассматриваются особенности правового регулирования реорганизации и ликвидации юридических лиц. Автор анализирует подходы к реорганизации и ликвидации юридических лиц, осложненные иностранным элементом, нормы, установленные национальным законодательством, и его особенности. По результатам анализа сделаны определенные выводы и разработаны научно обоснованные предложения и рекомендации по внесению изменений в Гражданский кодекс Республики Узбекистан.

Ключевые слова: международное частное право, иностранный элемент, юридическое лицо, реорганизация юридического лица, ликвидация юридического лица, постоянное представительство, применимое право, коллизионная норма.

Азамат Эргашев,

Тошкент давлат юридик университети

мустақил тадқиқотчиси

E-mail: Azamat.ergashev@interlex.uz

ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚДА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИ

ҚАЙТА ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ТУГАТИШНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШГА ДОИР АСОСИЙ ЁНДАШУВЛАР

АННОТАЦИЯ

Халқаро хусусий ҳуқуқда юридик шахсларни қайта ташкил этиш ва тугатишни ҳуқуқији тартибга солиш бугунги кунда долзарб бўлиб бормоқда. Мақолада юридик шахсларни қайта ташкил этиш ва тугатишни ҳуқуқији тартибга солишининг ўзига хос хусусиятлари муҳокама қилинади. Муаллиф томонидан чет эл элементи билан мураккаблашган юридик шахсларни қайта ташкил этиш ва тугатишга доир ёндашувлар, миллий қонунчиликда белгиланган нормалар ва унинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган. Амалга оширилган таҳлиллар натижасида муайян хуносаларга келинади ва Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига ўзгартириш киритиш тўғрисида илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: халқаро хусусий ҳуқуқ, чет эл элементи, юридик шахс, юридик шахсни қайта ташкил этиш, юридик шахсни тугатиш, доимий муассаса, қўлланиладиган ҳуқуқ, коллизион-ҳуқуқији норма.

Azamat Ergashev,
Independent Researcher
of Tashkent State University of Law
E-mail: Azamat.ergashev@interlex.uz

THE MAIN APPROACH TO THE LEGAL REGULATION OF REORGANIZATION AND LIQUIDATION OF LEGAL ENTITIES IN THE INTERNATIONAL PRIVATE LAW

ANNOTATION

Resume: In private international law, the legal regulation of the reorganization and liquidation of legal entities is becoming increasingly relevant today. The article discusses the features of legal regulation of the reorganization and liquidation of legal entities. The author analyzes the approaches to the reorganization and liquidation of legal entities complicated by a foreign element, the norms established by national legislation, and its features. Based on the results of the analysis, certain conclusions were drawn and scientifically based proposals and recommendations were developed on introducing amendments to the Civil Code of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: international private law, foreign element, legal entity, reorganization of a legal entity, liquidation of a legal entity, permanent establishment, applicable law, conflict of laws rule.

Халқаро хусусий ҳуқуқ субъекти сифатида юридик шахсларниң фаолиятини ҳуқуқији тартибга солиш алоҳида эътиборга молик масала ҳисобланади. Чунки бир тарафдан юридик шахснинг ортида унинг муассисларининг эрк-иродаси мавжудлиги масала бўлса, иккинчи тарафдан чет эл элементи билан мураккаблашуви улар фаолиятининг ҳуқуқији тартибга солища муайян талабларни ўргага кўяди.

Юридик шахслар фаолият юритмаётган ҳолларда уларни тугатишга доир муайян

қоидалар мавжуд. Бироқ юридик шахсни қайта ташкил этиш ёки тугатиш ўз ўзидан рўй бермайди. Бунинг учун муайян босқичлардан ўтиш талаб қилинади. Аввало, юридик шахсни қайта ташкил этиш ёки тугатиш ихтиёрий ёки мажбурий бўлишига ҳам бевосита боғлиқ. Гарчи, ФК 53-моддасида тугатилиши мумкинлиги назарда тутилган бўлсада, юридик шахсларни қайта ташкил этиш ва тугатишга доир ҳуқуқий бўшлиқлар мавжуд.

Т.Епифанованинг фикрича, юридик шахсларни тугатишга доир фуқаролик қонунчилиги нормалари тизимлаштирилиши лозим. Юридик шахслар институтини алоҳида бобда эмас, балки алоҳида бўлимда белгилаш, унда алоҳида бобларда юридик шахсни вужудга келиши, қайта ташкил этиш ва тугатишга доир нормалар батафсил тартибга солиниши мақсаддага мувофиқ [1; 146-148 б.].

Муаллифнинг ушбу фикрларига муайян даражада қўшилиш мумкин. Хусусан, гарчи фуқаролик ҳуқуқи ва маъмурий-ҳуқуқий нормалар тартибга солишнинг самарали тизими яратишга имкон бериши мумкин. Бошқа тарафдан турли ҳуқуқий нормаларни мавжуд бўлиши ФКнинг концепцияси ва тизими, моҳиятига муайян даражада путур етишига сабаб бўлади.

Ўзбекистон Республикасида юридик шахсни қайта ташкил этиш ва тугатишга доир ФКнинг нормаларидан ташқари қонун ости ҳужжатлари ҳам мавжуд. Ушбу қонун ости ҳужжатлари бевосита юридик шахсни қайта ташкил этиш ва тугатишнинг ҳуқуқий механизмини ўзида ифодалайди.

Мазкур қарор Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 21 августдаги 704-сонли "Тадбиркорлик субъектларини ихтиёрий тугатиш ва уларнинг фаолиятини тўхтатиш тартиби ҳамда Молия-хўжалик фаолиятини амалга оширмаётган тадбиркорлик субъектларини давлат реестридан чиқариш тартиби тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш ҳақида"ти қарорига асосан 2020 йил 1 январдан ўз кучини йўқотиши белгиланган бўлсада, қонунчиликда ушбу муаммони бартараф этиш лозим.

Бугунги кунда Ўзбекистон "Doing Business 2018" рейтингида "Корхоналарни рўйхатга олиш" бўйича 2016 йилда 42-ўринда бўлган бўлса, 2018 йилга келиб 11-ўринни эгаллади. Тадбиркорлик фаолиятини кенгайтиришга ёрдам берадиган кўрсаткичлар ва уни чекловчи мезонлар бўйича 180 дан 74 позицияга кўтарилган. Ўзбекистон Республикаси муҳим рейтингларда иштирок этмайди: International Property Rights Index, ICT Development Index, Global Innovation Index, Ease of Doing Business Index, Bloomberg Innovation Index, Global Competitiveness Report. 2035 йилда кутилаётган натижга Index of Doing Business (рейтингда ўрни)ни Топ-20 таликка етказиш ҳисобланади [2].

Ушбу ҳолат бевосита юридик шахсни қайта ташкил этиш ва тугатишни ҳуқуқий тартибга солиш механизмига доир бир қатор муаммоли вазиятлар юзага келаётганлиги сабабли алоҳида долзарблиқ касб этади.

А.В.Прозванченкованинг фикрича, юридик шахсни тугатиш масалаларини тартибга солувчи қонунчилик фрагментарлик, бир бирига қарама қарши, тизимли бўлмаган хусусиятига эга бўлиб бир қатор муаммолар мавжуд. Юридик шахсларни тугатишга доир қонунчиликни юқори сифатда бўлишини таъминлаш масаласи фақат назарий масала эмас. Юридик шахс фаолиятини тугатиш уни вужудга келиши каби объектив ҳолат бўлиб ҳисобланади [3; 130-135-б.].

Ўзбекистон Республикасида юридик шахсларни қайта ташкил этиш (ФК 49-модда) ва тугатиш (ФК 53-модда)нинг ҳуқуқий масалалари айнан халқаро хусусий ҳуқуқда тартибга солиниши, уни амалга оширишнинг ҳуқуқий механизми,

муассисларнинг ёки тугатиш ҳақида қарор қабул қилган шахснинг хуқуқ ва мажбуриятлари таҳлил қилиниши зарур.

Фуқаролик кодексида юридик шахсни қайта ташкил этиш тушунчасини бермайди. Фақат ФКнинг 49-моддасида юридик шахсни қайта ташкил этиш (кўшиб юбориш, кўшиб олиш, бўлиш, ажратиб чиқариш, ўзгартириш) унинг муассислари (иштирокчилари) ёки таъсис хужжатларида шунга вакил қилинган юридик шахс органи қарорига мувофиқ амалга оширилиши мумкинлиги белгиланади.

Юридик адабиётларда кўрсатилишича, юридик шахсни кўшиб юбориш шаклида қайта ташкил этиш иккита ёки ундан кўп юридик шахсларнинг битта янги юридик шахсга бирлашувини англатади. Бунда бирламчи юридик шахснинг йўқ бўлиб кетиши асосий шарт бўлиб ҳисобланади. Кўшиб олишда бир юридик шахс бошқасининг таркибига киради ва тегишинча ўзининг юридик мавжудлигини йўқотади. Ажратиб чиқариш шаклида қайта ташкил этилганда битта юридик шахсдан яна битта ёки бир неча юридик шахслар ажралиб чиқади. Бунда бирламчи юридик шахс ҳам мавжуд бўлиб қолаверади.

Бундан фарқли равишда юридик шахсни бўлишда бирламчи юридик шахс ўз мавжудлигини йўқотади ва унинг ўрнига иккита ёки бир неча, шуниси ҳам борки бунда турли ташкилий хуқуқий шаклдаги янги юридик шахслар ташкил этилади [4; 90-б.].

Айрим мутахассислар юридик шахсни қайта ташкил этишни бевосита бекор бўлиши билан бирга фаолиятининг давоми сифатида ҳам талқин қиласди. А.Шукуруллаевнинг таъкидлашича, қайта ташкил этиш, илгари мавжуд бўлган корхонанинг бекор қилиниши ва янги хуқуқ субъекти сифатида тадбиркорлик фаолиятини давом эттиришdir [5; 111-б.].

С.С.Гулямовнинг фикрича, жамиятни қайта ташкил этишнинг моҳияти шундаки, бунда унинг хуқуқ ва мажбуриятлари универсал ворислик тартибида бошқа жамиятларга ўтади. Ворисларга қайта ташкил этилаётган жамиятнинг бутун хуқуқ ва мажбуриятлари ёки уларнинг бир қисми ўтиши мумкин [6; 437-б.].

Ж.И.Юлдашев эса, "бирлаштириш"га доир фикрларни айнан акциядорлик жамиятларига нисбатан қўллаб "бирлаштириш"ни қайта ташкил этиш усули сифатида тушунади [7; 196-б.].

Қайд этиш лозимки, айрим муаллифлар юридик шахсни қайта ташкил этишни "юридик шахсни тугатиш" сифатида кўришади. Бошқа тадқиқотчилар эса, юридик шахснинг "хуқуқ ва мажбуриятларини ўтказиш" сифатида кўради. Бундан ташқари, қайта ташкил этиш "универсал ҳуқуқий ворислик" юз бериш жараёни сифатида тушуниш ҳоллари ҳам мавжуд [8; 130-б.; 9; 96-б.; 10; 61-б.].

Яна бир гуруҳ муаллифлар қайта ташкил этиш алоҳида хуқуқий режим бўлиб, унинг мавжудлиги фуқаролик муомаласи ва бошқа хуқуқий муносабат (солиқ ва ҳ.к.) манфаатларини таъминлаш асосий мақсади бўлиб ҳисобланади, унинг мавжудлиги юридик шахс элементларини ўзгариши билан жиддий таъсир кўрсатиши мумкин, деб ҳисоблайди [11; 74-б.].

Фикримизча, гарчи юридик шахсларни қайта ташкил этишга доир турлича таъриф ва талқинлар мавжуд бўлсада, унинг моҳияти бир юридик шахснинг тугатилиши ва бошқасининг хуқуқий ворислик асосида ҳуқуқ субъекти сифатида юзага келишини назарда тутади. Юридик шахсни қайта ташкил этишнинг бевосита чет эл элементи билан мураккаблашуви ўзига хос тарзда намоён бўлади.

Суд амалиётига мурожаат қиласиган бўлсак, 1998 йил Betcorp корпорацияси ташкил этилган ва фақат ўз фаолиятини Австралияда амалга оширган. Кейинчалик

ўз фаолияти доирасини кенгайтириб АҚШда онлайн ўйинларни ташкил қилиш хизматларини кўрсатишни бошлайди. Бироқ "Ноқонуний интернет бизнес ўйинларни ўтказиш учун жавобгарлик тўғрисида"ги қонун (2006 йил) қабул қилиниши натижасида қимор ўйинлари АҚШда таъқиқланган. Натижада компания АҚШда ўз фаолиятини тўхтатган ва кейинчалик ўз ишини бутунлай яқунлаган.

2007 йилнинг сентябрь ойида акциядорлар йиғилишида кўпчилик овоз билан Австралияда конкурс бошқарувчи тайинланган ва компания ихтиёрий тугатилиши бошланган. Судга тақдим қилинган ҳужжатларга кўра компания тўловга қобилиятли бўлган. АҚШда Betcorp корпорациясига нисбатан муаллифлик ҳуқуқини бузганлик юзасидан суд иши бошлангандан сўнг тўловга қобилиятсизлик иши бўйича австралиялик бошқарувчилар муаллифлик ҳуқуқига боғлиқ дъяворларни тартибга солиш мақсадида австралиядаги суд иш юритувини юридик шахсни тугатишга доир австралиядаги суд ишини АҚШда тан олиш ҳақида илтимоснома киритган. АҚШ суди австралиядаги суд иш юритви АҚШ қонунчилиги (11 USC § 101 (23) талабларига мос келади деган холосага келган ва ушбу суд иш юритувини асосий деб топган [12; 65-66-б.].

Чет эл элементи иштирок этган юридик шахс ўз фаолиятини тугатилиши ёки қайта ташкил этишга доир олимларнинг турлича фикрлари учрайди. Жумладан, М.К.Сулейменованинг фикрича, чет эл элементи иштирок этган юридик шахс ўз фаолиятини тугатилиши ёки қайта ташкил этиш муносабати билан тугатади. Тугатиш мулкдор ёки суднинг қарорига асосан амалга оширилади. Қайта ташкил этиш корхона мулкдори қарорига кўра қўшиб юбориш, қўшиб олиш, бўлиш, ажратиб чиқариш, ўзгартериш шаклида амалга оширилади. Чет эл элементи иштирок этган юридик шахсни тугатиш ёки қайта ташкил этиш Қозоғистон Республикаси юридик шахслари учун белгиланган тартибда амалга оширилади [13; 97-б.].

Фикримизча, бу ўринда муаллифнинг фикрига тўлиқ қўшилиб бўлмайди. Чет эл элементи иштирок этган юридик шахсни тугатиш ёки қайта ташкил этиш юридик шахслари учун белгиланган тартибда амалга оширилиши юридик шахснинг ташкилий-ҳуқуқий шакли, фаолият турлари ва йўналишига кўра ўзига хос хусусиятга эга бўлади. Чунки тижорат ёки нотижорат фаолиятини амалга ошириш ёки иқтсадиётнинг қайси соҳасида фаолият юритиши унинг субъект сифатида барҳам топишига ўз таъсирини кўрсатади.

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг "Банклар ва банк фаолияти тўғрисида"ги (янги таҳрири) қонунининг [14] 76-моддасига кўра, банкни қайта ташкил этиш рақобат тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг талаблари ҳисобга олинган ҳолда, акциядорлар умумий йиғилишининг қарорига мувофиқ қўшиб юбориш, қўшиб олиш, бўлиш, ажратиб чиқариш ва ўзгартериш шаклида Марказий банкнинг рухсати билан амалга оширилади. Банкни қайта ташкил этиш Марказий банкнинг талабига биноан ҳам амалга оширилиши мумкин. Давлат ягона таъсисчиси бўлган банкни қайта ташкил этиш Марказий банк билан келишилган ҳолда ваколатли органнинг қарори асосида амалга оширилади.

Акциядорлар умумий йиғилишининг банкни қайта ташкил этиш тўғрисидаги қарори мавжудлиги банкни қайта ташкил этиш учун рухсатнома олиш тўғрисида Марказий банкка ариза бериш учун асос бўлади. Марказий банк банкни қайта ташкил этишни рад этган тақдирда, акциядорлар умумий йиғилишининг банкни қайта ташкил этиш тўғрисидаги қарори ҳақиқий эмас деб ҳисобланади.

Банкни қўшиб юбориш, бўлиш, ажратиб чиқариш шаклида қайта ташкил

этиш учун Марказий банкнинг руҳсатномаси олинганидан кейин қайта ташкил этиш натижасида янгидан вужудга келадиган ҳар бир банкни давлат рўйхатидан ўтказиш ва лицензия олиш учун зарур ташкилий-техник тадбирлар бажарилади. Банкни қайта ташкил этиш учун Марказий банкнинг руҳсатномаси олингандилиги қайта ташкил этилиши натижасида вужудга келадиган банкларни давлат рўйхатидан ўтказиш ва уларга лицензия бериш учун кафолат бўла олмайди. Қайта ташкил этилаётган банк қайта ташкил этиш жараёнини Марказий банкнинг руҳсатномаси олингандан эътиборан олти ой ичида тамомлаши шарт. Қайта ташкил этиш натижасида янгидан юзага келган банкларни давлат рўйхатидан ўтказиш ва уларга лицензия бериш Марказий банк томонидан белгиланган тартибда амалга оширилади.

Бундан ташқари, банкнинг фаолиятини тугатиш ва банкни тугатиш ихтиёрий ёки мажбурий (Марказий банк томонидан лицензия чақириб олинганда) шаклда амалга оширилиши мумкин (Қонуннинг 78-моддаси).

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирда қабул қилинган Солиқ кодексининг 36-моддасига кўра, ушбу Кодекснинг мақсадларида чет эл юридик шахси Ўзбекистон Республикасидаги тадбиркорлик фаолиятини тўлиқ ёки қисман қайси доимий фаолият жойида амалга ошираётган бўлса, ўша жой чет эл юридик шахсининг Ўзбекистон Республикасидаги доимий муассасаси деб эътироф этилади. Демак, бу ўринда солиқ қонунчилиги нуқтаи назаридан солиқ тўловчи сифатида чет эл юридик шахси идентификация қилинар экан, унинг Ўзбекистон Республикасидаги хуқуқий мақоми очиқлигича қолиб кетади.

Бундай ҳолларда, доимий муассаса фаолиятини тугатиши мумкинми? деган савол туғилиши табиий. Фуқаролик кодекси юридик шахс фуқаролик хуқуқи субъекти сифатида эътироф этади ва 39-моддада унинг белгиларини кўрсатади. Шу билан бирга муайян ҳолатларда унинг фаолиятини қайта ташкил этиши ёки тутатилишига доир нормаларни ҳам назарда тутади (49, 53-моддалар). Бироқ бу ўринда масала "юридик шахс" мақомида бўлмаган муассаса ҳақида бормоқда.

Фикримизча, фуқаролик қонунчилиги юридик шахсни ташкил этиш, қайта ташкил этиш ёки тутатиши ҳақидаги муайян нормаларни белгилар экан, ушбу муносабатлар барқарорлиги, тарафлар учун манфаатли ва тенг хуқуқли - горизонтал муносабат хусусиятидан келиб чиқади. Солиқ қонунчилиги солиқ тўловчи сифатида "доимий муассасани" субъект сифатида (солиқ хуқуқи субъекти) олар экан унинг қайта ташкил этилиши ёки тутатилишига доир нормани белгиламайди ва бу масала ушбу хуқуқ соҳасининг тартибга солиш предметига ҳам мос келмайди. Шу сабабли "доимий муассаса"ни қайта ташкил этиш ёки тутатиши ҳақидаги қоида фуқаролик қонунчилигида ҳам, солиқ қонунчилигида ҳам назарда тутилмайди.

Айрим мутахассислар "юридик шахс ҳисобланмаган тузилмага нисбатан мажбурият хуқуқий нормалар, яъни битмни шаклини, уни расмийлаштириш ва амалга оширишни, битимни ҳақиқий эмас деб топишни тартибга солувчи ҳамда мулкий мажбуриятларни белгиловчи статут қўлланилади" [15; 347-б.]. Бундай ҳолларда ФКнинг 101-моддасида белгиланган "Битимлар деб фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик хуқуқ ва бурчларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган ҳаракатларига айтилади" деган қоидасидан четга чиқишга тўғри келади.

ФКнинг 1191-моддаси ҳамда 1175-моддаси ўртасида муайян боғлиқлик мавжуд. Уларнинг ҳар иккиси ҳам инкорпорация мезонини қўллаш орқали юридик шахсларга доир қоидани белгилайди. ФКнинг 1191-моддасига кўра, чет эл

иштирокидаги юридик шахсни тузиш тұғрисидаги шартномага нисбатан юридик шахс таъсис этилган мамлакат хуқуқи құлланилади. Ушбу норма икки хил, яъни моддий-хуқуқий ҳамда коллизион-хуқуқий хусусиятга эга. Бир қарашда етарли даражада тартибга солмагандек күринади.

Хақиқатан ҳам баъзиде коллизион-хуқуқий норма юридик шахсга доир масалани узил-кесил ҳал құлмасдан, ҳаволаларни белгилайди. Шу боисдан, Х.Абдурахмонова ўзининг тадқиқот ишида "коллизион норма чет эл элементи билан мураккаблашган муносабатларда маълум бир масаланинг ечимини мустақил тарзда ҳал қила оладиган, лекин муаммонинг ечимини охиригача кўрсатиб бермайдиган маҳсус норма" деган холосага келади [16; 249-б.].

Чет эл иштирокидаги юридик шахсни тузиш тұғрисидаги шартнома ҳақидағи мазкур норма турли мамлакатлар хуқуқида турлича талқин қилиниши мүмкін. Масалан, Германияда бундай ташкилотлар шахслар бирлашмаси (ширкат) сифатида юридик шахс бўлиб ҳисобланмайди. Айрим муаллифлар шу боисдан бу ўринда "юридик шахс" эмас, балки "ташкилот" атамасини қўллашни маъқул деб ҳисоблашади [17; 110-б.].

Фикримизча, ФК 1191-моддасини қўйидаги таҳрирда баён қилиш мақсадга мувофиқ:

1191-мода. Чет эл иштирокидаги юридик шахсни тузиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш тұғрисидаги шартномага нисбатан қўлланиладиган хуқуқ

Юридик шахсни тузиш тұғрисидаги шартномага ва юридик шахс иштирокчиси хуқуқларини амалга ошириш билан боғлиқ шартномага нисбатан қўлланиладиган хуқуқни танлаш юридик шахс ташкил этилган мамлакат хуқуқининг императив нормаларининг амал қилишига даҳл құлмаслиги лозим.

Чет эл иштирокидаги юридик шахсни тузиш тұғрисидаги шартномага ва юридик шахс иштирокчиси хуқуқларини амалга ошириш билан боғлиқ шартномага нисбатан қўлланиладиган хуқуқ тұғрисида тарафлар ўртасида келишув мавжуд бўлмаган ҳолларда, юридик шахс ташкил этилган ёки ташкил этиладиган мамлакат хуқуқи қўлланилади.

Чет эл иштирокидаги юридик шахсни қайта ташкил этиш ёки тугатиш тұғрисидаги шартномага нисбатан қўлланиладиган хуқуқ тұғрисида тарафлар ўртасида келишув мавжуд бўлмаган ҳолларда, юридик шахс ташкил этилган мамлакат хуқуқи қўлланилади".

Иқтибослар/Сноски/References

- Епифанова Т. Правовые проблемы ликвидации юридических лиц. // Проблемы экономики и юридической практики. 2018. №5. 146-148 б. (Epifanova T. Legal problems of the liquidation of legal entities. (Problems of economics and legal practice. 2018. № 5. P.146-148.)
- <http://uzbekistan2035.uz>
- Прозванченков А.В. Сравнительно-правовой анализ признаков банкротства // Ленинградский юридический журнал. - 2015. № 3. - С. 130-135. (Prozvanchenkov A.V. Comparative legal analysis of signs of bankruptcy // Leningrad Law Journal. - 2015. № 3. - P. 130-135.)
- Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ. 3-жилд. (биринчи қисм). Адлия вазирлиги. -Тошкент: Baktria Press, 2013. -800 б. (Commentary to the Civil Code of the Republic of Uzbekistan. Volume 3 (first part). Ministry of Justice. -

Tashkent: Baktria Press, 2013. -800 p.)

5. Тадбиркорлик хуқуқи./Масъул муҳаррир.Ф.Ҳ.Отахонов.-Тошкент: ТДЮИ, 2003.-111 б.(Entrepreneurship law./Editor-in-chief.F.H.Otakhanov.-Tashkent: TSIL, 2003.-111 p.)

6. Раҳмонқулов Х.Р., Гулямов С.С. Корпоратив хуқуқ. -Тошкент: ТДЮИ, 2004. - 437 б. (Rahmonkulov X.R., Gulyamov S.S. Corporate law. -Tashkent: TSIL, 2004. - 437 p.)

7. Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари-фукаролик хукукининг субъектлари сифатида. Юридик фанлар номзоди диссертацияси. ТДЮИ. - Т., 2008. - 196 б. (Yuldashev J.I. Joint-stock companies as subjects of civil law. Thesis of the candidate of legal sciences. TDYuI. - T., 2008. - 196 p.)

8. Правовое обеспечение российской экономики: Учебник для студентов экономических специальностей / Отв. ред. Н.Г. Маркалова. М., 2002. С. 130. (Legal support of the Russian economy: Textbook for students of economic specialties / Otv. ed. N.G. Markalov. M., 2002. P.130.)

9. Гражданское право. Учебник для вузов. Часть первая. М., 1998. С. 96. (Civil law. Textbook for high schools. Part one. M., 1998. P. 96.)

10. Шиткина И. Создание холдинговой компании на базе имущественного комплекса единой коммерческой организации // Хозяйство и право. 2002. № 11. С. 61. (Shitkina I. Creation of a holding company on the basis of the property complex of a single commercial organization // Economy and Law. 2002. № 11.P. 61.)

11. Юридические лица в российском гражданском праве. В 3-х т. Т. 3. Создание, реорганизация и ликвидация юридических лиц : монография / А.В. Габов, К.Д. Гасников, В.П. Емельянцев, Ю.Н. Кащеварова; отв. ред. А.В. Габов. - М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации : ИНФРА-М, 2019. -280 с. (Legal entities in Russian civil law. In 3 volumes T. 3. Creation, reorganization and liquidation of legal entities: monograph / A.V. Gabov, K.D. Gasnikov, V.P. Emelyantsev, Yu.N. Kashevarova; open ed. A.V. Gabov. - M.: Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation: INFRA-M, 2019. -280 p.)

12. 400 B.R. 266 a284 (Bankr. D. Nev 2009) [дело № 927 ППТЮ].; Типовой закон ЮНСИТРАЛ о трансграничной несостоятельности: материалы судебной практики. Нью-Йорк, 2012. -82 с. (400 B.R. 266 a284 (Bankr. D. Nev 2009) [case № 927 CLOUD] .; UNCITRAL Model Law on Cross-Border Insolvency: case law. New York, 2012. -82 p.)

13. Сулейменов М.К. Юридические лица в международном частном праве. Курс лекций. Алматы. 2014. -256 с. (Suleimenov M.K. Legal entities in international private law. Lecture course. Almaty 2014.2525 p.)

14. Ўзбекистон Республикасининг "Банклар ва банк фаолияти тўғрисида"ги (яниги таҳрири) қонуни. //Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.11.2019 й., 03/19/580/3994-сон. (Law of the Republic of Uzbekistan "On Banks and Banking" (new edition). // National Database of Legislation, 06.11.2019, № 03/19/580/3994.)

15. Дмитриева Г. К. Комментарий к ГК РФ, части третьей, разделу VI "Международное частное право". М.: НОРМА, 2002. С. 135; Гуве А. Н. Постатейный комментарий к части третьей ГК РФ. М.: Инфра*М, 2002. С. 347. (Dmitrieva G. K. Commentary on the Civil Code of the Russian Federation, part three, section VI "Private international law". M.: NORMA, 2002. P. 135; Guev A. N. Article commentary

on the third part of the Civil Code of the Russian Federation. M .: Infra * M, 2002. P.347)

16. Абдурахмонова Х.Б. Халқаро хусусий ҳуқуқда ота-она ва фарзандлар ўртасидаги муносабатларнинг тартибга солиниши. Юридик фанлар доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т.: ТДЮУ, 2016. 249-б. (Abduraxmonova X.B.Regulation of the relationship between parents and children in private international law. Dissertation for the degree of Doctor of Laws. T .: TSUL, 2016. 249-p.)

17. Аухатов А.Я. Российское законодательство в области коллизионно-правового регулирования юридических лиц //Журнал российского права. 2009. № 7. -110-б. (Aukhatov A.Ya. Russian legislation in the field of conflict of law regulation of legal entities // Journal of Russian Law. 2009. № 7. -110-p.)

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

Жамолов Азизжон Нодир ўғли,
Ўзбекистон Республикаси Олий суди катта консультанти,
Судьялар олий мактаби мустақил изланувчиси
E-mail: jamolov.azizjon@mail.ru

ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ СУБЪЕКТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ

For citation: Jamolov Azizjon Nodir ugli. LEGAL ANALYSIS OF SUBJECTS OF INVESTMENT ACTIVITY. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 79-85

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-10>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада инвестиция фаолияти субъектлари тушунчаси, уларнинг турлари ва умумий тавсифи баён этилган. Мақолада инвестиция фаолияти субъекти, инвестиция фаолиятининг иштирокчиси, жисмоний шахс, фуқаро, якка тартибдаги тадбиркор, юридик шахс, резидент, инвестор, пудратчи, капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчи тушунчалари алоҳида-алоҳида таъриф берилиб, янги ва эски таҳрирдаги инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун хужжатлари қиёсий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: инвестиция фаолияти субъекти, инвестиция фаолиятининг иштирокчиси, инвестиция фаолияти, жисмоний шахс, фуқаро, якка тартибдаги тадбиркор, юридик шахс, резидент, инвестор, пудратчи, капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчи.

Жамолов Азизжон Нодир угли,
Старший консультант Верховного
суда Республики Узбекистан
Самостоятельный соискатель в
Высшей школе судей
E-mail: jamolov.azizjon@mail.ru

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ СУБЪЕКТОВ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье поясняются термины субъектов инвестиционной деятельности, их виды и общее описание. В статье даны определения понятий субъекта инвестиционной деятельности, физического лица, гражданина, индивидуального предпринимателя, юридического лица, резидента, инвестора, подрядчика, пользователя объектов капитальных вложений, а также проведен сравнительный анализ новых и старых законодательства о инвестициях и инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: субъект инвестиционной деятельности, физическое лицо, гражданин, индивидуальный предприниматель, юридическое лицо, резидент, инвестор, пользователь объектов капитальных вложений.

Jamolov Azizjon Nodir ugli,
Senior Consultant of the Supreme Court
of the Republic of Uzbekistan
An independent researcher at the
High School of Judges
E-mail: jamolov.azizjon@mail.ru

LEGAL ANALYSIS OF SUBJECTS OF INVESTMENT ACTIVITY

ANNOTATION

This article explain on the term of subjects of investment activities, their types and general description. The article provides definitions for the concepts of the subject of investment activity, individual, citizen, sole proprietor, legal entity, resident, investor, contractor, user of capital investment objects, and makes comparative analysis of the legislation on new and old investments and investment activity.

Keywords: subject of investment activity, individual, citizen, individual entrepreneur, legal entity, resident, investor, user of capital investment objects.

Бугунги кунда ривожланаётган ҳар бир мамлакатнинг асосий функцияларидан бири бу иқтисодиётга инвестицияларни жалб этишdir. Бу борада мамлакатимизда ҳам қатор ишлар амалга ошириб келинмоқда. Хусусан, инвестицияларни жалб этишнинг самарали воситаларидан бири бўлган давлат-хусусий шериклик механизмлари мамлакатимизнинг қатор ижтимоий ва саноат соҳаларига, яъни соглиқни сақлаш, таълим, инфраструктура, ахборот технологиялари, электротехника, транспорт ва энергетика соҳаларга татбиқ этиш бўйича амалий ишлар қилинди.

Ушбу сай-ҳаракатлар туфайли 2019 йилда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар 4,2 миллиард долларни ташкил этиб, 2018 йилга нисбатан - 3,1 миллиард долларга ёки 3,7 баробар ўсди. Инвестицияларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 37 фоизга етди [1].

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида: "2020 йилда ўзлаштириладиган инвестицияларнинг салмоқли қисми тўғридан-тўғри хорижий сармоялар ва кредитлар бўлишини алоҳида қайд этмоқчиман. Инвесторларни қўллаб-куватлаш мақсадида уларга солиқларни бўлиб-бўлиб тўлаш, инфратузилма яратиш

харажатларини қисман давлат томонидан қоплаш механизмлари жорий этилмоқда".

Инвестиция жозибадорлигини оширишнинг асосий омилларидан бири, бу инвестиция фаолияти субъектлари учун мамлакатда мавжуд бўлган қонунчиликнинг барқарорлиги, аниқлиги, лўнда ҳамда тушунарли бўлишидир. Ҳуқуқшунос олим Ведерников А.В. нинг [2] таъкидлашича, "инвестиция муносабатларини кенгайтиришни қўллаб-куватлаш давлат томонидан инвестиция муносабатларини тартиба солишнинг асосий мақсади бўлиши керак".

Барчамизга маълумки, 2019 йил 25 декабрда Ўзбекистон Республикасининг "Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида"ти қонуни қабул қилинди [3]. Мазкур қонун 2020 йил 26 январда кучга кириши билан, инвестициялар ва инвестиция фаолияти соҳасида долзарб ўзгаришлар ва ислоҳотлар амалга оширилиши ҳамда ушбу йўналишда тўғридан - тўғри амал қиласиган ягона унификациялаштирилган қонун амалиётга жорий этилди.

Мазкур қонунининг 9-моддасига мувофиқ, инвестиция фаолиятининг субъектлари тушунчасига таъриф берилган бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари, якка тартибдаги тадбиркорлари ва юридик шахслари - резидентлари, давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, чет давлатлар, чет давлатларнинг маъмурий ёки ҳудудий органлари, халқаро ташкилотлар ҳамда чет эллик юридик шахслар ва фуқаролар, шунингдек фуқаролиги бўлмаган шахслар инвестиция фаолиятининг субъектлари. Ушбу нормадан қўриниб турибдики, фуқаролик ҳуқуқининг субъектлари бир вақтнинг ўзида инвестиция фаолияти субъектлари.

Қиёсий таҳлил қиласиган бўлсақ, 2014 йил 9 декабрда қабул қилинган "Инвестиция фаолияти тўғрисида"ти қонунининг [4] 9-моддасига кўра, қўйидагилар инвестиция фаолияти субъектлари (инвесторлар ва инвестиция фаолияти иштирокчилари) бўлиши мумкин:

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари (жисмоний шахслар), Ўзбекистон Республикаси резиденти бўлган юридик шахслар;

давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари;

чет эл давлатлари, чет эл давлатларининг маъмурий ёки ҳудудий органлари, халқаро ташкилотлар ҳамда чет эллик юридик шахслар ва фуқаролар, шунингдек фуқаролиги бўлмаган шахслар.

Инвесторлар қонун ҳужжатларига мувофиқ буюртмачи (маблаг киритувчи), кредитор, сотиб оловчи сифатида иш юритиши, шунингдек инвестиция фаолияти иштирокчиси вазифаларини бажариши мумкин.

Субъектлар фойда олиш мақсадида ишлаб чиқаришга капитал киритсалар инвесторга айланадилар деб таъкидлайди рус олимлари В.В.Гущин ва А.А.Овчинниковлар [5]. Б.Самарходжаевнинг фикрича, чет эл инвесторининг ҳуқуқий мақоми маҳсус (хорижий ва миллий) қонун ҳужжатлари билан тартиба солинади [6].

Инвестиция фаолияти иштирокчилари инвестор билан тузилган шартнома асосида инвесторнинг буюртмасини бажарувчи сифатида иш юритади.

Инвестиция фаолияти субъектларига берилган таърифнинг ривожланиш тенденцияларига эътибор қаратсак, эски қонунда инвестиция фаолияти субъектлари деб, инвесторлар ва инвестиция фаолияти иштирокчиларига айтилишини англасак бўлади. Шунингдек 2019 йил

25 декабрда қабул қилинган қонунда инвесторлар қонун ҳужжатларига мувофиқ буюртмачи (маблаг киритувчи), кредитор, сотиб оловчи сифатида иш юритиши,

шунингдек инвестиция фаолияти иштирокчиси вазифаларини бажариши мумкинлиги ҳолатлари акс эттирилмаган.

Бундан ташқари, эски таҳрирдаги қонунда якка тартибдаги тадбиркорларнинг инвестиция фаолияти субъектлари сифатида эътироф этилмаганигини кўришимиз мумкин.

Хуқуқий адабиётларда инвестиция фаолияти субъекти тушунчасига турлича таъриф берилганлигини кўришимиз мумкин. Жумладан, А.В.Майфат инвестиция фаолияти субъектларини қўйидаги турларга ажратади: инвестиция фаолияти ташкилотчиси, инвестор, инвестиция фаолиятининг профессионал иштирокчилари [7]. И.Ю.Целовальникованинг фикрича, "инвестиция фаолияти субъектлари" тушунчаси таркибига "жамоавий" ёки "институционал" инвесторлар тушунчалари киради [8].

2019 йил 25 декабрда қабул қилинган қонунда инвестиция фаолияти субъектлари тушунчасига таъриф берилган бўлса-да, бироқ инвестиция фаолияти иштирокчилари тушунчаси мавхумлигича қолмоқда. Муаллифнинг фикрича, инвестиция фаолияти иштирокчилари тушунчаси ҳам қонунда аниқ кўрсатилиши лозим. Чунки ушбу ҳолатлар инвестиция фаолияти субъектлари ва инвестиция фаолияти иштирокчиларига нисбатан қўлланиладиган қонун хужжатлари, имтиёз ва қўшимча кафолатлар масаласига ойдинлик киритади.

Инвестиция фаолияти субъектлари сифатида биринчи навбатда Ўзбекистон Республикасининг фуқароларини эътироф этилган. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 13 марта янги таҳрирда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида" қонунининг [9]

5-моддасига мувофиқ, қўйидагилар Ўзбекистон Республикасининг фуқароси ҳисобланади:

а) 1992 йил 28 июль ҳолатига кўра Ўзбекистон Республикасида доимий яшаган, чет давлат фуқароси бўлмаган ва Ўзбекистон Республикасининг фуқароси бўлиш истагини билдирган шахс;

б) Ўзбекистон ҳудудида яшаган ва 1992 йил 28 июлга қадар ўқиш учун Ўзбекистондан ташқарига чиқиб кетган ҳамда узлуксиз равишда таълим олган ёхуд ҳарбий хизматни ўтаган ва ўқиш ёки ҳарбий хизмат тугаганидан кейин бир йил ичида Ўзбекистонга қайтиб келган ҳамда Ўзбекистон Республикасида доимий пропискадан ўтган шахс, башарти унинг чет давлат фуқаролиги мавжуд бўлмаса;

в) ушбу Қонун кучга кирган кунда Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигига эга бўлган шахс;

г) ушбу Қонунга мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигини олган шахс.

Тегишли мақоми ўзига нисбатан белгиланган солиқ даври бошланадиган ёки тугайдиган ҳар қандай кетма-кет ўн икки ойлик давр давомида жами бир юз саксон уч календарь кундан кўпроқ Ўзбекистон Республикасида ҳақиқатда бўлган жисмоний шахслар Ўзбекистон Республикасининг солиқ резидентлари деб эътироф этилади.

Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 2 майда янги таҳрирда қабул қилинган "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги қонунининг [10] 6-моддасига мувофиқ, якка тартибдаги тадбиркорлик жисмоний шахс (якка тартибдаги тадбиркор) томонидан тадбиркорлик фаолиятини юридик шахс ташкил этмаган ҳолда амалга оширишdir.

Якка тартибдаги тадбиркор тушунчасига янги таҳрирда қабул қилинган

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексининг [11] 31-моддасида ҳам таъриф берилган. Унга кўра, якка тартиbdаги тадбиркорлар деб, белгиланган тартиба рўйхатдан ўтган ва юридик шахс ташкил этмаган ҳолда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширадиган жисмоний шахс якка тартиbdаги тадбиркор ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексининг [12]

39-моддасига кўра, ўз мулкида, хўжалик юритишида ёки оператив бошқарувида алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, ўз номидан мулкий ёки шахсий номулкий хукуқларга эга бўла оладиган ва уларни амалга ошира оладиган, мажбуриятларни бажара оладиган, судда даъвогар ва жавобгар бўла оладиган ташкилот юридик шахс ҳисобланади. Юридик шахслар мустақил баланс ёки сметага эга бўлишлари керак.

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексининг 33-моддасига кўра, қўйидаги юридик шахслар Ўзбекистон Республикасининг солиқ резидентлариидир:

1) Ўзбекистон Республикасининг юридик шахслари;

2) Ўзбекистон Республикасининг солиқ солиш масалалари бўйича халқаро шартномаларига мувофиқ ушбу халқаро шартномаларни кўллаш мақсадлари учун Ўзбекистон Республикасининг солиқ резидентлари деб эътироф этилган чет эл юридик шахслари;

3) ҳақиқатдаги бошқарув жойи Ўзбекистон Республикаси бўлган чет эл юридик шахслари, агар Ўзбекистон Республикасининг солиқ масалалари бўйича халқаро шартномасида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса.

Хорижий мамлакатларнинг бу борадаги қонунчилигига назар ташласак, Россия Федерациясининг 1999 йил 25 февралда қабул қилган "Россия Федерациясида капитал қўйилмалар шаклида амалга ошириладиган инвестиция фаолияти тўғрисида"ти қонунининг [13] 4-моддасида инвестиция фаолияти субъектларига таъриф берилган. Унга кўра, инвестиция фаолияти субъектлари деб, инвесторлар, буюртмачилар, пудратчилар, капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчилар ва бошқа шахсларга айтилади.

Жисмоний ва юридик шахслар, юридик шахс мақомига эга бўлмаган ва шартнома асосида ҳамкорликда фаолият юритиш учун ташкил этилган юридик шахслар бирлашмалари, давлат органлари, маҳаллий давлат органлари ҳамда чет эл тадбиркорлик фаолияти субъектлари (чет эл инвесторлари) Россия Федерациясида инвестор бўла олишлари мумкин.

Буюртмачи сифатида инвесторлар томонидан инвестиция лойиҳалари реализациясини амалга оширишга ваколат берилган жисмоний ва юридик шахслар бўлишлари мумкин. Буюртмачи инвестор бўлиши мумкин.

Инвестор бўлмаган буюртмачилар шартномада ва (ёки) Россия Федерацияси қонунчилигига кўра тузилган давлат шартномасида кўрсатилган даврда ва ваколатлари доирасида капитал қўйилмаларга эгалик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф қилиш хукуқига эга.

Пудратчилар - буюртмачи билан Россия Федерацияси Фуқаролик кодекси асосида тузилган пудрат шартномаси ва (ёки) давлат ёки маҳаллий давлат ҳокимияти шартномаси асосида ишларни бажарувчи жисмоний ва юридик шахслар.

Капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчилар - капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчи жисмоний ва юридик шахслар, шу жумладан мазкур давлат ва чет давлатларнинг органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, чет давлатлар, халқаро бирлашмалар ва ташкилотлар. Капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчилар инвестор бўлиши мумкин.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, миллий ва хорижий хуқуқшунос олимлар томонидан инвестиция фаолияти субъектлари тушунчасига қонун хужжатларимизда кўрсатилган шаклдан ўзгача таърифни қўришимиз мумкин. Унга, инвестиция фаолияти ташкилотчиси, инвестор, инвестиция фаолиятининг профессионал иштирокчиларини киритсак бўлади.

Бундан ташқари, бугунги кунда миллий қонунчилигимизда инвестиция фаолияти субъектлари ва инвестиция фаолияти иштирокчилари тушунчаларига етарли таъриф берилмаган. Ушбу ҳолатлар мазкур шахсларнинг хуқуқ ва мажбуриятлари, қўлланиладиган қонун хужжатлари ҳамда имтиёз ва преференцияларда тушунмовчиликларга сабаб бўлаётганлигини қўришимиз мумкин.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси // <https://president.uz/uz/lists/view/3324> (Speech of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis of January 24, 2020);
2. Ведерников А.В. Иностранные инвестиции в Российской Федерации. Правовые аспекты: Автореф. ...канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2004. С. 11 (A.V. Vedernikov. Foreign investment in the Russian Federation. Legal aspects: Dissertation abstract. ... Candidate of Legal Sciences. Yekaterinburg, 2004. P. 11);
3. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 25 декабрдаги "Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида"ти қонуни // Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.12.2019 й., 03/19/598/4221-сон (The Law of the Republic of Uzbekistan "On Investments and Investment Activities" adopted December 25, 2019 / / National database of legislation, December 26, 2019, №03/19/598/4221);
4. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 9 декабрдаги "Инвестиция фаолияти тўғрисида"ти қонунни // Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2014 й., 50-сон, 587-модда; Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 27.07.2018 й., 03/18/488/1579-сон (The Law of the Republic of Uzbekistan "On investment activity" adopted December 9, 2014 // Collection of legislation of the Republic of Uzbekistan, 2014., №50, Article 587; National database of legislation, July 27, 2018, №03/18/488/1579);
5. Инвестиционное право : учебник / В. В. Гущин, А.А.Овчинников. - изд. 2-е, перераб. и доп.: Эксмо; Москва; 2009 (Investment law: textbook / V.V. Gushin, A.A. Ovchinnikov. - 2nd edition. Reworked and added: ESKMO; Moscow; 2009);
6. Самарходжаев Б.Б. Проблемы правового регулирования отношений по инвестициям в Республике Узбекистан (международно-частноправовой аспект): Автореф. ...доктора. юрид. наук. Ташкент, 2003 (B.B. Samarxodjayev. Problems of legal regulation of investment relations in the Republic of Uzbekistan (international private law aspect): Dissertation abstract. ... Doctor of legal of sciences. Tashkent, 2003).
7. Майфат А. В. Гражданко-правовые конструкции инвестирования. Монография. С. 104 (A.V. Mayfat. Civil law investment designs. Monography. P. 104);
8. А. М. Лаптева. Понятие и виды субъектов инвестиционной деятельности. Научное статья. Вестник СПбГУ. Сер. 14. 2014. Вып. 1 (A.M. Lapteva. The concept and types of subjects of investment activity. Scientific article. Bulletin of St. Petersburg State University. 2014. № 1);

9. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 13 марта янги таҳрирда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги ўғрисида" қонуни // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 14.03.2020 й., 03/20/610/0299-сон (The Law of the Republic of Uzbekistan "On Citizenship of the Republic of Uzbekistan" adopted on March 13, 2020 in new edition. // National database of legislation, March 14, 2020, №03/20/610/0299);

10. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 2 майда янги таҳрирда қабул қилинган "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги қонуни // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 21.03.2019 й., 03/19/531/2799-сон, 12.12.2019 й., 03/19/592/4144-сон; 08.01.2020 й., 03/20/601/0025-сон (The Law of the Republic of Uzbekistan "On guarantees of freedom of entrepreneurial activity" adopted on May 2, 2012 in new edition // National database of legislation, March 21, 2019, №03/19/531/2799, December 12, 2019, №03/19/592/4144; January 8, 2020, №03/20/601/0025);

11. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 31.12.2019 й., 02/19/СК/4256-сон; 11.03.2020 й., 03/20/607/0279-сон (The Tax Code of the Republic of Uzbekistan // National database of legislation, December 31, 2019, №02/19/СК/4256; March 11, 2020, №03/20/607/0279);

12. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси // <https://lex.uz/docs/111189> (The Civil Code of the Republic of Uzbekistan // <https://lex.uz/docs/111189>);

13. Россия Федерациясининг 1999 йил 25 февралда қабул қилган "Россия Федерациясида капитал қўйилмалар шаклида амалга ошириладиган инвестиция фаолияти тўғрисида"ги қонуни // <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102058332&rdk=&firstDoc=1&c=1&lastDoc=1> (The Law of the Russian Federation on "On investment activities in the form of capital investments in the Russian Federation" adopted on February 25, 1999).

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Мухиддинов Нодир Сайфиддинович,
Тошкент давлат юридик университетининг
Ихтисослаштирилган филиали ходими
E-mail: nodirmuxiddinov@71gmai.com

АВИАЦИЯГА ИШЛАРИГА ДОИР ШАРТНОМАНИНГ ХУҚУҚИЙ ТАБИАТИ

For citation: Mukhiddinov Nodir Sayfiddinovich. LEGAL NATURE OF THE CONTRACT FOR AVIATION WORK. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 86-91

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-11>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада авиация ишларига доир шартнома ўзининг хуқуқий табиатига кўра пудрат шартномаси ҳисобланиши, самовий ҳудуддан фойдаланиб ҳаво кемалари ва бошқа учиш аппаратлари орқали амалга оширилиши, парвозлар орқали муайян фаолиятни амалга ошириш ҳамда унинг натижаларини топшириш билан боғлиқ бўлган маълумотлар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: Авиация, ҳаво кемаси, парвоз, ижарага оловчи, оферта, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш, шартнома, фрахтловчи, фреигхтер, авиация ишларининг буюартмачиси.

Мухиддинов Нодир Сайфиддинович,
Сотрудник специализированного филиала
Ташкентского государственного
юридического университета
E-mail: nodirmuxiddinov@71gmai.com

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ДОГОВОРА НА АВИАЦИОННЫЕ РАБОТЫ

АННОТАЦИЯ

В данной статье приведена информация о юридической природе авиационного договора в качестве контракта, выполнение которого осуществляется воздушными судами и другими авиа судами, использующими воздушное пространство,

выполнением определенных действий по полетам и выдачей его результатов.

Ключевые слова: авиация, воздушные ссуды, рейс, лизингополучатель, предложение, плата за обслуживание, договор, чартер, фрахтовщик, заказчик авиационных работ.

Mukhiddinov Nodir Sayfiddinovich,
Employee of Specialized Branch
of Tashkent State Law University
E-mail: nodirmuxiddinov@71gmali.com

LEGAL NATURE OF THE CONTRACT FOR AVIATION WORK

ANNOTATION

This article provides information on the legal nature of an aviation agreement as a contract, the implementation of which is carried out by aircraft and other aircraft using airspace, the implementation of certain actions on flights and the issuance of its results.

Keywords: aviation, air loans, flight, lessee, offer, service charge, contract, charter, charterer, customer of aviation works.

Фуқаро авиациясининг муҳим йўналишларидан бири турли авиация ишларини бажариш ҳисобланади. Бугунги кунда 200 га яқин авиация ишларининг турлари мавжуд. Фуқаро авиация қишлоқ хўжалигига, қурилишда, ўрмонлар ва яйловларни ёнгиндан муҳофаза қилиш учун, фойдали қазилмаларнинг разведкаси, экспедицияларга хизмат кўрсатиш, аэрофототасвир ва иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида фойдаланилади. Шунингдек фуқаро авиацияси соғлиқни сақлаш (аҳолига тиббий ёрдам кўрсатиш, санитария тадбирларини ўтказиш)да ва илмий-тадқиқот ишларида қўлланилади.

Тижорат асосидаги (ҳақ эвазига) авиация ишлари, қоидага кўра, авиакорхоналари томонидан амалга оширилади. Бугунги кунда мамлакатимизда авиация ишлари Ўзбекистон ҳаво йўллари авиакомпанияси ҳамда "AGRO-PARVOZ" авиация ишлари чиқариш корхонаси томонидан бажариб келинмоқда. Авиация ишларининг буюартмачиси - авиакорхонанинг контрагенти: қишлоқ хўжалигидаги авиация-кимёвий ва бошқа ишларни бажаришда фермер хўжаликлари, аэрофототасвир ишларини бажаришда - Геодезия ва картография органи, табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси, нефть-газ конларини қидиршда - нефть-газ корхоналари бўлиши мумкин. Амалдаги қонунчиликда алоҳила фуқароларнинг манфаатлари учун авиация ишларини бажариш назарда тутилмаган.

Авиация ишлари белгиланган тартибда парвоз қоидаларига кўра амалга оширилади ва биринчи навбатда парвозлар хавфсизлигига риоя этилган ҳолда бажарилади[1]. Авиация корхонаси томонидан авиация ишлари шартнома бўйича бажарилади. Шартномада бажариладиган ишларнинг тур, ҳажми, мддатлари, парвоз бажариладиган аэрородромлар ва қўниш майдончалари, шартноманинг умумий баҳоси, ҳақ тўлаш тартиби, қайта ишлаш методлари, қабул қилинадиган кимёвий маҳсулотлар ва уларни ишлатиш меъёрлари (авиакимёвий ишларда), ёқилғи-мойлаш материаллардан фойдаланиш тартиби, авиатехникани қўриқлаш, зарурий ҳолларда аэрородромлар ва қўниш майдончаларни қуриш, шартномани бажармаганлик чун тарафларнинг жавобгарлиги, шунингдек бошқа шартлар назарда

тутилади. Қоидага кўра, шартнома бажариладиган ишларнинг хсиятидан келиб чиқиб белгиланади. Масалан, қишлоқ хўжалигида авиация ишларини бажаришга доир шартнома одат бир мавсумга мўлжалланади[2, С.125]. Авиация ишларининг бошқа турларини бажариш шартномалари бир йилга ёки назарда тутилган ишларнинг барчасини бажариш даврларига тузилган.

Авиация ишларига доир шартномани тузиш ФКнинг 377-моддаси талабларига кўра мажбурий тартибда тузиладиган шартномалар тоифасига кирганлиги сабабли ҳам тарафлар офертани йўллаш ҳамда уни акцептлаш тартиби ҳамда келишувга эриша олмаган ҳолларда буни тегишли баённома билан расмийлаштиришлари мумкин. Мазкур ҳолатда шартнома тузишдан манфаатдор бўлган тараф бошқа тарафга шартнома лойиҳасини (оферта) йўллайди. Шартнома тузиш ўзи учун мажбурий бўлган тараф оферта олинган кундан бошлаб ўттиз кун мобайнида уни қараб чиқиши ва бошқа тарафга акцепт тўғрисида ёки акцептдан бош тортиш тўғрисида ёхуд офертани бошқа шартларда акцептлаши тўғрисида (шартнома лойиҳасига келишмовчиликлар баённомаси) билдириш йўллаши керак[3, Б.224]. Бунда икки хил йўл тутиш мумкин.

Биринчиси - шартномани келишмовчилик баённомаси асосида қабул қилиш. Бу ҳолатда шартнома барча келиб чиқадиган оқибатлари билан тузилган ҳисобланади.

Иккинчиси - келишмовчилик баённомасини рад этиш. Бунда шартнома тузилган бўлиб ҳисобланмайди. Агар келишмовчилик баённомасини жўнатган тараф оферентдан юқорида айтиб ўтилган муддатда ҳеч қандай хабарнома олмаган тақдирда ҳам, худди шундай оқибат вужудга келади. Бундай ҳолатларда келишмовчилик баённомасини жўнатган тараф вужудга келган низони суд муҳокамасига тақдим этишга ҳақлидир[4, Б.158].

Фикримизча, мамлакатимизда авиация ишларини бажарувчи авиакорхоналар - эксплуатантларнинг сони кўп бўлмаганлиги сабабли, буюртмачилар ва авиация ишларини бажарувчилар ўртасидаги шартномани ҳам мажбурий тартибда тузиладиган шартнома тоифасига киритиш мумкин. Авиация ишларига доир шартнома тузиш жараёнида мажбурий тартибда шартнома тузиш қоидаларининг қўлланилиши эса қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар - фермер хўжаликлари ҳамда кластерга ихтисослашган ишлаб чиқарувчилар учун сифатли ва мақбул авиация ишларини бажариш заруратидан келиб чиқади. Шу сабабли авиация корхонасининг авиация ишларини бажаришга оид шартномани тузиш юзасидан тарафлар ўртасидаги келишмовчиликлар иқтисодий судда кўриб чиқилиши ҳамда тарафларни келиштириш чоралари суд томонидан қўлланилиши талаб этилади.

Авиация ишларига доир шартномага кўра, авиакорхона (пудратчи) буюртмачининг топшириги бўйича муайян ишларни бажариш мажбуриятини олади. Бунда буюртмачи шартномада назарда тутилган тегишли ускунларга эга ҳаво кемасини, шунингдек у ёки бу турдаги авиация ишларини бажариш учун маҳсус тайёргарликка эга учувчи ва инженер-техник ходимларни ажратади. Буюртмачи эса шартномада белгиланган ишлар ҳажми ёки учиш соати, зарурий материаллар билан таъминлаш, бажарилган ишларни қабул қилиш ва ҳақни тўлаш мажбуриятини олади.

Ҳаво кодекси (ҲК)нинг 128-моддасига кўра, авиация ишларига доир шартномага биноан томонлардан бири (эксплуатант) иккинчи томон (буюртмачи) учун бир ёки бир неча ҳаво кемасида шартномаларда назарда тутилган муддат,

ҳажм ва шартларда авиация ишлари бажаришни ўз зиммасига олади.

Мазкур таърифда қонун чиқарувчи авиация ишларига доир шартномани моҳиятнан пудрат муносабатлари тизимиға киритишга ҳаракат қилган. Бироқ бу ҳолатда мазкур таъриф пудратнинг моҳиятини ифода этма олмаган. Чунки пудрат муносабатларнинг конструкциясидаги муҳим жиҳат ишларни бажариш ва унинг натижасини буюртмачи топшириш саналади. Буюртмачи фойдасига муайян фаолиятни амалга оширишнинг ўзи эса пудратни англатмайди, чунки ушбу конструкциядаги иккинчи асосий элемент - натижани топшириш ҳам тарафлар ўртасидаги келишувда ўз ифодасини топиши лозим. Авиация ишларига доир шартномада эса натижани топшириш элемент мавжуд бўлиши мумкин, албатта. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнданги пф-5742-сон Фармони билан тасдиқланган "Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш концепцияси"да қишлоқ хўжалиги ерларининг аниқ ҳисоби юритилишини ва янгилаб борилишини тъминлаш, ҳар бир дала контури кесимида маълумотлар базасини шакллантириш мақсадида барча ҳудудларни аэрофотосъёмкадан ўтказиш белгиланган бўлиб, мазкур турдаги авиаация ишларининг натижаси сифатида аэрофотосъёмка тасвирлари буюртмачиларга топширилиши назарда тутилган.

Бироқ ҲКнинг 128-моддасида келтирилган таърифда эксплуатантнинг натижаларни буюртмачига топшириш мажбуриятини англашилмайди. Шундай бўлсада, мазкур асосга таяниб авиаация ишларига доир шартномани том маънодаги ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси сифатида талқин этиш тўғри бўлмас эди. Айрим муаллифлар қонунчиликда авиаация ишларига доир берилган шартномада натижани топшириш элементи мавжуд эмаслигидан келиб чиқиб, ушбу шартномани ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномалари жумласига киритишга ҳаракат қиласидар. Уларнинг ёзишича, "авиация ишларини бажариш" тўлиқ маънода "хизмат" (муайян ҳаракатларни ёки муайян фаолиятни амалга ошириш маъносида) тушунчалик таърифида киради ва бунда натижани буюртмачига топшириш шарт эмас[5].

Фикримизча, авиаация ишларига доир шартномани пудрат ёи ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасига киритиш борасида алоҳида илмий-назарий ва амалий баҳс бўлиши ноўриндир. Чунки амалдаги қонунчиликда "ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси"га оид қоидалар моҳиятидан муайян ишни бажариш, фаолиятни амалга оширишга қаратилади ва натижани топшириш ёки унинг ўрнига буюртмачи фойдасига муайян фаолиятни амалга ошириш бу ўринда аҳамиятга эга эмас. Шу сабабли ҳам Фуқаролик кодексининг 708-моддаси "пудрат тўғрисидаги умумий қоидалар ва майший пудрат тўғрисидаги қоидалар ушбу бобнинг қоидаларига зид бўлмаса, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасига нисбатан қўлланилиш" белгиланган. Бу эса ўз навбатида авиаация ишларига доир шартнома хўжалик шартномаларининг бир тури сифатида пудрат шартномалари жумласига киради ва ушбу шартномада ашёвий натижа (хусусан, авиакимёвий ишлар) мавжуд ёки мавжуд эмаслиги бу ўринда аҳамият эга эмас. Шу боис ушбу шартномага пудрат шартномасига оид фуқаролик қонунчлиги нормалари қўлланилиши лозим.

Авиация ишларига доир шартнома авиакорхона, чартер ва аренда шартномаларидағи каби ўз контрагентига ҳаво кемасини ажратади. Бироқ чартер шартномасининг предметини фрахтланаётган ҳаво кемасининг сифими ташкил этади ва ушбу шартнома одатда ташиш муносабатларида қўлланилади. Бунда шартнома юкни етказиб беришга эмас, балки кемани бутунлай сифимини ёки

унинг бир қисмини банд қилишга қаратилади. Ҳаво кодексининг 99-моддасига кўра, чартер (ҳаво кемасини кира қилиш) шартномаси бўйича бир томон (кирага берувчи) иккинчи томон (кирага олувчи)га ҳақ эвазига бир ёки бир неча ҳаво кемасини йўловчилар, қўл юки, юк ва почта ташиш ёхуд бошқа мақсадларда фойдаланишга бир ёки бир неча парвоз учун тўлиқ бериб туриш мажбуриятини олади.

Фрахтлаш шартномасига мувофиқ, фрахтловчи - фреигхтер, (юк ташувчи), ҳақ эвазига юкни ташиш мажбуриятини олади. Фрахтчи - аффреигхтер, (ижара га берувчи) транспорт воситасини сифатида ҳаво кемасининг эгаси (ҳаво кемасининг мулкдори ёки муайян ҳуқуқий асосга кўра ҳаво кемасига нисбатан мулк ҳуқуқини амалга ошираётган шахс) чартер шартномасига киришади. Фрахтловчи сифатида йўловчиларнинг катта гуруҳи, юкларнинг катта партиясини ташиш учун ҳаво кемасини банд қилаётган юридик ва жисмоний шахслар иштирок этади[6].

Транспорт воситаларини ижарага бериш шартномасининг шарти ҳаво кемасидан ижарага олувчининг фойдаланиши тусини белгилайди[7, С.30], холос. Авиация ишларига доир шартноманинг предметини аниқ ишларни бажариш ташкил этади, буюртмачи учун ҳаво кемасининг ажратилиши эса ҳуқуқий нуқтаи назардан иккинчи даражали ҳисобланади. Авиация ишларини бажаришда ҳаво кемаларидан фойдаланишда ижарага хос бўлган жиҳатларнинг учраши, энг аввало бундай турдаги ишларни бажаришда авиация техникасини фойдаланишга бериш билан боғлиқ ҳисобланади. Бунда авиация ишларини бажаришга оид "авиация ишларини бажаришга доир ҳаво кемаларини тақдим этиш тўғрисида"ги намунавий шартномада фойдасига ишлар бажариладиган тараф "ижара олувчи" деб аталади. Бироқ тузиладиган шартномаларнинг якуний мақсади - ҳаво кемасини тақдим этаётган тараф бажариши лозим бўлган аниқ ишлар ҳисобланади. Шу сабабли мазкур шартноманинг асосий мазмуни пудрат муносабатлари дид. Зоро, мазкур турдаги шартномани "ижара олувчи" томонидан бир томонлама бекор қилиш учун асос иккинчи томоннинг шартномада назарда тутилган ишларни бажармаслиги саналади. Шунингдек авиация ишларини бажаришга оид бир қатор қонун ости ҳужжатлари ҳам қабул қилинган бўлиб, уларда авиация ишларнинг турлари ва уларни бажаришга оид муайян кўрсатмалар назарда тутилган.

Авиация ишларига доир шартнома ҳуқуқий конструкциясида асосий элемент "авиация ишларини бажариш" ҳисобланади. Авиация ишларининг таркиби ва моҳияти уларнинг бажарилиши эса ҳаво кемалари орқали амалга оширилишини назарда тутади. Ҳаво кемалари эса авиация ишларини Ўзбекистон Республикасининг самовий ҳудудидан фойдаланиб бажаради. ҲКнинг 6-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикасининг самовий ҳудудидан фойдаланиш билан боғлиқ фаолиятга ҳаво кемаларининг ва бошқа учувчи аппаратларнинг парвози, барча отишма турлари ва ракета учирошлар, портлатиш ишлари ва моддий обьектларнинг самовий ҳудуддаги ҳаракати билан бошқа фаолият киради.

Ҳаво кемалари томонидан тегишли парвозларни амалга ошириш орқали авиация ишларини бажариш мазкур шартноманинг муҳим элементи ва ўзига хос хусусиятидан бири саналади. Бугунги кунда авиация ишларини бажаришда ҳаво кемалари билан бирга бошқа учувчи аппаратлардан ҳам қўлланилади. Ўзбекистонда ҳозирги кунда авиация ишларини бажаришда енгил учиш аппаратлари - мотодельтапланлардан ҳам фойдаланилади. Мотодельтаплан - ҳаводан оғир қаттиқ каркасдаги эластик устки қисмга эга учиш аппарати сифатида авиафотосёймка

ҳамда қишлоқ хұалиги ишларини бажаришда кенг қўлланилади.

Хулоса ўрнида, таъкидлаш лозимки, авиация ишларига доир шартнома ўзининг хуқуқий табиатига кўра пудрат шартномаси ҳисобланиши, самовий худуддан фойдаланиб ҳаво кемалари ва бошқа учиш аппаратлари орқали амалга оширилиши, парвозлар орқали муайян фаолиятни амалга ошириш ҳамда унинг натижаларини топшириш билан боғлиқ бўлиши аҳамиятлидир. Шу сабабли амалдаги қонунчиликда авиация ишларига доир шартноманинг тушунчаси ва уни тартибга солишга оид қоидаларни аниқлаштириш ва кенгайтириш мақсадга мувофиқ. Хусусан, ҲКнинг авиация ишларига доир шартнома XV бобини кенгайтириш ва аниқлаштириш зарур бўлади.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Остроумов Н.Н. Глава 4. Авиационные работы - в кн.: Воздушное право. Под. общ. ред. Н.Н. Остроумова, - М.: Воздушный транспорт, 1990. (Ostroumov N.N. Chapter 4. Aerial work - in the book.: Air law. Under. total ed. N.N. Ostroumova, - M.: Air transport, 1990).
2. Елисеев Б.П., Свиркин В.А. Воздушное право. Учебник. - М.: 2012. - 125 с. (Eliseev B.P., Svirkin V.A. Air law. Textbook. - M.: 2012. - p. 125).
3. Раҳмонқулов Ҳ. Мажбурият хуқуқи (умумий қоидалар). /Хуқуқшунослик ихтисоси бўйича олий ўқув юртлари "Хусусий хуқуқ" йўналиши магистратура талабалари учун. -Тошкент: ТДЮИ, 2005. - 224 б. (Rahmonqulov H. The right of obligation (general rules). / For graduate students majoring in law "Private Law". - Tashkent: TSIL, 2005. - 224 p)
4. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ. I-жилд. -Тошкент: 2010. "Vektor-Press" нашриёти, - 158 б. (Commentary to the Civil Code of the Republic of Uzbekistan. Volume I. -Tashkent: 2010. Vector-Press Publishing House, - 158 p).
5. Комментарий к Воздушному кодексу РФ. (Commentary to the Air Code of the Russian Federation).
6. Стрельникова И.А. Актуальные вопросы правового регулирования воздушного сообщения в Российской Федерации // www.sovremennoepravo.ru (Strelnikova I.A. Actual issues of legal regulation of air traffic in the Russian Federation) www.sovremennoepravo.ru
7. Рузиев Р.Д. Договорно-правовые проблемы имущественного найма в условиях рыночной экономики. Автреф.дисс...докт.юрид.наук. - Ташкент: 2002. - 30 с. (Ruziev R.D. Contractual and legal problems of property hiring in an economy. Autoref.diss ... Doctor of Law. - Tashkent: 2002 . - p. 30).

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Рахимов Даниёр Бахтиёрович,
Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги қошидаги
Юристлар малакасини ошириш Марказининг
Таълим жараёни сифатини услубий таъминлаш,
мониторинг қилиш ва баҳолаш бўлим бошлиги,
юридик фанлар номзоди

МАЖБУРИЯТЛАР БАЖАРИЛИШИНИ ТАЪМИНЛАШ УСУЛЛАРИГА ҲУҚУҚИЙ ДОКТОРИНАЛ ЁНДОШУВЛАР

For citation: Rakhimov Daniyar Baxtiyarovich. LEGAL DOCTRINAL APPROACHES TO WAYS TO ENFORCE OBLIGATIONS. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 92-100

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-12>

АННОТАЦИЯ

Мақолада мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-ҳуқуқий таъминлаш, мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-ҳуқуқий таъминлаш усуллари, "Функционал", "Бажаришнинг ташки манбаси" ва "Субъектив ҳуқуқ" концепциялар, "Ақлли" келишувлар ("Blockchain") қаби янги технологиялар, миллий ва хорижий мамлакатлар Фуқаролик кодексига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар, мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-ҳуқуқий таъминлаш усулларини таърифлаш борасида ҳуқуқшунос олимларнинг нуқтаи назарлари, "мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-ҳуқуқий таъминлаш усуллари" ягона тизимга бирлаштирувчи спецефик белгилари билан боғлик масалалар таҳлил қилинган. Шу билан биргаликда, мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-ҳуқуқий таъминлаш усулларига янгича нуқтаи назардан тушунча берилган.

Калит сўзлар: мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш, мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари, таъминот, кредитор, қарздор, концепциялар, спецефик белгилар.

Рахимов Данияр Бахтиярович,
Начальник отдела методического обеспечения,
мониторинга и оценки качества образовательного процесса
Центра повышения квалификации юристов

при Министерстве юстиции Республики Узбекистан,
кандидат юридических наук

ПРАВОВЫЕ ДОКТРИНАЛЬНЫЙ ПОДХОДЫ К СПОСОБАМ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИСПОЛНЕНИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются вопросы, связанные с гражданско-правовые обеспечение исполнение обязательств, гражданско-правовые способам обеспечение исполнение обязательств, концепции "функциональный", "внешний источник исполнения" и "субъективное право", новые технологии, такие как "Умные" соглашение ("Blockchain"), изменения и дополнения в Гражданский кодекс национальных и зарубежных стран, взгляды ученых-юристов на определение гражданско-правовые способов обеспечению исполнения обязательств, объединяющие специфические признаки в единую систему гражданско-правовым способом обеспечение исполнение обязательств. Кроме этого, с нового взгляда дано понятие на гражданско-правовые способы обеспечение исполнения обязательств.

Ключевые слова: гражданско-правовые обеспечения исполнения обязательств, гражданско-правовые способы обеспечения исполнения обязательств, обеспечения, кредитор, должник, концепция, специфические признаки.

Rakhimov Daniyar Baxtiyarovich,
Head of the Department of methodological support,
monitoring and quality assessment of the educational process
of the Center for Advanced Studies of Lawyers
under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan,
Candidate of Legal Sciences

LEGAL DOCTRINAL APPROACHES TO WAYS TO ENFORCE OBLIGATIONS

ANNOTATION

The article analyzes issues related to civil-law enforcement of obligations, civil-law methods to ensure the fulfillment of obligations, the concepts of "functional", "external source of fulfillment" and "subjective law", new technologies such as "Smart" agreement ("Blockchain"), Amendments and additions to the Civil Code of national and foreign countries, the views of legal scholars on the definition of civil law methods to ensure the fulfillment of obligations, combining specific features into a single a system of civil law methods ensuring the fulfillment of obligations. In addition, with a new look, the concept of civil law methods to ensure the fulfillment of obligations is given.

Keywords: civil legal enforcement of obligations, civil legal methods of securing the fulfillment of obligations, security, creditor, debtor, concept, specific features.

Дунёда мажбуриятлар бажарилишини таъминлашнинг турли туман ва мураккаб тизими қўлланилиб келинмоқда. Жумладан, кўпчилик ривожланган мамлакатларда мажбуриятлар бажарилишини таъминлашни тартибга солиш у ёки бу турдаги хуқуқий хужжатлар хусусан, кодекслар, тузуклар, қонунлар, суд амалиёти орқали амалга оширилиб, келинаётганилиги сабабли Бирлашган Миллатлар Ташкилоти

даражасида мажбуриятлар бажарилишини таъминлашга оид қоидалар унификация қилишга ҳаракат қилинмоқда.

Бугунги кунда мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш турли технологияларни қўллаш орқали амалга оширишга интилишлар юзага келмоқда. Хусусан, ақлли келишув ("Blockchain" - блокчейн (от англ. "blok"- занжирча, "chain"- занжир) маълумотлар базаси) фақат электрон муҳитда ва электрон имзодан мажбурий тартибда фойдаланишини таклиф этадиган асимметрик рақамланган технологияларга асосланган ҳолда мавжуд бўлади. Мазкур келишув қўлланиши билан анъанавий мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларига бўлган зарурият йўқолади, яъни бу ақлли келишув тизимида закалат, неустойка, гаров, кафиллик ва ш.к.ларнинг рақамли аналоглари ёрдамида амалга оширилади. 2027 йилга дунёдаги ялпи ички маҳсулотининг 10 фоизга яқини Blockchain асосига қурилган технологиялар ёрдамида жамланиши кутилмоқда [8, Р.24; 16, Б.32-59.]

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил

24 январь куни Олий Мажлисига қилган Мурожаатномасида [18], "2020 йил - Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиёт йили" деб эълон қилиниб, мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш муҳим вазифаси сифатида эътироф этилди. Рақамли иқтисодиётида блокчейн муҳим ўринга эга бўлиб, уни мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш жараёнинга жорий этиш самарали деб ҳисоблаймиз. Бунда, "ақлли" келишувлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси 1997 йил 1 марта бошлаб амалга киритилган бўлиб, бевосита 22-бобида мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш ҳақидаги нормалар белгиланган. Шунингдек

259-моддасида мажбуриятлар бажарилишини таъминлашнинг умумий қоидалари белгиланган бўлиб, унда таъминлаш усулларининг номлари бевосита санаб ўтиш орқали чегараланиб, янги вужудга келаётган мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш масаласи қонун ҳужжатларида ёки шартномада назарда тутилган усулларига боғлаб қўйилган.

Бироқ бу иқтисодий тараққиёт натижасида юзага келаётган янги муносабатларни тартибга солишни таъминлай оладиган янги нормаларни доимий равища ишлаб чиқиб, амалиётга жорий этишни талаб қиласди. Хорижий мамлакатларнинг Фуқаролик кодексларидағи бу борадаги нормалари такомиллаштирилиб борилаётганлигини кузатиш мумкин. Жумладан, Россия Фуқаролик кодексининг 329-моддаси 1-қисмига "обеспечительный платеж", Казакистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 292-моддаси 1-қисмига "гарантийный взнос" ва Украина Фуқаролик кодексининг 546-моддаси 1-қисмига "правом доверительной собственности" каби тегишли қўшимча ва ўзгартиришлар киритилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 апрелдаги "Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ти Ф-5464-сонли фармойиши билан тасдиқланган "Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш концепцияси" II-бўлимининг 3-бандида, фуқаролик ҳуқуқи ва фуқаролик мажбуриятларини вижданан ва муносиб амалга оширишни таъминлашга қаратилган чора ва воситаларни такомиллаштириш [23] вазифаси қўйилди.

Ушбу вазифадан келиб чиқсан ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига 259¹-модда киритилиб [22], унга асосан, кредиторларнинг талабларини қарздорнинг мажбуриятлар бажарилишининг таъминоти сифатида берилган мол-мулки ҳисобидан қаноатлантириш тартиби белгиланганилиги, кредиторлар

манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб қиласи.

Нафақат кредиторларнинг манфаатларини шу билан биргаликда, мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш жараёнининг бошқа иштирокчилари манфаатларини ҳам ҳимоя қилишга қаратилган қонун нормаларини ишлаб чиқиши лозим.

Юқорида қайд қилинган ҳолатлар мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-хуқуқий таъминлаш усулларига хуқуқий докторинал ёндошувларни ўрганиш асосида уларни такомиллаштириш юзасидан тегишли таклифларни ишлаб чиқишини тақазо этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларига (неустойкадан ташқари) кам эътибор қаратилган бир холда [9, Б.157-158] планлаштириш-тақсимотга асосланган иқтисодиёт даврида неустойка мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларининг "малика"сига айланган [19, Б.663].

Юқорида қайд қилинган фикрлардан англаш мумкинки, баъзи бир усуллар асосий ўринга кўтарилиб (неустойка) фақат жавобгарлик сифатида талқин қилинган, бошқалари эса иккинчи даражали аҳамият касб этган.

Шуни алоҳида эътироф этиш лозимки, мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-хуқуқий таъминлаш усулларини таърифлашда хуқуқшунос олимлар ўртасида ҳали-ҳануз мунозаралар давом этмоқда.

Бир гуруҳ олимлар жумладан, И.И.Пучковская мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усулларини - таъминлаш турлари сифатида эътироф этиб, мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш турлари тушунчаси шундан иборатки, бу биринчидан, шартнома қарздор томонидан бузилган тақдирда кредитор мустақил амалга ошириши мумкин бўладиган, иккинчидан, Рим хуқуқидан ҳозирги кунга қадар таъминотнинг хаётбахшигини тушунишга имкон берадиган, бунинг учун маҳсус яратилган, кредиторнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг энг маъқул бўладиган усуллари ҳисобланади [11, Б.137] деб қайд этади.

Бошқа бир гуруҳ олимлар мажбуриятларнинг бажарилишини фуқаролик-хуқуқий таъминлаш усулларини санкциялар, яъни фуқаролик-хуқуқий жавобгарлик нуқтаи-назаридан ёритиб беришга ҳаракат қиласалар [20, Б.66], иккинчи бир гуруҳ олимлар эса, қарздорни мажбурият бажарилишига рағбатлантирувчи ёки кредиторнинг мулкий манфаатининг ҳимоя қилувчи қўшимча мажбурият кўринишидаги қонунчилик ёхуд шартнома билан белгиланган таъминлаш чоралар эканлигини [4, Б.40] таъкидлашади.

Мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-хуқуқий таъминлаш усулларини санкциялар, яъни фуқаролик-хуқуқий жавобгарлик нуқтаи-назаридан ёритиб беришга ҳаракат қиласиган олимларнинг фикрлари мантиқан асосли эмас. Ушбу фикрлар мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларининг табиатини ва мақсадини тўлиқ ёритиб бера олмайди. Чунки бу фикрларда таъминлаш усуллари самара бермаганидан кейин таъминлаш жараёнидан ташқарида вужудга келадиган кредиторнинг бузилган ҳуқуқни тиклаш учун қўлланиладиган жавобгарлик усуллари ифодаланган.

Жавобгарликка тортиш охирги чора бўлиб, ҳар икки тарафнинг манфаатларига мувофиқ келавермайди. Зоро, катта манфаат кўриш ниятида мажбуриятни вужудга келтирган тарафлар энди фақат катта йўқотишлар эвазига келтирилган заарларни ундириш билан кифояланишга мажбур бўладилар холос. Етказилган заарларнинг ундирилиши ҳам катта (руҳий истироб ва моддий) йўқотишларнинг ўрнини

тұлдира олмайды. Бунда, қарздор иқтисодий имконияти (пул маблағлари ва мол-мұлки) мавжуд қарзларни қоплаш учун етарли бўлмаса (иқтисодий начор бўлиши билан) ушбу заарлар ҳам қопланмасдан қолиши мумкин, яни қопланган (қаноатлантирилган мажбуриятлар) [21, Б.417] деб ҳисобланishi мумкин.

Шу билан бирга алоҳида таъкидлаш жоизки, бир қатор муаллифлар мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усулларини "кредитор таваккалчилигини камайтириш учун институт" [15, Б.12], мажбуриятнинг самарали бажарилишини таъминлаш учун контрагентлар томонидан қўлланиладиган усул, восита, чора [7, Б.72], кредиторнинг талабларини қондириш учун қарздорнинг мол-мұлкини бегараз ўзлаштиришга қаратилган мажбуриятли муносабат [10], асосий мажбурият бажарилишини етарли даражада кафолатлайдиган ва қарздорни лозим даражадаги хулкка эга бўлишга рағбатлантирадиган маҳсус чоралар [13, Б.62] сифатида баён қиласидар.

Келтирилган фикрлар баҳсли бўлиб, уларда фақат таъминлаш усулларининг қайсиdir бир жиҳати ёритилган. Аслида, Б.М.Гонгало таъкидлаганидек, мажбуриятлар бажарилишини таъминловчи воситаларнинг мажбурий мақсади, қарздорни мажбуриятни бажаришга айнан рағбатлантириш ва (ёки) қарздор ноинсоғсизлик қилган тақдирда, кредиторнинг мулкий манфаатларини ҳимоя қилишни кафолатлаш ҳисобланади [3, Б.40].

Шунингдек мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларини таърифлашда қўйидаги асосий ёндошувлар (асосий назарий концепциялар) ҳам мавжуд:

Биринчи ёндошув "функционал" деб номланган назарий концепцияга асосланади. Бу ёндошув мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларини аниқлашда хуқуқий тузилмасига мувофиқ бажарадиган функциясининг хал қилувчи роли билан боғлиқ қараашларни ўзида мужассамлаштиради [4, Б.35; 1, Б.479].

Мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усулларига нисбатан иккى асосий функция белгиланади: 1) Мажбуриятнинг лозим даражада бажарилишига қарздорни рағбатлантириш (рағбатлантириш функцияси);

2) Қарздор томонидан мажбурият бузилганида кредитор мулкий манфаатини ҳимоя қилиш (ҳимоя қилиш функцияси).

О.С.Гриньнинг эътироф этишича, РФ ФКнинг 23-бобида келтириб ўтилган мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари ичida неустойка ва закалат рағбатлантирувчи, кафиллик ва мустақил кафолат - ҳимоя қилувчи функцияга эга, ҳар иккала функцияга - гаров, ушлаб қолиш ва таъминловчи тўловлар эга [6, Б.47].

Мазкур ёндошув кўра, мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-хуқуқий таъминлаш усуллари қарздор томонидан мажбурият бузилганида кредитор мулкий манфаатини ҳимоя қиласиди ёки мажбуриятнинг лозим даражада бажарилишига қарздорни рағбатлантирадиган ёхуд ушбу иккала функцияни ҳам бажарадиган қонун ва шартнома билан белгиланадиган мулкий характердаги маҳсус (қўшимча) чораларга айтилади.

Мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари тушунчасига "функционал" ёндашувчи концепция намоёндалари фикрларига қўшиламиз. Чунки асосан рағбатлантириш ва ҳимоя қилиш функцияларига эга бўлган усулларгина мажбуриятлар бажарилишини таъминлай олади.

Иккинчи ёндошувни "Бажаришнинг ташки манбаси" концепцияси деб юритилади.

Ушбу ёндашув намоёндаларининг фикрича, мажбуриятлар бажарилишини

таъминлаш усулларига фақат кредитор манфаатини қаноатлантириш манбани ташқаридан яратиш ҳисобига ҳимоя функциясини бажарадиган ҳуқүкій тизим даҳлдор бўлади.

Н.Ю.Рассказова ва Д.В.Тарикановнинг эътирофича, таъминловчи мажбурият кредитор учун яратиладиган асосий мажбуриятга қўшимча, унинг бажарилишига нисбатан ташки манба бўлган мулкий хусусиятли фуқаролик-хуқўкій чорадир [12, Б.43; 17, Б.10].

Бироқ бу тушунча мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари тушунчасини нисбий тарзда ифода этади. Чунки унда қайд этилган концепциянинг моҳиятини тўлиқ ўз аксини топмаган.

Учинчи ёндошувда, мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари - асосий мажбурият қарздор томонидан бузилганида кредитор фойдаланадиган маҳсус субъектив хуқўқ тушунчаси орқали аниқланади (субъектив хуқўқ концепцияси).

Бундай ёндашув хорижий адабиётларда кенг талқин қилинади. Хусусан, X. Вебер мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усулларини "агар кредиторнинг талаби бажарилмаса, у томонидан амалга оширилиши мумкин бўлган баъзи бир хуқўклар (Sicherungsrecht) қўринишида кредитор (қарз берувчи) талабини таъминлашда қарздорга нисбатан юзага келадиган шартномавий тузилмалар сифатида" ва таъминлаш - қарздор ёки учинчи шахсга нисбатан татбиқ этиладиган хуқўқ билан таъминланган талаб бажарилмаган ёки тўлиқ хажмда бажарилмагандан кредитор амалга ошириши мумкин бўлган мажбуриятли ва ашёвий шартномадан вужудга келадиган хуқўқни ифодалайди [2, Б.7-8] деган фикрни илгари суради.

Учинчи концепция намоёндаларининг фикрлари анъанавий доктринаға асосланган бўлиб, ушбу тушунчаларда мажбуриятлар бажарилишини таъминлашни жавобгарлик чораларидан фарқловчи чегаранинг мезонларини назарда тутмайди.

Юқорида таъкидланганидек, доктрина хозиргача турли таъминловчи чораларни мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-хуқўкій таъминлаш усуллари сифатида эътироф этишнинг ягона ва умум тан олинган мезонларини ишлаб чиқа олгани йўқ.

Бироқ "мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-хуқўкій таъминлаш усуллари" (таъминот) ягона тизимга бирлаштирувчи мезонларни баъзи бир ўзига хос белгилар орқали аниқлаш мумкин. Уларга қўйидагилар киради:

биринчидан, таъминот мажбурият бўлиб, кредитор манфаатлари учун ўрнатилиши;

иккинчидан, таъминот асосий мажбурият бажарилишини рағбатлантириши (рағбатлантириш функцияси)

учинчидан, таъминот мулкий хусусиятга эга бўлиб, фақат мулкий оқибат (қоплаш функцияси) вужудга келтириши;

тўртинчидан, таъминот қўшимча (акцессор) хусусиятга эга, асосий мажбуриятга боғлиқ бўлиб, (қонунда қўрсатилган ҳолатлардан ташқари) мустақил равища мавжуд бўлмаслиги;

бешинчидан, таъминлаш бўйича келишув асосий мажбурият бажарилмаслиги (лозим даражада бажарилмаслиги) фактига қадар тузилиши;

олтинчидан, фақат асосий мажбурият бажарилмагандагина таъминлаш ҳақидаги шартни амалга ошириш мумкинлиги ва х.к.

Эътироф этилганидек, мажбуриятда маълум бир ўзига хос белгилар мавжуд бўлсагина уларни мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари сифатида баҳолаш мумкин.

Бугунги кунда мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларига мажбурият бузилганидан кейин қўлланиладиган жавобгарлик чоралари сифатида эмас, балки мажбурият бузилишининг олдини олишга қаратилган профилактик чоралар сифатида қарашни ифодаловчи гоялар вужудга келмоқда.

Айниқса бу ўринда Ш.Рўзиназаров, Ж.Бабаев, С.Иноятова ва М.Нуралиевларнинг, мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш фуқаролик муомаласида иштирок этувчи қазрдорнинг ўз зиммасига олган ёки унга юклатилган вазифани бажаришга қаратилган хуқуқий профилактик чорадир. Бундан профилактик чоранинг асосий мақсади қарздорни асосий мажбурият бўйича мажбуриятини бажаришга қаратилган. Яъни асосий мажбурият бажарилмаган ёки лозим даражада бажарилмаган тақдирда кредиторнинг хуқуқ ва манфаатлари кўшимча таъминот усуллари асосида таъминланади деган фикрлари [14, Б.11] илмий аҳамиятта эга.

Шунингдек В.П.Мозолин ва А.И.Масляевларнинг, таъминлаш усуллари - мажбурият бажарилмаслиги ёки лозим даражада бажарилмаслигининг салбий оқибатларини бартараф этиш ва (ёки) олдини олиш бўйича кредиторга қўшимча хукуқлар бериш ҳамда унинг манфаатларини қондириш учун манбани яратиш орқали қарздорни мажбурияти лозим даражада бажарилишига рағбатлантирувчи, мулкий характердаги маҳсус чоралар сифатида ўзини намоён қиласиди [5, Б.610] деган нуқтаи назарлари ҳам эътирофга сазовар.

Ш.Рўзиназаров, Ж.Бабаев, С.Иноятова, М.Нуралиев, В.П.Мозолин ва А.И.Масляевларнинг фикрларини маъқуллаймиз чунки мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларининг асосий мақсади мажбурият бузилишининг олдини олишдан иборат.

Юқорида қайд қилинганлардан келиб чиқсан ҳолда, мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-хуқуқий таъминлаш усулларига қуйидагича таъриф бериш мумкин, яъни мажбуриятлар бажарилишини фуқаролик-хуқуқий таъминлаш усуллари деб, қарздор зиммасига олган мажбуриятини бажара олмаслигининг олдини олиб, уни ўз мажбуриятини бажаришига рағбатлантириш орқали мажбурият бажарилишини лозим даражада таъминлаш йўли билан мажбурият иштирокчиларининг мулкий манфаатининг ҳимоя қилинишини кафолатловчи мажбуриятлар сифатида бевосита маҳсус қонун ёки қонун ҳужжатлари ёхуд шартномада белгилаб қўйиладиган чораларга айтилади.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Брагинский М.И, Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая. Статут, -М.: 2003. -С.479. (Braginsky M.I., Vitryansky V.V. Contract law. Book one. Statute, -M.: 2003. -P.479).
2. Вебер Х. Обеспечение обязательств (Kreditsicherungsrecht) /пер. с нем. Ю.М.Алексеева, О.М.Иванова. -М., 2009. -С.7-8. (Weber H. Securing Obligations (Kreditsicherungsrecht) / per. with him. Yu.M. Alekseeva, O.M. Ivanova. -M., 2009. -PS.7-8).
3. Гонгало Б.М. Учение об обеспечении обязательств. -М.: Статут, 2002. -С.40. (Gongalo B.M. The doctrine of securing obligations. -M.: Statute, 2002. -P.40).
4. Гонгало Б.М. Учение об обеспечении обязательств. -М.: Статут, 2004, -С.35,40. (Gongalo B.M. The doctrine of securing obligations. -M.: Statute, 2004, -P.35,40)

5. Гражданское право. Часть первая: учебник / под ред. В.П. Мозолина, А.И. Масляева. -М.: Юристъ, 2008. -С.610. (Civil law. Part one: textbook / ed. V.P. Mozolina, A.I. Maslyaeva. -M.: Lawyer, 2008. -P.610).
6. Гринь О.С. Основные подходы к пониманию способов обеспечения исполнения обязательств. /Вестник университета имени О.Е.Кутафина (МГЮА) -№10, 2016, -С.47. (Grin O.S. The main approaches to understanding the ways to ensure fulfillment of obligations. / Bulletin of the University named after O.E. Kutafin (Moscow State Law Academy) -№10, 2016, -P.47).
7. Добродеева А.В. К вопросу о понятии обеспечения исполнения обязательств // Актуальные вопросы юридических наук: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Чита, апрель 2017 г.). -Чита: Молодой ученый, -2017. -С.72. (Dobrodeeva A.V. To the question of the concept of ensuring the fulfillment of obligations // Actual questions of legal sciences: materials of the III Intern. scientific conf. (Chita, April 2017). -Chita: Young scientist, 2017. -P.72)
8. Deep Shift. Technology Tipping Points and Societal Impact. World Economic Forum. Survey Report. September 2015. -P. 24).
9. Иоффе О.С. Обязательственное право. -М.: Юр.лит., 1975. -С.157-158. (Ioffe O.S. Law of obligations. -M.: Yur.Lit., 1975. -P.157-158.)
10. Новиков К.А. Понятие способа обеспечения исполнения обязательств в гражданском праве. Автореф.дисс.к.ю.н., -М: 2012. (Novikov K.A. The concept of a method of ensuring the fulfillment of obligations in civil law. Abstract of thesis, dissertation, -M.: 2012.)
11. Пучковская И.И. "О защитном предназначении способов обеспечения исполнения обязательств (обеспечений) //Научные ведомости Серия Философия. Социология. Право. 2013. -№ 23 (166). Выпуск 26. -С.137. (Puchkovskaya I.I. "On the protective purpose of ways to ensure fulfillment of obligations (provisions) // Scientific Bulletin Series Philosophy. Sociology. Right. 2013.- No 23 (166). Issue 26.-P.137.)
12. Рассказова Н.Ю. Вопросы общей теории обеспечительных обязательств // Правоведение. 2004. -№4, -С.43. (Rasskazova N.Yu. Questions of the general theory of security obligations // Jurisprudence. 2004. -No4, -P.43.)
13. Рустамов З. Обеспечение исполнения обязательств. //Вестник Высшего Хозяйственного суда. -Т.: -2016. -№ 12. -С.62. (Rustamov Z. Securing performance of obligations. // Bulletin of the Supreme Economic Court. -T : -2016. No.12. -P.62.)
14. Ш.Рұзиназаров, Ж.Бабаев, С.Иноятова, М.Нуралиев. Фуқаролик хұқықида мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усууллари. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДЮУ, 2018. - 11 б. (Sh.Ruzinazarov, J.Babaev, S.Inoyatova, M.Nuraliev. Methods of ensuring the fulfillment of obligations in civil law. Study guide. - T.: TSUL, 2018. - P.11).
15. Свириденко О.М. Обеспечение кредитных обязательств. -М.: Филинъ, 1999. -С.12. (Sviridenko O.M. Securing loan commitments. -M.: Filin, 1999. -P.12.)
16. Савельев А.И Договорное право 2.0: "умные" контракты как начало конца классического договорного права /Вестник гражданского права.-2016, -N3. -С.32-59. (Saveliev A.I. Contract Law 2.0: "smart" contracts as the beginning of the end of the classic contract law / Civil Law Bulletin.-2016, -N3. -P.32-59.)
17. Тариканов Д.В. Система способов обеспечения исполнения обязательств /Законодательство. 2006. -№5, -С.10. (Tarikanov D.V. System of ways to ensure fulfillment of obligations // Legislation. 2006. -№5, -P.10.)
18. uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti...

19. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. /О.ВДзера (керівник авт. кол.), Д.В.Боброва, А.С.Довгерт та ін.; За ред.О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової.-Кн.1-К.: Юрінком Інтер, 2002. -С.663. (Civil law of Ukraine: Pydruchnik: At 2 pr. / O.V.Dzera (kerivnik ed. Number), D.V. Bobrova, A.S. Dovgert and in .; Edited by O.V. Dzeri, N.S. Kuznetsovoi.-Kn. 1-K . : Yurinkom Inter, 2002. -P.663.)

20. Шодманов Ф.Ю. Бозор иқтисодиёти шароитида шартнома мажбуриятларини бузганлик учун фуқаролик ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. Ю.ф.д. дисс. -Т., -2002. -Б. 66. (Shodmanov F.Yu. Problems of civil liability for breach of contractual obligations in a market economy. Sc. diss. -T., -2002. -P.66.)

21. Ўзбекистон Республикасининг "Банкротлик тўғрисида"ти қонунига шарҳлар //Муаллифлар жамоаси: М.К.Азимов ва бошқ. -Т.: 2007. -Б.417. (Comments on the Law of the Republic of Uzbekistan "On Bankruptcy" // Team of authors: MK Azimov et al. -T.: 2007. -P.417)

22. Ўбекистон Республикасининг "Кредиторларни ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилиш кучайтирилиши ҳамда тадбиркорлик фаолиятини молиялаштириш механизмлари такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ти 2019 йил 22 октябрдаги ЎРҚ-572-сонли қонуни //Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 23.10.2019 й., 03/19/572/3943-сон; 08.01.2020 й., 03/20/601/0025-сон. (The Law of the Republic of Uzbekistan "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Uzbekistan in Connection with Strengthening Legal Protection of Creditors and Improving Mechanisms for Financing Entrepreneurial Activities" ZRU-572 of 10.22.2019. //National database of legislative data, 23.10.2019, No. 03/19/572/3943; 08.01.2020, 03/20/601/0025).

23. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (www.lex.uz), 2019 йил 6 апрель (National database of legislative data (www.lex.uz), April 6, 2019.)

ХҮҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

**Шухрат Рузиназаров,
Юридик фанлари доктори, профессор**

РАҚАМЛИ ТАДБИРКОРЛИК ТАЪЛИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ ТАШКИЛИЙ-ХУКУКИЙ ТАЪМИНЛАШ

For citation: Shukhrat Ruzinazarov. ORGANIZATIONAL AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT OF DIGITAL ENTREPRENEURSHIP. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 101-112

http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-13

АННОТАЦИЯ

Инновацион рақамли тадбиркорлик таълимини такомиллаштиришнинг ташкилий-услубий жиҳатлари ўрганиш назарий ва амалий аҳамиятга эга. Рақамли иқтисодиёт эркин тадбиркорлик фаолиятисиз амалда ҳам нормал бўлмайди, ҳам ривожланмайди.

Калит сўзлар: рақамли тадбиркорлик, рақамли иқтисодиёт, тадбиркорлик, хуқуқий тарғибот, тадбиркорлик таълими, таълим хизмати

**Шухрат Рузиназаров,
Доктор юридических наук, профессор**

ОРГАНИЗАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА.

АННОТАЦИЯ

Изучение организационно-методических аспектов совершенствования инновационного образования цифрового предпринимательства имеет теоретическое и практическое значение. Цифровая экономика не может быть и не будет развиваться в нормальной практике без свободной предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: цифровое предпринимательство, цифровая экономика, предпринимательство, правовое стимулирование, предпринимательское образование, образовательная услуга

Shukhrat Ruzinazarov,
Doctor of legal sciences, Professor

ORGANIZATIONAL AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT OF DIGITAL ENTREPRENEURSHIP

ANNOTATION

The study of organizational and methodological aspects of improving the innovative education of digital entrepreneurship has theoretical and practical significance. The digital economy cannot and will not develop in normal practice without free entrepreneurial activity.

Keywords: digital entrepreneurship, digital economy, entrepreneurship, legal incentives, entrepreneurial education, educational service

Мавзунинг долзарбилиги. Инновацион рақамли тадбиркорлик таълимини такомиллаштиришнинг ташкилий-услубий жиҳатлари ўрганиш назарий ва амалий аҳамиятга эга. Рақамли иқтисодиёт эркин тадбиркорлик фаолиятисиз нормал амалда ҳам бўлмайди, ҳам ривожланмайди. Тарихан тадбиркорлик билимини оширишга функционал ва фанлараро ёндашув асосида баҳо берилган. Рақамли иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш қонуниятлари тадбиркорликнинг шу жумладан, ижтимоий тадбиркорликнинг функционал ролини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Ўтмишда иқтисодий маънода тадбиркорликни меҳнат, ер ва капитал билан биргаликда алоҳида ресурс сифатида тан олинганлиги бежиз эмас. Тадбиркорлик рақамлииқтисодий тизим ривожланишининг тан олинган воситаси, жамиятда ижтимоий ҳаётни барқарорлаштирувчи, аҳолининг моддий фаровонлигининг таъминлашнинг ҳал қилувчи омилидир. Тадбиркорликнинг бундай роли жамият аъзоларининг рақамлииқтисодий тафаккурини ошириш уларнинг бизнесни юритиш билим ва амалий куникмаларини шакллантириш буйича тизимли чораларини куриш энг муҳими, унинг имкониятларидан жамият ва давлат тараққиётидаги бунёдкорлик кучидан оқилона фойдаланишни тақозо этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев такидлаганидек, илм-фан, замонавий ва узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш зарур. Бинобарин, инсон капиталига эътиборни кучайтиришимиз, бунинг учун барча имкониятларни сафарбар этишимиз шарт.[1] Биз ёшлиаримизда тадбиркорлик ташаббусини ривожлантира олсак, уларга маблағлардан тўғри фойдаланишни ўргатсак, нафақат иқтисодий, балки кўплаб ижтимоий муаммоларни ҳам ҳал этган бўламиз.[2] Мамлакатимизда юртбошимиз томонидан 2020 йилга "Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш" йили деб эълон қилинганлиги ракамли бизнес таълимини жадаллаштириш учун кенг имкониятларни яратади. Инновацион тадбиркорлик фаолияти соҳасида рақамлаштирилган билим ва тафаккурни шакллантириш ва ривожлантириш шахс интеллектуал қобилиятини рўёбга чиқаришнинг муҳим шартидир. Замонавий шароитларда инновацион ва интеллектуал тараққиётга эришишда тадбиркорлик билими шахс камолотининг ажralmas атрибути сифатида қарор топтиришни тақозо этади. Тадбиркорлик билими жамиятда рақамли иқтисодиёт негизининг тамал тошидир. Чунки инновацион тадбиркорлик фаолияти ҳақидаги билим ва кўникмага эга бўлмасдан рақамли иқтисодий тизим ўз олдиаги вазифани бажара олмайди.

Қонунчилик таҳлили. Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил

25 майдаги "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари түғрисида"[3] ги қонуннинг 31-моддасига кўра, давлат органлари, уларнинг мансабдор шахслари тадбиркорлик фаолияти субъектларига бу субъектларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор қонун ҳужжатлари, ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиш имкониятини таъминлаши шарт. Ахборот олиш эркинлиги қонун ҳужжатларини ва тегишли материалларни эълон қилиш ва тарқатиш йўли билан таъминланади.

Мазкур қонуннинг 47-моддасига мувофиқ, давлат тадбиркорлик фаолияти субъектлари кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизими ривожлантирилишини таъминлайди.

Қишлоқ жойлардаги тадбиркорлик фаолияти субъектларининг кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни амалга ошираётган муассасалар ва ташкилотлар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда имтиёзлардан фойдаланадилар. Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор ахборот бепул берилади. Бошқа ахборотларни берганлик учун тарафлар келишуви асосида ҳақ ундирилиши мумкин. Давлат статистика органлари ҳамма эркин фойдаланиши мумкин бўлган статистика ахбороти мунтазам эълон қилиб борилишини таъминлайди.

Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 7 сентябрдаги "Ҳуқуқий ахборотни тарқатиш ва ундан фойдаланишни таъминлаш түғрисида"[4] ги қонуннинг 11-моддасига кўра, умумтаълим, ўрта маҳсус, касб-хунар ва олий таълим муассасалари, шунингдек кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш бўйича таълим муассасалари тегишинча Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлигининг Касб-хунар таълими маркази ҳамда Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги, шунингдек таркибида таълим муассасалари бўлган бошқа вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар томонидан ҳуқуқий ахборот билан таъминланади. Таълим муассасалари ўз фаолиятининг йўналишига оид ҳуқуқий ахборот фондларини шакллантиради; таълим олувчиларнинг ҳуқуқий ахборот фондидан фойдаланишини таъминлайди; таълим олувчиларнинг сўровларига кўра ҳуқуқий ахборотни тақдим этади. Таълим муассасалари ҳуқуқий ахборотни тарқатиш ва ундан фойдаланишни таъминлашда қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа шаклларда ҳам иштирок этиши мумкин. Ушбу Қонуннинг 13-моддасида ҳуқуқий ахборотни тарқатиш усувлари ўз ифодасини топган. Яъни ҳуқуқий ахборотни тарқатиш усувлари қуйидагилардан иборат: норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг матнларини юбориш; норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни расмий эълон қилиш; норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни норасмий эълон қилиш; ҳуқуқий тарғиботни амалга ошириш; жисмоний ва юридик шахсларга уларнинг сўровларига кўра ҳуқуқий ахборот тақдим этиш.

Мазкур Қонуннинг 19-моддасига асосан норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳуқуқий тарғибот йўли билан тарқатиш барча давлат органлари ва ташкилотлар, шунингдек хўжалик бошқаруви органлари томонидан амалга оширилади. Нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳам ҳуқуқий тарғиботни амалга ошириши мумкин. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилувчи ва (ёки) ишлаб чиқувчи органлар ушбу ҳужжатлар қабул қилинганидан кейин бир ҳафталик муддатда ҳуқуқий тарғибот бўйича чора-тадбирлар режасини Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан тасдиқланадиган намунавий тадбирлар режаси асосида ишлаб чиқиши ва тасдиқлаши керак. Ҳуқуқий тарғибот қуйидаги усувларда амалга оширилади: конференциялар, учрашувлар, семинарлар, давра суҳбатлари ва мулоқотлар

ўтказиш; оммавий ахборот воситалари орқали, шу жумладан телекўрсатувлар ва радиоэшиттиришларни ташкил этиш, босма ва электрон оммавий ахборот воситаларига мақолалар ва ҳуқуқий-ахборот материалларини жойлаштириш орқали; шарҳлар, рисолалар, плакатлар, буклетлар ва флаерлар тарқатиши; ижтимоий рекламалар (видеолавҳалар, инфографикалар ва бошқалар) ҳамда тарғиботнинг қонун хужжатлари билан тақиқланмаган бошқа турлари орқали. Давлат органлари ва ташкилотларнинг ҳуқуқий тарғибот соҳасидаги ишларини мувофиқлаштириш Ҳуқуқий тарғибот ва маърифат бўйича давлат органлари ишларини мувофиқлаштириш бўйича идоралараро кенгаш ҳамда унинг ҳудудий комиссиялари томонидан амалга оширилади.

Қайд этилган қонуннинг 22-моддасига мувофиқ, давлат органларида уларнинг фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий хужжатларнинг тизимлаштирилган ҳисоби мажбурий тартибда юритилади. Давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларида норматив-ҳуқуқий хужжатларнинг тизимлаштирилган ҳисобини юритиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан белгиланади. Норматив-ҳуқуқий хужжатларнинг тизимлаштирилган ҳисобини юритиш юридик хизмат ходими томонидан амалга оширилади. Юридик хизмат ходими йўқлигига ушбу вазифа давлат органи раҳбари томонидан бошқа шахснинг зиммасига юклатилади.

Илмий муаммонинг моҳияти. Европа давлатларида тадбиркорлик таълими натижаларидан олинган ўқитиш жараёни мониторинг таҳлиллари кўрсатишича, ушбу минтақада тадбиркорлик юритиш билими ва кўнижмаларини шакллантириш бўйича ижобий тажриба диққатга сазовордир. 2020 йилгача бўлган даврга мўлжалланган Европанинг иқтисодий ривожлантириш стратегияси 2010 йилда қабул қилинган бўлиб "Европа 2020 дастури" деб номланади.

Тадбиркорлик соҳасидаги таълим ҳар қандай Европа тадбиркорлик экотизимининг марказий масаласи бўлиб ёшларда тафаккур, кўнижма ва қобилиятни шакллантиришнинг калити ҳисобланади. Европа Комиссияси томонидан 2000 йилда таълим жараёнида тадбиркорлик дастурини татбиқ этишга киришилганлиги ва уларда тадбиркорлик ваколатлигини эгаллашни таъминлашга хизмат қиласи[5].

Тадбиркорлик таълими юридик педагогиканинг асосий масалаларидан бўлиб ҳисобланади. Юридик педагогика асослари ўқув фан сифатида тан олинган. Шу боис юридик педагогика бир тарафдан юриспруденция билан ўзаро боғлиқ бўлиб тадбиркорлик таълимини амалга оширишда унинг ютуқларидан оқилона фойдаланишга эришиши лозим. Ҳуқуқий маданият шу жумладан, касбий маҳоратсамарадорлигига эришиш, замонавий юристлар корпусини шакллантиришнинг асосий шартидир. Юридик педагогика билимнинг мавхум назарий эмас, балки амалий соҳасидир[6].

Таълим хизмати сифатини илмий-методик таъминлаш умум тан олинган[7]. Тадбиркорлик таълими соҳасида кадрларни тайёрлашда нафақат ҳуқуқий билимга эга бўлган юристлар корпусини шакллантириш, балки бизнес таҳлилчи ва бизнес маслаҳатчилари томонидан берилган тавсиялар асосида ишнинг ташкил этилиши бизнес фаолиятида мувваффақиятга эришишнинг муҳим гарови бўлиб ҳисобланади. Тадбиркорлик электрон таълимни ривожлантириш ўз истиқболига эга бўлиб ундан самарали фойдаланиш лозим[8].

Бизнинг фикримизча, тадбиркорлик таълими соҳасида рақамли инновацион технологияларни қўллаш рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг энг муҳим

омили ҳисобланади. Олий ўқув юртида замонавий юристларни тайёрлашни дидактик лойиҳалаштириш жараёни таҳлили шуни кўрсатадики, танланган ўқитиш моделининг экспериментал тасдиқлари амалга оширилган ўқув лойиҳалаштириш усулларининг натижадорлигига узвий боғлиқ. Юридик таълимнинг эксперименталтасдиқлари юрист кадрнинг ўз касбини қай даражада бажара олишига тайёр эканлигини баҳолаш имкониятини яратади. Тажриба шундан далолат бермоқдаки, дидактик ўқув лойиҳалаштиришнинг барча шаклларини самарали деб бўлмайди. Бу ўринда иккита муҳим жиҳатга эътибор бериш лозим. Бўлажак хукуқшуноснингтайёргарлигини ошириш мақсадида қўлланилган дидактик лойиҳалаштириш имконияти билан юрист педагог ва талаба ёки магистрнинг ундан реал фойдаланиш даражаси ҳам ўзаро мувофиқ ёки мутаносиб бўлмаслиги мумкин. Шу боис муайян бир дидактик лойиҳалаштиришдан олдин лойиҳалаштирилаётган педагогика ҳодисанинг моҳияти, мазмуни ва тузилишини тадқиқ этиб ўрганиш лозим[9]. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, олий ўқув юртида мутахассис тайёрлашда самарали экспериментал ишни ташкил этиш энг аввало бирор бир дидактик лойиҳалаштириш моделини ишлаб чиқиш ва юрист мутахассисни тайёрлашжараёнида бундай моделларни ҳар томонлама ўрганиб ва чуқур мониторинг натижалари асосида улардан самарали фойдаланишга эришиш лозим.

Тадбиркорлик таълимида илмий ўқитишни таъминлашдаги мавжуд илмий-таълим тусидаги муаммоларни аниқлаш ва уни бартараф этиш энг муҳим омиллардан бўлиб ҳисобланади. Рақамли иқтисодиёт шароитида бундай муаммоларни ўзининг аҳамияти ва моҳиятига кўра бир қатор шартли жиҳатларини ажратиб кўрсатиш мумкин. Хусусан, малакали бизнес кадрлар кекса авлодининг фаоллиги пасайиши; инновацион ва рақамли тадбиркорлик фаолияти ва таълим ўртасидаги алоқадорликнинг талаб даражасида эмаслиги; рақамли иқтисодиётнинг реал секторида инновацион фаолликнинг даражаси қониқарли даражада эмаслиги; замонавий инновацион ва рақамли билимларни эгаллаган бизнес-менежерларкорпуси шакллантирилмаганлиги; тадбиркорлик инновацион таълимини олишнинг замонавий шакл ва усулларидан самарали фойдаланишга тўлиқ эришилмаётганлиги; рақамли иқтисодиёт шароитида бизнес соҳасидаги ўқув дастурлари иқтисодиётни жадал ривожлантиришнинг бугунги реал ҳолати билан номутаносиблиги; аҳолининг айрим қатламида инновацион тадбиркорлик таълими ва кўникмасига эга бўлишига интилишнинг қониқарсиз аҳволдалиги; рақамли хукуқ ва интеллектуал мулкни ҳимоя қилишнинг мавжуд механизмларини такомиллаштиришга объектив заруриятнинг мавжудлиги; рақамли бизнес таълимни ривожлантириш бўйича халқаро тажрибадан фойдаланиш даражаси бугунги кун талабига жавоб бермаслиги; инновацион тадбиркорлик таълими бўйича инфратузилмаларни шакллантириш иқтисодиётнинг бугунги суръатлари талабларига жавоб бермаслиги ва ҳ.к.

Тадбиркорлик ижтимоий тараққиётни ёритгувчи маёқ бўлиб, моддий ва инсон ресурсларини тўлиқ сафарбар этишни тақозо этади десак, асло муболага бўлмайди. Инновацион рақамли иқтисодиётни ривожланиши тадбиркорлик соҳасида кадрларнинг билими, маҳорати ва ваколатлилигига узвий боғлиқ. Бироқ тажриба шуни кўрсатмоқдаки, инновацион тадбиркорлик соҳасида кадрларни тайёрлаш бўйича тизимли илмий ва ўқув-услубиёти стандартлари етарли ишлаб чиқилмаганлиги, уларда инновацион бизнес ваколатлилик маҳоратининг этишмаслиги, таваккалчилик вазиятларда ишни барқарор ташкил этиш борасидаги

кўникумаларнинг пухта эгалланмаганлиги, хорижий давлатларнинг рақамли иқтисодиётга оид бизнес таълимни олиш бўйича электрон ахборотлардан мақсадли фойдаланишнинг дастурий таъминотлари етарли даражада мавжуд эмаслиги ва ягона методик ёндашувларнинг ишлаб чиқилмаганлиги жамиятда тадбиркорлик руҳини қарор топтириш ва уларнинг хуқуқий маданиятини ошириш даражаси замонавий инновацион ва рақамлаштириш жараёнларидан ортда қолаётганлиги ва ҳ.к. Бу эса инновацион ва рақамли тадбиркорликдан кўзланган мақсадга ва ундан кутилган натижага эришишга ўз таъсирини кўрсатмоқда. Тан олинган қадриятдан келиб чиқсан, ижтимоий ҳаётнинг маънавий асоси билим ва тафаккур бўлганлиги сабабли ўз бизнесига эга бўлмоқчи бўлган ҳар бир шахснинг инновацион тадбиркорлик салоҳиятига эришмасдан фаровон давлат ва жамият барпо этиш мушкул масаладир. Инновацион ва рақамли тадбиркорлик таълими тараққиёт калити десак, айни ҳақиқатни айтган бўламиз. Тадбиркорлик таълими замонавий тадбиркорлар корпусини шакллантиришда маҳсус инновацион таълим фанларини ўз ичига қамраб олган билим ва амалий кўникумаларни ҳосил қилишнинг инновацион шаклидир. Рақамли иқтисодиёт шароитида хуқуқшунос тадбиркорлик муносабатларининг хуқуқий асосларини пухта ўзлаштириб олиши учун бизнес фаолиятида вужудга келадиган барча жараёнлардан хабардор бўлиши лозим. Тадбиркорлик муносабатининг моҳияти ва табиатини тушунмасдан туриб унга хуқуқий баҳо бериш, мавжуд муаммо ва низоли ҳолатларнинг қонуний ечимини топиш қийин масаладир.

Кези келганда шуни таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда рақамли иқтисодиётга шакллантириш шароитида инновацион тадбиркорлик таълими ва юридик таълим бўйича амалга оширилаётган илмий-назарий фундаментал тадқиқотлар етарли эмас. Шу боис фанларнинг тегишли ихтисослик йўналишлардан келиб чиқиб, самарали илмий тадқиқотларни жадал амалга ошириш бу борадаги кўплаб муаммоларни ҳал қилиш бўйича асослантирилган хulosса ва таклифларни ишлаб чиқиши имкониятини яратади. Энг мұҳими, рақамли иқтисодиёт шароитида тадбиркорлик фаолияти бўйича инновацион таълимни ривожлантириш мақсадида ўқув режа ва дастурларни шакллантиришнинг назарий, ўқув услубий асосларини ишлаб чиқиши, хорижий давлатларда шаклланган илфор тажрибалардан келиб чиқиб талабаларга янги хуқуқий рақамли институционал инфратузилмалар орқали юридик хизмат кўрсатиш доирасини янада кенгайтириш, бизнесни юритишнинг хуқуқий жиҳатлари билан бирга инновацион ва рақамли тадбиркорлик бўйича ўқитишнинг замонавий модулларини ўқув жараёнига муваффақиятли татбиқ этишга эришиш лозим[10].

Хulosса ва таклифлар. Мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни шакллантиришда инновацион тадбиркорлик таълими концепциясини ишлаб чиқишига жуда катта эҳтиёж мавжуддир. Бундай мақсадли ва тизимли ёндашув янги авлод тадбиркорлар корпусини шакллантириш ва узоқ муддатли баҳтли келажак дастурларини ҳаётда амалда рўёбга чиқаришга хизмат қиласди. Мазкур ҳужжатда инновацион тадбиркорлик фанини ривожлантиришнинг илмий асосларини ўрганиш, унинг ўқув-услубий тизими ва асосларини такомиллаштириш, бу борада хорижий давлатларнинг илфор тажрибасидан самарали фойдаланиш ҳамда тадбиркорлик таълими самарадорлигини оширишга қаратилган ташкилий-хуқуқий "Йўл хариталарини" ишлаб чиқиши ижтимоий иқтисодий тараққиётимизга кучли ва таъсиричан туртки бўлади. Айниқса, ёшлар кластери, меҳнат гузарлари, ёшлар кворкинг марказларини, бизнес клиникасини ривожлантириш кичик

тадбиркорлик соҳасида тадбиркор менежерлар, инновацион билимга эга бўлган мутахассисларнинг янги авлодини тайёрлаш тизимининг йўлга қўйилиши, рақамли иқтисодиёт шароитида мамлакатни янада ривожлантиришда янги имкониятларни ишга солишга замин ҳозирлайди. Давлат миқёсида инновацион тадбиркорлик таълимни ривожлантиришнинг ўқув-дастурний таъминотига оид стандартларнинг янада такомиллаштирилиши пировардида дунёда ва минтақада энг ривожланган давлатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллашнинг объектив имкониятини вужудга келтиради.

Инновацион тадбиркорлик таълими соҳасида илмий ўқитиши методининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, тадбиркорлик фаолияти хавф-хатарга ва таҳдидларга боғлиқ бўлиб бизнес юритишнинг барча босқичларида уни инобатга олиш талаб этилади. Ҳар қандай тадбиркорлик фаолиятини илмий ўрганишда муайян илмий тадқиқот ва таҳлилларга асосланиши лозим. Қолаверса, таълимнинг экспериментал тасдиқларига асосланиш ва хорижий давлатларнинг синалган илгор тажрибасида бизнес менеджерликнинг самарали шакл ва усулларидан фойдаланишни тақозо этади. Бизнес гояни ишлаб чиқиши ва уни рўёбга чиқаришни ҳар томонлама пухта ўйланган режалаштириш улар фаолиятини илмий-инновацион бошқаришда жуда муҳим аҳамият касб этади[11]. Тадқиқот ва таҳлилларда замонавий рақамли бизнес лойиҳани амалга оширишнинг барча таркибий элементларини мушоҳада этиш ва рўй бериши мумкин бўлган хавф-хатарларнинг олдини олиш чораларини кўришга қаратилган хатти-ҳаракатлар пухта ва оқилона ўйланган бўлиши зарур.

Инновацион тадбиркорлик фаолиятида илмий ўқитишининг замонавий методлари сирасига энг муҳим босқич ҳисобланган бизнес лойиҳани муҳокамасибўйича тақдимотни ўтказиш ва ходимлар сони ва малакаси билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш талаб этилади. Бу босқичнинг муҳимжиҳати шундаки, бизнес гоя ижодкори тайёрланган лойиҳанинг очиқ муҳокамасида тажрибали мутахассисларни хорижий экспертларни, соҳа бўйича етакчи олимларининг фикр-мулоҳазаларини олиши ҳар томонлама фойдали бўлади. Инновацион рақамли бизнес гояни амалга оширишда, фойдаланиладиган замонавий технологияларда ишлашга қодир бўлган мутахассисларни танлаб олиш муваффақиятнинг гарови бўлиб ҳисобланади. Айни шу жиҳатдан мутахассисларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш бўйича маҳсус мақсадли дастурлар асосида ўқитиши, тегишли бизнес инфратузилмаларда малакасини ошириш, стажировка ўташ каби бир қатор муаммоларни ҳал қилиш бўйича ташкилий-хуқуқий чораларни амалга ошириш лозим. Бизнес менеджери тадбиркорлик фаолиятини юритишнинг барча босқичларида ҳодимлар таркибини, малакасини ва касбий даражасини ошириш бўйича социологик, психалогик, экспериментал ва бошқа турдаги тадқиқот усулларидан самарали фойдаланиш керак.

Инновацион рақамли тадбиркорликка илмий ўқитиши замонавий методининг яна бир муҳим жиҳати шундаки, бизнес фаолиятининг ҳар бир соҳаси йўналиши ва унинг таркибий элементлари билан боғлиқ масалаларни баҳолаш, илмий бошқарувнинг талаблари ва мезонларидан келиб чиқиб мунтазам назоратни ташкил этиш бўйича билим ва кўникмага эга бўлишини тақозо этади. Тадбиркорлик фаолияти ташабускорликка ва таваккалчиликка асосланган фаолият бўлганлиги сабабли инновациява рақамлаштириш жараёнларини динамик ривожлантириш учун муайян ўзгартириш ва янгиликларни киритиб боришни тақозо этади. Инновацион тадбиркорлик фаолиятини илмий ва методологик таъминлаш рақамли

бизнес foяни қўллаш натижаларининг мунтазам мониторингини олиб бориш ва асослантирилган илмий-амалий хулоса ва таклифлар асосида уни таомиллаштириб бориш эҳтиёжини вужудга келтиради.

Мамлакатимизда рақамли иқтисодиёт шакллантиришда инновацион тадбиркорлик таълим министрлигининг замонавий методларини қўллаш бўйича бир қатор илмий-таълим муаммоларини ҳал қилишни зарурят қилиб қўяди. Булар жумласига қуйидагилар киради: инновацион рақамли тадбиркорлик таълим министрлигининг назарий муаммоларини тадқиқ этиб ўрганиш; инновацион тадбиркорлик таълими бўйича замонавий рақамли таълим инфратузилмаларини яратиш, инновацион тадбиркорлик таълими бўйича замонавий кластерлар тизимининг дастурий лойиҳа таъминотини шакллантириш; рақамли иқтисодиётнинг реал сектори ва ижтимоий тадбиркорлик соҳалари бўйича пухта ўйланганрақамли бизнес лойиҳаларни тайёрлаш бўйича кадрларнинг илмий ва ижодий қобилиятини ривожлантириш; битирув малакавий ишлар ва магистрлик диссертацияларининг йўналишлари бўйича инновацион тадбиркорлик таълими назарий асосларини тизимли ўрганиш мақсадида фундаментал ва амалий тадқиқот ишларини олиб бориш; инновацион тадбиркорлик таълимига оид докторлик диссертациялари ва монографик тадқиқотларнинг истиқболли мавзуларни белгилаб олиб илмий изланишларни амалга ошириш; тадқиқот ишлари натижасида олинган натижаларни тижорийлаштириш ва инновацион рақамли бизнес фаолиятида самарали фойдаланишни йўлга қўйиш ва ҳ.к.

Инновацион рақамли тадбиркорлик таълим министрлигининг замонавий илмий ўқитиши имкониятларидан самарали фойдаланиш мақсадида тадқиқотчи ва педагогларни нафақат илгор хорижий компанияларга, балки чет эл таълим муассасаларига илмий тадқиқотларни амалга оширишучун стажировка ва мақсадли докторантурага юбориш ўз истиқболига эга. Чунки глобаллашув шароитида рақамли иқтисодий интеграциянинг ривожланиши инновацион тадбиркорлик таълими соҳасида йирик ва нуфузли марказларда ёш тадқиқотчиларнинг назарий билимларини ўзлаштиришга эришилиши айниқса, фундаментал монографик тадқиқотларни амалга ошириш замонавий билимларни ва илгор тажриба бўйича кўнгилмаларни эгаллашгашароит яратади. Шунингдек турли нуфузли илмий тадқиқот муассасалари, олий ўқув юртларида ўтказилаётган халқаро конференцияларда тадқиқотчи ва педагогларнинг иштирокини таъминлашўз навбатида, инновацион рақамли тадбиркорлик таълими соҳасидаги янгиликлардан бевосита хабардор бўлишга ёрдам беради. Бундан ташқари, инновацион рақамли тадбиркорлик таълими бўйича халқаро миқёсдаги ва мамлакатимиздаги давлат грант лойиҳалари доирасида долзарб ва устувор тадқиқот ишларини амалга ошириш, хорижий давлатларнинг етакчи олимлари билан ҳаммуаллифликдаги монографик изланишларни олиб бориш, бундай таълим йўналишида замонавий инновацион ўқитиши методларини ўқув жараёнида самарали татбиқ этиш имкониятини яратади.

Тадбиркорлик хуқуқини ўқитиши бакалавриат талабалари учун маҳсус, самарали ва амалиётга йўналтирилган ўқув дастурларини янада таомиллаштиришни тақозо этади. Тадбиркорлик таълимigaоид манба ва инновацион ўқув материалларининг жуда қўплиги ва хилма-хиллигини инобатга олиб, ўқув дастури асосида қандай шаклдаги натижадор лойиҳалаштиришгизарурият мавжудлиги аниқланиши лозим. Шунингдек бундай таълимга асосланган лойиҳалаштиришда дунёдаги йирик компанияларнинг тадбиркорлик тажрибасини инобатга олган ҳолда хорижий

бизнес хуқуқи асосларини мукаммал ўқитишни жорий этиш лозим. Энг муҳими, тадбиркорлик фаолияти бўйича ўқитишда мактаб, коллеж, институт ва университет дастурларини ўзаро модулли мувофиқлаштириш бўлажак мутахассисга унинг асосларини комплекс ва тизимли асосда ўрганиш имконини беради. Ушбу ўринда шуни таъкидлаш жоизки, бундай тизимда тадбиркорлик соҳасига малакали кадрларни тайёрлашда миллий тадбиркорлик анъаналари ва тажрибаси ва дунёning етакчи таълим муассасаларининг бу борадаги дастурларини ўзаро уйғулаштиришга эришилиши лозим.

Тадбиркорлик фанларининг илмий-амалий ўқитишдаги энг долзарб масала соҳа бўйича тажрибали педагогларни тайёрлашдан иборат. Шу сабабли тадбиркорлик таълими бўйича инновацион рақамли таълим стандартларини ишлаб чиқишида тегишли назарий ва амалий тайёргарликдан ўтган педагог олим ва мутахассислар корпусини шакллантириш лозим бўлади. Бундай педагогларкорпусини шакллантирмасдан, соҳа бўйича инновацион билим ва тажрибага эга бўлган ўқитувчиларни тайёрламасдан туриб тадбиркорлик таълими бўйича ўқув дастурларини рўёбга чиқариш мушкул масаладир. Шу мақсадда тадбиркорлик фанлари бўйича педагогларни тайёрлаш ва уларнинг тизимли малакасини ошириш, замонавий инновацион технология дастурларини ўқув жараёнинг мақсадли татбиқ этишинновацион рақамли тадбиркорлик таълими бўйича самарали натижаларга эришиш имкониятини яратади. Энг муҳими, бакалавриат талabalariга мос стандартларни ўз ичига олган ўқув дастурларини янада такомиллаштириш ва улар билимини баҳолашнинг синалган самарали механизмларини яратиш тадбиркорлик хуқуқи бўйича таълим беришнинг мақсадларига эришишда муҳим омил ҳисобланади. Бундан ташқари, тадбиркорлик таълими бўйича ўқитишнинг давлат дастурлари нафақат таълим жараёнини стандартлаштиришни, балки уни илмий ўқитишнинг методлари, талаба, тадқиқотчи ва педагогларнинг тадбиркорлик таълимига оид тафаккурини ривожлантириш бўйича давлатнинг таълим сиёсатининг таркибий қисми билан боғлиқ энг муҳим компонент ва элементларни ўз ичига қамраб олиши керак.

Инновацион тадбиркорлик таълимини ривожлантириш мақсадида қонун хужжатларида унинг ташкилий-хуқуқий асосларини белгилаш норма ижодкорлик фаолиятининг янги ва истиқболли йўналиши бўлиб ҳисобланади. Шу боис, тадбиркорлик қонун хужжатларини такомиллаштиришни қўйидаги З та йўналишда амалга ошириш мақсадга мувофиқ: биринчидан, тадбиркорлик фаолиятини ташкилий ва илмий-услубий таъминлаш хуқуқий механизмларини ишлаб чиқиши; иккинчидан, тадбиркорлик фаолияти субъектларини тизимли хуқуқий ахборот билан таъминлашнинг самарали шакл ва усулларини амалиётда тадбиқ этиш; учинчидан, тадбиркорлик субъектларималакаси ва хуқуқий билимларини оширишнинг маҳсус устувор норматив хуқуқий асосларини шакллантириш лозим. Тадбиркорлик фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиб бундай фаолиятни юритишга тайёрлаш ва улар иқтисодий фаолиятини барча жиҳатларини қамраб оладиган Ўзбекистон Республикасининг "Инновацион тадбиркорлик таълими Концепцияси"ни ишлаб чиқиб, уни амалиётда тадбиқ этиш илм-фан ютуқларини ва илғор хорижий тажрибаларга ва рақамли иқтисодиёт талаблари асосида турли ташкилий-хуқуқий шаклдаги бизнес субъектлари, хусусан, ижтимоий тадбиркорлик, инновацион тадбиркорлик ва давлат-хусусий шериклик асосида фаолиятини самарали ташкил қилиш имкониятини яратади. Айниқса, рақамли иқтисодиёт шароитида бизнес таълими жараёнда мобил қурилмаларидан

оқилона фойдаланиш имконияти жуда кенгdir. Ўқув жараёнида талабалар ўз гаджетларига эга бўлади. Таълим гаджетига кўра, ўқув ҳар қандай пайтда ва ҳар қандай жойда амалга оширилиши мумкин. Шу боис, гаджетдан фойдаланувчилар ўзлари учун қулай бўлган гаджет модулларини танлаб олиши мумкин. Мобил ўқув машгулотлари бўйича ўқувчининг синфда ва синфдан ташқари таълим ўртасида вақт тақсимланиб, талаба асосий билимни уйда олади. Экспертларнинг фикрича, бундай ўқув методи жуда ҳам қулай бўлиб, талабани ўқув жараёнига кенг жалб қиласди, ижодий муҳитни шакллантиришга ёрдам бериб, талаба танқидий фикрлашини ва қўйилган вазифани биргаликда ишлаш кўникмасига эга бўлади. Шунингдек "Makers - paces" амалий ўқув учун майдон ташкил этиласди. Талабалар учун бундай майдонда ўз билимлари билан баҳс-мунозара юриш муҳити вужудга келади, эркин экспериментни амалга ошириш ва янгиликларни яратиш имкони туғилади. Бундай майдон 3D принтер қурилма ва 3D сканер билан жиҳозланиб, ўқув дастурларидан ташқари талабаларнинг биргаликдаги ишини ташкил этишни ва амалий кўникмаларини рагбатлантиради. Ўқув жараёнида Натель технологиялари, Google Glass ёки Apple ва Samsung ақлли соатлар, шунингдек янги замонавий технологиялар, масалан нейроинтерфейс кабилар кўлланилади. Ҳар бир талабанинг якка тартибдаги қизиқишини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқилган таълим дастурлари ва платформалари бўйича ўқитишга мўлжалланган технологиялар тадбиқ этиласди. Бундан ташқари, геджет ва инсонларни коммуникация шахобчалари орқали технологияларни ягона тизимга бирлаштирадиган интернет-ашёни кўллаш доираси кенгайиб боради[12]. Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиб бориши жараёнида рақамли таълимнинг янги шакллари ҳам вужудга келиши табиий. Шу боис, таълим соҳасида рақамли технологияларни кўллаш ўз истиқболига эга. Таълимда янги рақамли технологияларни кўллаш унинг норматив хуқуқий асосларини такомиллаштириб боришини тақозо этади. Бу эса ўз навбатида, инновацион рақамли тадбиркорлик соҳасидаги қонун хужжатларини унификация қилишни ва уни амалиётда тўғридан тўғри кўллаш самарадорлигини оширишга хизмат қиласди.

Хулоса қилиб айтганда, инновацион тадбиркорлик таълимни илмий ва ўқув-услубий таъминлаш рақамли иқтисодиётни барпо этишнинг муҳим омили бўлиб ҳисобланади.

Иқтибослар/Сноски/References

- Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. - Тошкент: "Ўзбекистон" НМИУ, 2019 й. 30Б. (Mirziyoyev Sh.M. Address of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis. - Tashkent:"Uzbekistan" NMIU, 2019 P 30.)
- Мирзиёев Ш.М. Билимли авлод - буюк келажакнинг, тадбиркор ҳалқ - фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир./ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 26 йиллигига багишлиланган тантанали маросимдаги маъруза. 2018 йил 7 декабрь.- Тошкент: "Ўзбекистон" НМИУ, 2018. 23Б. (Mirziyoyev Sh.M. The educated generation is the guarantee of a great future, the people of entrepreneurship are the guarantee of a comfortable life, and friendly cooperation is the guarantee of progress./ Speech at the solemn ceremony dedicated to the 26th anniversary of the adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. December 7, 2018.- Tashkent:"Uzbekistan" NMIU, 2018. P 23.)

3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисинг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 140-модда; 2001 й., 5-сон, 89-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; 2004 й., 1-2-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 51-сон, 514-модда; 2006 й., 12-13-сон, 100-модда; 37-38-сон, 371-модда; 41-сон, 405-модда; 2007 й., 52-сон, 533-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда; 2009 й., 52-сон, 555-модда; 2010 й., 37-сон, 314-модда, 50-сон, 469-модда; 2011 й., 16-сон, 162-модда, 37-сон, 374-модда. ЎРҚ. 25.05.2000 йил. (Bulletin of the Oly Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2000., 5-6-th, Article 140; 2001 y., № 5, Article 89; 2003 y., № 5, Article 67; 2004 y., Number 1-2, Article 18; collection of legislative acts of the Republic of Uzbekistan, 2004., 25-th, 287-th Article; 51-th article, 514-th article; 2006 y., № 12-13, 100-art.; № 37-38, 371-art.; № 41, 405-art.; 2007 y., № 52, article 533; 2008 y., 52, article 513; 2009 y., 52-San, article 555; 2010 y., № 37, 314-Article, № 50, 469-article; 2011 y., 16-th, 162-th Article, 37-th article, 374-th article. Orq. 25.05.2000 years.)

4. Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2017 й., 36-сон, 944-модда; Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон, 24.07.2018 й., 03/18/486/1559-сон. 07.09.2017 йил ЎРҚ-443-сон. (Collection of legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, Article 36, article 944; national database of legislation data, 19.04.2018 y, № 03/18/486/1559 07.09.2017 year law № 443.)

5. Попович Л.Г., Некрасов А.М., Антипова О.В. Анализ проводимых мероприятий по мониторингу процесса обучения и полученных результатов в предпринимательском образовании стран ЕС//<https://interactive-plus.ru>. (Popovich L.G., Nekrasov a.m., Antipova O. V. Analysis of ongoing measures to monitor the learning process and the results obtained in business education in the EC countries// <https://interactive-plus.ru>.)

6. Аминов А.А. Основы юридический педагогики. Учебник для аспирантов. М.: "Проспект" 2017. (Aminov A. A. Fundamentals of legal pedagogy. Textbook for postgraduates. M.: "Prospect" 2017.)

7. Харченко Л.Н. Научно-методическое обучение образовательных услуг // <https://books.google.co.uz>. (Kharchenko L. N. Scientific and methodological training of educational services //<https://books.google.co.uz>.)

8. Сергеев А.Г., Немонтов В.А., Бландина В.В. Введение в электронное обучение Монография. Владимир. 2012.Изд-во ВлГУ. 36 с. (Sergeev A.G., Mamontov V.A., Blandine V.V. Introduction to e-learning Monograph. Vladimir. 2012. Publishing house of VlGU. 36 p.)

9. Давидов Н.А., Аминов И.И., Польяков С.П. Современная подготовка юристов. Бакалавров, специалистов и магистров в вузах России. Опыт проектирования и реализации. Под общей редд.п.н. проф. Н.А.Давыдова Монография "Проспект" 2015. 47 с. (Davidov N. A., Aminov I. I., Polyakov S. P. Modern training of lawyers. Bachelor's, specialist's, and master's degrees in Russian universities. Experience in design and implementation. Under the General EDD. p. n. prof. n. a. Davydova Monograph "Prospect" 2015. 47 p.)

10. Хорижий давлатларда тадбиркорлик фаолиятига тайёрлаш бўйича турли хил тажриба шаклланган. Масалан қаранг: Шайхуддинова Г.Ф., Охотникова Л.В. Зарубежный опыт подготовки предпринимателей. Вестник ИР ГТУ, 2014 № 12 (95) С.459-462. (In foreign countries, various experience on preparation for entrepreneurial activity is formed. See for example: Shaikhutdinova G. F., Okhotnikov,

L. V. Foreign experience of training of entrepreneurs. Vestnik IR GTU, 2014 № 12 (95) P.459-462.)

11. Карпунина М.А., Савинова С.Ю., Шубнякова Н.Г. Формирование молодёжного предпринимательского сообщества как инструмент повышения предпринимательской активности в России // Электронный журнал Современные проблемы науки и образования. 2014. № 2./<https://www.science>. (Karpunina M. A., Savinova S. Yu., Shubnyakova N. G. Formation of the youth entrepreneurial community as a tool for increasing entrepreneurial activity in Russia / / Electronic journal Modern problems of science and education. 2014. №2./<https://www.science>.)

12. Малихин М. Каким будет бизнес-образование будущего/<https://www.vedomosti.ru>; форсайт образование 2035. Взгляд в будущее образование в 2035 году/changlab.tilda.ws/toresight 2035. (Malikhin M. What will be the business education of the future/<https://www.vedomosti.ru>; foresight education 2035. Vision for future education in 2035/changlab.tilda.ws/toresight 2035.)

ХҮҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

Гаврилов Владимир Николаевич,

кандидат юридических наук, доцент,

профессор кафедры гражданского права

ФГБОУ ВО "Саратовская государственная юридическая академия"

E-mail:vladimirgavrilov@rambler.ru

Кнуренко Ксения Евгеньевна,

ФГБОУ ВО "Саратовская государственная юридическая академия"

E-mail: Ksunechkay@yandex.ru

Ледяйкина Ольга Андреевна,

ФГБОУ ВО "Саратовская государственная юридическая академия"

E-mail:olyledyaikina@yandex.ru

ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОГОВОРА ПОСТАВКИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЯДА СТРАН: РОССИИ, УЗБЕКИСТАНА, США, СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

For citation: Vladimir Gavrilov Nikolayevich, Ksenia Knurenko Yevgenyevna, Ledyaykina Olga Andreevna. FEATURES OF REGULATION OF THE DELIVERY CONTRACT UNDER THE LEGISLATION OF A NUMBER OF COUNTRIES: RUSSIA, UZBEKISTAN, THE UNITED STATES, AND THE EUROPEAN UNION. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 113-121

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-14>

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы особенности договора поставки на примере сравнительной характеристики законодательства Российской Федерации, Республики Узбекистан, Соединенных Штатов Америки, стран Европейского союза. Выявлены преимущества и недостатки в регулировании данных правоотношений. Подняты вопросы о правовой природе и сущности поставки в странах с единством гражданского права и с дуализмом частного права. Рассмотрены возможности применения норм, регулирующих международную куплю-продажу, в национальном праве стран, входящих в торговые союзы.

Ключевые слова: договор поставки, срок, контрактация, купля-продажа, дуализм частного права, Инконтрермс 2010.

Vladimir Gavrilov Nikolayevich,
PhD., Associate Professor, Professor
of the Department of Civil Law
"The Saratov state Academy of law"
E-mail:vladimirgavrilov@rambler.ru

Ksenia Knurenko Yevgenyevna,
"The Saratov state Academy of law"
E-mail: Ksunechkay@yandex.ru

Ledyaykina Olga Andreevna,
"The Saratov state Academy of law"
E-mail:olyledyaikina@yandex.ru

FEATURES OF REGULATION OF THE DELIVERY CONTRACT UNDER THE LEGISLATION OF A NUMBER OF COUNTRIES: RUSSIA, UZBEKISTAN, THE UNITED STATES, AND THE EUROPEAN UNION.

ANNOTATION

The article analyzes the features of the delivery contract on the example of comparative characteristics of the legislation of the Russian Federation, the Republic of Uzbekistan, the United States of America, and the European Union. The advantages and disadvantages of regulating these legal relations are revealed. Questions were raised about the legal nature and essence of delivery in countries with the unity of civil law and the dualism of private law. The possibilities of applying the rules governing international sale and purchase in the national law of countries that are members of trade unions are considered.

Keywords: supply contract, term, contracting, purchase-sale, dualism of private law, Inconterms 2010.

Владимир Николаевич Гаврилов,
"Саратов давлат юридик Академияси"нинг
Фуқаролик хуқуқи кафедраси профессори. Ph.D, доцент
E-mail:vladimirgavrilov@rambler.ru

Ксения Евгеньевна Кнуренко,
"Саратов давлат юридик Академияси"
E-mail: Ksunechkay@yandex.ru

Ольга Андреевна Ледяйкина,
"Саратов давлат юридик Академияси"
E-mail:olyledyaikina@yandex.ru

БИР ҚАТОР МАМЛАКАТЛАР: РОССИЯ, ЎЗБЕКИСТОН, АҚШ ВА ЕВРОПА ИТТИФОҚИ ҚОНУНЧИЛИГИ БҮЙИЧА ЕТКАЗИБ БЕРИШ ШАРТНОМАСИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ХУСУСИЯТЛАРИ.

АННОТАЦИЯ

Мақолада етказиб бериш шартномасининг хусусиятлари Россия Федерацияси,

Ўзбекистон Республикаси, Америка Қўшма Штатлари ва Европа Иттифоқи қонунчилигининг қиёсий хусусиятлари мисолида таҳлил қилинган. Ушбу хуқуқий муносабатларни тартибга солишнинг афзалликлари ва камчиликлари очиб берилган. Фуқаролик хуқуқининг бирлиги ва хусусий хуқуқнинг дуализми бўлган мамлакатларда етказиб беришнинг хуқуқий табиати ва моҳияти ҳақида саволлар ўртага ташланди. Савдо уюшмаларига аъзо мамлакатлар миллий хуқуқида халқаро сотиш ва сотиб олишни тартибга солувчи қоидаларни қўллаш имкониятлари кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: етказиб бериш шартномаси, муддат, контрактация, олди-сотди, хусусий хуқуқ дуализми, Инконтормс 2010.

Обязательственное право занимает обширный пласт гражданского законодательства различных стран и имеет многовековую историю развития и становления, по праву признаваясь одной из самых древних категорий в цивилистике. Не менее значимая роль тут уделяется и договору поставки, который занимает ведущее положение в сфере правоотношений по обороту материальных благ. Однако в связи с неоднородными темпами и условиями развития правовых систем разных стран мира, данный договор толкуется в каждой из них по-своему, наделяется рядом своих специфических особенностей.

В процессе активного развития гражданского права России договор поставки претерпел ряд существенных изменений. Одно из них затронуло его статус. Так, в дореволюционной России он занимал положение самостоятельного вида гражданско-правового договора, однако с принятием Гражданского кодекса 1922 года он вошел в главу, посвященную купле-продаже, став одной из ее разновидностей. Позднее, в период с 30-х по 90-е годы 20 века договор поставки вновь наделяется статусом не только самостоятельного вида гражданско-правового договора, но и планового. Такие изменения были связаны с установлением в СССР централизованной командно-административной системы управления. С переходом России к рыночной экономике и принятием действующего на сегодняшний день Гражданского кодекса РФ договор поставки был включен в Главу 30, вновь став одним из видов договора купли-продажи и, тем самым, утратив статус самостоятельного гражданско-правового договора [8].

И договор купли-продажи, и договор поставки имеют довольно схожую экономическую сущность. Именно это позволяет законодателю поместить их в одну Главу, однако договору поставки присущ целый ряд специфических характеристик, которые и позволяют выделить его в качестве отдельного, самостоятельного вида договора купли-продажи.

Понятие договора поставки содержится в ст. 506 Гражданского кодекса Российской Федерации (далее ГК РФ) [2], определяя его основные признаки и особенности. Так, первая особенность заключается в особом субъектном составе, а именно:

1. С одной стороны выступает поставщик-продавец, осуществляющий предпринимательскую деятельность. Это означает, что законодатель вводит сторону, обладающую специальной правосубъектностью, а именно поставщиком может являться исключительно юридическое лицо вне зависимости от его правовой природы, или физическое лицо, зарегистрированное в установленном законом порядке в качестве индивидуального предпринимателя [6, с. 996].

2. С другой стороны выступает покупатель, которым может являться любое

лицо. Однако полученные от поставщика товары должны быть использованы в предпринимательских целях и иных, за исключением личных, семейных, домашних и иных, связанных с этими целями, нужд.

Вторая особенность связана с одним из основополагающих признаков любого договора - правового положения каждой из сторон, участвующих в складывающихся правоотношениях, а именно:

- Договор поставки является двусторонним, однако в легальном понятии, данном в ст. 506 ГК РФ, этот признак законодателем не закреплен.

Возникает вопрос: может ли подвид договора (поставка) отличаться по этому признаку с видом договора (купля-продажа)? Очевидно, что нет.

Относительно этого положения в теории российского гражданского права уже давно выдвигаются предложения о внесении изменений в ГК РФ, так как данное понятие поставки не отражает сущность двустороннего договора, и это существенно затрудняет определение его правовой природы. С одной стороны, может показаться, что отнесение складывающихся при поставке правоотношений к той или иной категории, не является существенным, но практика говорит обратное. Суды часто сталкиваются с трудностями правильной регламентации данных правоотношений, что в отдельных случаях становится настоящей проблемой. Тем не менее, ответ законодателя так до сих пор получен не был[1].

Третья особенность относится к другому основополагающему признаку, характерному для каждого гражданско-правового договора. Это:

- консенсульность, то есть для заключения этого договора достаточно достичь соглашения, в силу которого в последующем у сторон возникают взаимные обязательства об его исполнении;

Четвертая особенность договора поставки заключается в его возмездности, то есть за поставку товаров покупатель обязан уплатить определенную соглашением стоимость.

В Узбекистане понятие договора поставки, также, как и в России, закреплено в Гражданском кодексе Республики Узбекистан (далее ГК РУ). По многим аспектам, это два практически идентичных понятия, за исключением одного очень важного момента - законодатель Узбекистана закрепил в легальном определении двусторонний характер этого договора. Звучит это так: "□а покупатель обязуется принять товары и оплатить их" [3].

Таким образом, не остается сомнений в правильном толковании правовой природы договора поставки и не возникает противоречий между его сущностью и легальным определением, закрепленным в законе. Это является значительным преимуществом данного понятия, перед тем, которое дано в ГК РФ.

Остальные отличительные особенности договора поставки, предусмотренные ст. 437 ГК РУ, полностью совпадают с тем, которые были указаны нами при анализе ст. 506 ГК РФ. Во многом это связано с едиными истоками гражданского законодательства России, Узбекистана и еще ряда стран, входящих в Содружество независимых государств (далее СНГ).

После распада СССР образовались новые самостоятельные государства, и в связи с этим у них возникла необходимость в перестройке плановой экономической системы. Для этого необходимо было создать новое гражданское законодательство, ориентированное на дальнейший путь развития каждой конкретной страны в отдельности. Основой этому послужил Модельный Гражданский кодекс для государств - участников СНГ (далее Модельный ГК для государств - участников

СНГ) [4]. Он носил рекомендательный характер и являлся аналогом Основ гражданского законодательства Союза ССР и республик 1991 г.[7], которые, в свою очередь, являлись своеобразным образцом гражданского кодекса. Именно поэтому хотя Модельный ГК для государств - участников СНГ и лег в основу ГК РФ и ГК РУ, но он не сделал их идентичными, а только похожими в рамках регулирования тех или иных правоотношений.

Существенным условием договора поставки, наряду с предметом, является его срок. Законодатель Российской Федерации не выделяет отдельной статьи этому условию, тем не менее, упоминая срок поставки в определении договора и во многих других статьях параграфа 3 гл. 30. Однокоренные цивилисты не согласны с подобной позицией. Ряд ученых, придерживается точки зрения о том, что включение положения о сроке договора поставки отдельной статьей является необходимым, в связи с отнесением его к существенным условиям договора и исходя из его сущности и правовой природы.

Законодатель Узбекистана, в отличие от российского, выделил отдельную статью в ГК РУ, посвященную сроку договора поставки[3]. Проанализировав данную правовую норму, мы можем выявить ряд особенностей. Ими являются:

1. В зависимости от срока выделяется несколько разновидностей договора поставки: договор, заключенный сроком на 1 год- долгосрочный договор (заключается на срок более года)и договор, заключаемый на иной срок, предусмотренный соглашением сторон.

2. Если в договоре срок не указан, то по общему правилу, он считается заключенным на срок до 1 года.

3. При долгосрочном договоре сторонам необходимо установить порядок согласования поставки товаров отдельными периодами на срок до окончания действия договора. В том случае, если этого сделано не будет, то договор считается заключенным на срок до 1 года или на срок, определенный согласованными условиями поставки.

4. Если одна из сторон при долгосрочном договоре поставки уклоняется от согласования каких-либо значимых условий, то другая сторона имеет право обратиться в суд с понуждением об их определении [3].

В тоже время, указанные нормы не принадлежат исключительно к правотворчеству законодателя Республики Узбекистан. Если мы вновь обратимся к Модельному ГК государств - участников СНГ, то увидим, что в нем имеется положение о сроке договора поставки, а, следовательно, данная рекомендация была направлена для всех входящих в СНГ стран, в том числе и России. Поэтому, с точки зрения сущности и правовой природы договора поставки, было весьма удачным решение законодателя Республики Узбекистан о необходимости включить данную норму в национальный гражданский кодекс. А вот законотворчество Российской Федерации пошло по-иному, менее удачному, на наш взгляд, пути.

В связи с закреплением в ГК РУ правового регулирования срока договора поставки, возник и ряд других особенностей в регулировании данных правоотношений. Это, например:

1. Положение о недопоставке товаров. Норма во многом очень схожа с российской (ст.511 ГК РФ), и предусматривает, что поставщик обязан восполнить то количество товаров, которое он не поставил в прошлом периоде. Однако в ГК РУ дополнительно выделяется еще одна норма, связанная с поставкой по долгосрочному договору, которая в ГК РФ не предусмотрена в связи с отсутствием

законодательного закрепления самого срока. Так, в ст. 443 ГК РУ говорится о том, что при недопоставке товаров поставщик не просто должен восполнить недостающие товары, но и обязан это сделать в течение того года, в котором допущена эта недопоставка.

2. Узбекский законодатель выделяет в отдельную статью норму об отказе от принятия товаров, если их поставка была просрочена (ст. 444 ГК РУ). Аналогия данного положения имеется в п. 3 ст. 511 ГК РФ, но включена отдельным абзацем в статью о недопоставке товаров.

Также в рамках рассматриваемой темы представляется возможным обратиться к особенностям правовой природы и сущности контрактации, как разновидности договора поставки по законодательству России и Узбекистана.

В юридической технике Российской Федерации наблюдаются все те же тенденции, касающиеся формулировки понятий. Российский законодатель вновь, в отличие от узбекского, не закрепляет в понятии договора контрактации, так же, как и в понятии договора поставки, один из существенных признаков - двусторонний характер, что делает данное понятие незаконченным. В ст. 465 ГК РУ этот признак четко прописан: "..., а заготовитель обязуется принять (принимать) эту продукцию, оплатить (оплачивать) ее в обусловленные сроки по определенной цене" [3], в то время как в ст. 535 ГК РФ подобной оговорки не делается, что опять приводит к трудностям понимания правовой природы данного договора. В Модельном ГК для государств - участников СНГ не имеется норм, посвященных договору контрактации, а, следовательно, данное преимущество в формулировке понятия принадлежит именно правотворчеству узбекского законодателя. Поэтому в рамках данного вопроса было бы удачным для России воспользоваться опытом Республики Узбекистан.

Довольно интересен опыт регулирования правоотношений, возникающих при поставке товаров, в зарубежных странах с дуализмом гражданского права. Эта двойственность, в свою очередь, означает, что в законодательстве данных стран отдельной отраслью из гражданского выделяется торговое право или, как его еще называют, коммерческое право. Оно призвано регулировать отношения, складывающиеся между профессиональными участниками рынка товаров, а также иные отношения в сфере торгового оборота, например, касающиеся деятельности коммерческих юридических лиц или коммерческого посредничества.

Одной из таких стран является Соединенные Штаты Америки. В законодательстве данного государства действует специальный кодифицированный нормативно-правовой акт, регулирующий отношения в торговой сфере, в том числе и договор купли-продажи. Это Uniform Commercial Code - UCC, что в переводе означает Единообразный Торговый кодекс (далее ЕТК). В нем также, как и в России или Узбекистане, поставка не выделяется в качестве самостоятельного по своей правовой природе договора, а входит в главу, посвященную купле-продаже. Однако по сравнению с рассмотренными нами ранее странами сама сущность данного договора имеет кардинальные отличия.

Во-первых, поставка в США не занимает положения самостоятельного вида договора купли-продажи. Если мы обратимся к тексту ЕТК, то мы не найдем отдельного выделения в параграф или главу норм, посвященных поставке. Они, как бы, включены в условия купли-продажи с положением о доставке товаров покупателю.

Во-вторых, самого понятия поставки в торговом законодательстве США не

дается. Это, с одной стороны, вполне объяснимо, так как те отличительные признаки и особенности договора поставки, которые отражены в понятиях, данных в ГК РФ и ГК РУ, уже вытекают из самой сущности торгового права. Например, не приходится отдельно указывать особый субъектный состав, а именно стороны, являющиеся "профи", так как субъектами по ЕТК США изначально могут быть только лица, наделенные статусом индивидуальных предпринимателей или коммерческих организаций. Также нет необходимости в указании особой цели приобретения товаров в связи с тем, что это все равно отношения, развивающиеся в рамках сферы торгового оборота.

В-третьих, Единообразный торговый кодекс США довольно четко и подробно регламентирует вопросы, касающиеся прав и обязанностей сторон, места поставки и риска случайной гибели товара. Так, можно обратиться к конкретному примеру, а именно к особенностям поставки с использованием термина F.O.B. ("бесплатно на борту"). В данной статье прописаны обязанности продавца, заключающиеся в передаче товара перевозчику, получение товарораспорядительных документов, уведомление покупателя о совершившейся передаче товара, а также в необходимости выполнения действий по передаче покупателю этих товарораспорядительных документов. Также здесь указывается момент перехода риска случайной гибели товара от одной стороны к другой - это происходит вместе с доставкой товара на борт транспортного средства [5, § 2-319 ЕТК].

Так же мы можем обратиться к опыту Европейского союза при регулировании вопросов о поставке товаров. Для многих стран, например, таких как Франция, Германия, входящих в ЕС, так же, как и для США, характерен дуализм частного права. Однако в связи с тем, что Европейский союз представляет собой разновидность торгового союза государств, тут возникает целый спектр особенностей, связанных с регулированием поставки товаров.

Главной особенностью является то, что для сторон такого торгового союза существенно стираются ограничения при перемещении товаров через государственную границу. Исходя из этого Инконтермс2010, традиционно используемый в договорах международной купли-продажи указывает на возможность и даже необходимость применения данных правил и во внутренней торговле, тем самым определяя и особенности поставки товаров, как разновидности купли-продажи, внутри этих государств.

В Инконтермс 2010 содержится 11 терминов, представляющих собой аббревиатуры из 3-х букв. Например, первая буква (E, F, C или D) указывает на момент перехода ответственности от продавца к покупателю. Так, сокращение, обозначающееся буквой C, говорит об условиях поставок, при которых основные расходы несет продавец, а F, например, означает, что продавец не оплачивает основную поставку. Во многом эти правила легли в основу норм и Единообразного торгового кодекса США [9, с.136].

Подводя итог всему вышеизложенному, мы видим, что опыт в регулировании поставки довольно обширен. В зависимости от особенностей правовой системы того или иного государства договор поставки наделяется своими специфическими особенностями, характерными для торгового оборота именно этой страны, а также он не перестает занимать довольно значимое положение в обязательственном праве.

Сноски/References/Иқтибослар

1. Гаврилова А.М. Договор поставки в условиях рыночной экономики: дисс... канд. юрид. наук: Саратов. 2001. 201 с.; (Gavrilova A.M. delivery Contract in a market economy: Diss ... Cand. legal science: Saratov. 2001. 201 p.;)
2. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть вторая) от 26.01.1996 № 14-ФЗ (с изм. и доп. от 18.03.2019) // СЗ РФ. 1996. № 5. Ст. 410;2019. №12. Ст.1224; (The Civil code of the Russian Federation (part two) of 26.01.1996 №14-FZ (with amendments). and add. from 18.03.2019) / / Sz RF. 1996. №5. St. 410; 2019. №12. St. 1224;)
3. Гражданский кодекс Республики Узбекистан от 01.03.1997 [Электронный ресурс] // URL: https://nrm.uz/products?folder=181007_grajdanskiy_kodeks_respublikи_uzbekistan&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana (дата обращения: 18.03.2020); (Civil code of the Republic of Uzbekistan from 01.03.1997 [Electronic resource] // URL: https://nrm.uz/products?folder=181007_grajdanskiy_kodeks_respublikи_uzbekistan&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana (date accessed: 18.03.2020))
4. Гражданский кодекс. Модель: рекомендательный законодательный акт Содружества Независимых Государств. Принят на 5-м пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств - участников СНГ, 13 мая 1995 г. // Информационный бюллетень Межпарламентской ассамблеи государств - участников СНГ. 1995. № 8; (Civil code. Model: recommendation legislative act of the Commonwealth of Independent States. Adopted at the 5th plenary session of the Interparliamentary Assembly of CIS member States, may 13, 1995 / / Newsletter of the Interparliamentary Assembly of CIS member States. 1995. № 8;)
5. Единый торговый кодекс США от [Электронный ресурс] // URL: <https://www.law.cornell.edu/ucc> (дата обращения: 19.03.2020); (Uniform commercial code of the USA from [Electronic resource] // URL: <https://www.law.cornell.edu/ucc> (date accessed: 19.03.2020))
6. Камалов О.А. Перспективы совершенствования гражданско-правовых норм Республики Узбекистан в сфере поставки товаров // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. М. № 6 (55). 2015. С. 996-1000; (Kamalov O. A. Prospects of improvement of civil law norms of the Republic of Uzbekistan in the sphere of goods delivery // Journal of foreign legislation and comparative law. M. № 6 (55). 2015. Pp. 996-1000;)
7. Основы гражданского законодательства Союза ССР и республик (утв. ВС СССР 31.05.1991 N 2211-1) (ред. от 26.11.2001) // "Ведомости СНД и ВС СССР". 1991. № 26. Ст. 733. СЗ РФ. 2001. № 49. Ст. 4553. (Fundamentals of civil legislation of the USSR and republics (approved by the Supreme Soviet of the USSR 31.05.1991 N 2211-1) (ed. from 26.11.2001) / / "Vedomosti SND and Supreme Soviet of the USSR". 1991. №26. St. 733. Sz RF. 2001. № 49.St. 4553.)
8. Понеделко Д.В. Понятие договора поставки в гражданском праве России / / Власть и управление на Востоке России. № 2 (63). 2013. С. 159-162; (Ponedelko D. V. the Concept of a delivery contract in the civil law of Russia / / Power and management in the East of Russia. №2 (63). 2013. Pp. 159-162;)
9. Попова А.А., Макаревич М.Л. Роль Инконтримс в международной торговой практике // Инновационная экономика: перспективы развития и

совершенствования. № 1 (27). 2018. С. 136-140. (Popova A. A., Makarevich M. L. the Role of Inconterms in international trade practice / / Innovative economy: prospects for development and improvement. №1 (27). 2018. Pp. 136-140.)

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

12.00.04-ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ХОЗЯЙСТВЕННОЕ
ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ТРЕТЕЙСКИЙ ПРОЦЕСС И МЕДИАЦИЯ

Арипов Аъзам Азизович,
Ўзбекистон Республикаси Судьялар
олий кенгаши ҳузуридаги
Судьялар олий мактаби
E-mail: azamari pov84@gmail.com

ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССДА ЖАВОБГАРНИНГ ҚАРШИ ДАЪВО БИЛДИРИШ ҲУҚУҚИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

For citation: Aripov A'zam Azizovich. RESPONSIBILITY OF THE REPRESENTATIVE TO REPRESENT A MEETING AND ITS FEATURES IN THE ECONOMIC PROCESS. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 122-128

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-15>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақола иқтисодий процессда қарши даъвонинг мақсади бевосита ҳисобга ўтказиш билан боғлиқ ва бу йўл билан дастлабки даъво талабини камайтириш ёки бутунлай қоплаши, натижада дастлабки равишда даъвогар томонидан тақдим қилинган даъво рад этилиши ҳамда унинг процессуал қонунчиликдаги ўрнини ёритиб беради. Муаллиф томонидан жавобгарнинг қарши даъво билдириш ҳуқуқи ва унинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган ва бу борадаги таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: суд ҳужжатлари, қарши даъво, дастлабки даъво, судловга тегишлилик, ҳал қилув қарори.

Арипов Аъзам Азизович,
Высшей школы судей
при Высшем совете судей
Республики Узбекистан
E-mail: azamari pov84@gmail.com

ПРАВА ОТВЕТЧИКА НА ПРЕДЪЯВЛЕНИЕ ВСТРЕЧНОГО ИСКА И ЕГО ОСОБЕННОСТИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

АННОТАЦИЯ

Данная статья рассматривается цель предъявления встречного иска в экономическом процессе, непосредственно связанного с бухгалтерским учетом, и таким образом, сокращается или исключается требование первоначальной претензии, в результате чего отклоняется иск, первоначально поданный истцом, и его место в процессуальном праве. Автор анализирует право ответчика подать встречный иск и его особенности и вносит предложения в этом отношении.

Ключевые слова: судебные акты, вновь открывшиеся обстоятельства, пересмотр, юридические факты, апелляция, кассация, надзор, сделка.

Aripov A'zam Azizovich,
Master's Degree of Higher Judicial School
under the Supreme Judicial Council
of the Republic of Uzbekistan
E-mail: azamari pov84@gmail.com

RESPONSIBILITY OF THE REPRESENTATIVE TO REPRESENT A MEETING AND ITS FEATURES IN THE ECONOMIC PROCESS

ANNOTATION

This article discusses the purpose of filing a counterclaim in an economic process that is directly related to accounting, and thus, the requirement of the initial claim is reduced or eliminated, as a result of which the claim originally filed by the plaintiff and its place in the procedural law are rejected. The author analyzes the defendant's right to file a counterclaim and its features and makes suggestions in this regard.

Keywords: Judicial acts, newly discovered circumstances, review, legal facts, appeal, cassation, supervision, transaction.

Даъвогарга нисбатан қарши турувчи тараф сифатида жавобгар томонидан кўлланилиши мумкин бўлган хукуқий воситалар ҳақида сўз юритиш ўринли. Бунда жавобгар даъвогар эга бўлган умумий хукуқлар билан бирга фақатгина ўзига хос бўлган процессуал хукуқларга эга бўлади. Яъни даъво аризаси юзасидан ўзининг қарши эътиrozларини тасдиқловчи хужжатлар илова қилинган ёзма фикрини билдириш, даъвогарнинг талабларини тўлиқ ёки қисман рад этиш (ИПК 156-модда), қарши даъво тақдим этиш (ИПК 160-модда).

Арбитраж процессининг диспозитивлик тамойили тарафлар учун ўзларига тегишли моддий ва процессуал хукуқларни амалга ошириш учун тенг имкониятларни беради. Шу боисдан қарши даъво тақдим қилиш жавобгарнинг қонунга мувофиқ ўзига тегишли бўлган субъектив хукуқларни амалга ошириш билан боғлиқ эрк иродасини ўзида ифода этади. [1]

Жавобгарнинг қарши даъво тақдим қилиш хукуқи даъвогарнинг даъво тақдим қилиш хукуқидан фарқ қилмайди. Ушбу ҳолатда судга ҳимоя сўраб мурожаат қилишда кўринадиган процессуал хукуқларни амалга ошириш билан моддий

хуқуқларни ҳимоя қилишда ҳам намоён бўлади. Шунинг учун қарши даъво нафақат жавобгарнинг даъвогарга нисбатан ҳимоя воситасидан фойдаланиши, балки жавобгарга тегишли бўлган субъектив хуқуқни мустақил равишда ҳимоя қилишга доир талаби бўлиб ҳам ҳисобланади.

Хусусан, ушбу процессуал воситанинг амалий аҳамияти шундаки, у нафақат дастлабки даъводан ҳимояланиш, балки даъвогарга нисбатан жавобгарнинг ўзига тегишли бўлган талабларини ҳам қаноатлантириш имконини беради. Ушбу институт қонунчиликда етарли даражада тартибга солинмаганлиги сабабли амалиётда турли зиддиятли талқинлар, тушунмовчиликлар келтириб чиқариши мумкин. Бу ўринда ҳимоя усулини танлашда жавобгар олдида қўйидаги муаммо вужудга келади: қайси ҳолларда даъво аризасига нисбатан ёзма фикр билдириш, қайси ҳолларда эса қарши даъво ариза тақдим қилиш лозим?

Процессуал адабиётларда қарши даъво тушунчасига нисбатан узоқ вақтдан бери барқарор бўлган қоида амал қиласди. Унга кўра, қарши даъво деганда жавобгарнинг даъвогарга нисбатан даъво ариза билан биргаликда кўриб чиқиш учун тақдим қилинган мустақил талаби тушунилади.[2]

Э.Эгамбердиевнинг таъкидлашича, иш бўйича ҳал қилув қарорини қабул қилиш учун суд маҳсус хонага киргунга қадар бир суд мажлисида дастлабки даъво билан бирга қўшиб ҳал қилиб бериш учун жавобгар томонидан дастлабки даъвогарга билдирилган унинг моддий-хуқуқий талабига қарши даъво деб айтилади.[3]

В.В.Поповнинг фикрича, қарши даъво бу жавобгарнинг хуқуқи ҳамда фуқаролик ва арбитраж процессининг барқарорлиги усули ва тамойилидир.[4]

Бунда жавобгар иш бўйича ҳал қилув қарори қабул қилингунга қадар дастлабки даъво билан бирга кўриб чиқиш учун даъвогарга қарши даъво тақдим этишга ҳақлидир.

Моҳиятан олганда, қарши даъво ариза бу даъво аризасининг ўзи ҳисобланади. Зеро, қарши даъво тақдим этиш даъво тақдим этишнинг умумий қоидалари бўйича амалга оширилади ҳамда жавобгарнинг хуқуқларини ҳимоя қилиш усулларидан биридир. Бунда фақат иқтисодий процесси бошлангандан сўнг бундай ариза тақдим қилинади. Қарши даъво жавобгар манфаатини ҳимоя қилишнинг процессуал воситаси сифатида қанчалик муҳим аҳамиятга эга бўлса ҳам суд қарши даъвони дастлабки даъво билан бирга қўшиб кўриб ҳал қилиш учун унинг асосларини текшириб чиқиши зарур. [5, С.27]

Бундан ташқари қарши даъво қўйидаги ҳолларда қабул қилинади:

1) қарши талаб дастлабки талабни ҳисоб қилишга қаратилган бўлса. Масалан, тарафларнинг бир бирларига нисбатан муқобил ўхшаш талабининг мавжудлиги.

2) қарши даъвони қаноатлантириш дастлабки даъвони қаноатлантиришни тўлиқ ёки қисман мумкин бўлмайдиган қилиб қўйса. Масалан, даъвогар шартнома юзасидан қарзни ундириш бўйича талаб билан даъво ариза тақдим қилган, қарши даъво эса, ушбу шартномани ҳақиқий эмас деб топиш юзасидан берилган бўлса;

3) қарши даъво билан дастлабки даъво ўртасида ўзаро боғлиқлик бўлиб, уларни биргаликда кўриб чиқиш низони тез ва тўғри кўришга олиб келса (ИПК 160-модда). Масалан, қарши даъво ва дастлабки даъво бир бири билан талабларнинг вужудга келиши асоси ёки мавжуд далиллар билан ўзаро боғлиқ бўлиши мумкин. Ушбу ҳолатда низони биргаликда кўриб чиқиш масаласи фақат иқтисодий суди томонидан ҳал қилинади.

Э.Эгамбердиев жавобгар манфаатларини ҳимоя қилишнинг асосий процессуал воситаларининг мазмунини белгилаб берувчи янги қоида ишлаб чиқади. Ҳимоя

воситаларини эътиroz ва қарши даъвога бўлиб ўрганади. Унинг фикрича, эътиroz деб жавобгарнинг даъвогар томонидан ўзига нисбатан билдирилган моддий-хуқуқий талабини асосли равишда тан олмай унинг инкор этишига айтилади.[5, С.10]

Фикримизча, агар жавобгарнинг ёзма фикри ёрдамида даъво рад этилишига эришилса, қарши даъво тақдим қилиш орқали иккита мақсад кўзланади. Яъни дастлабки даъвони рад қилиш ва мустақил талабларни қондириш талаби. Бу ўринда қарши даъво ҳамда ёзма фикр ўртасидаги фарқ нимада, деган савол туғилади. Жавобгарни даъвогарнинг даъво талабига нисбатан ёзма фикри ва қарши талабини бир биридан ажратиб турувчи мезонлар, жавобгар талабининг даъвогар талабидан мустақиллиги ҳамда уларни юзага келтирувчи хуқуқий асосларнинг умумийлиги ёки алоҳидалигидан келиб чиқади. Агар жавобгарнинг талаби даъвогарнинг даъвосидан мустақил бўлса, бу ҳолатда унинг талаби қарши даъво ҳисобланади. Яна бир фарқли жиҳат сифатида қарши даъвонинг даъво аризасига қўйилган талабларга асосан фақат ёзма шаклда берилиши ҳамда тегишли ҳолларда давлат божи тўланишини тақазо қиласди. Фикр эса, ишда иштирок этувчи шахслар томонидан одатда, оғзаки шаклда ҳам берилиши мумкин. Бироқ бу ҳолатда жавобгар томонидан айнан фикр ёзма шаклда пухта ва мантиқий изчиллик асосида шакллантирилган ҳолда берилиши мақсадга мувофиқ. Бу суд процессида билдирилган фикрларнинг баённомада акс этиши билан боғлиқ эътиrozларнинг ҳам олдини олишга хизмат қилган бўлар эди.

Агар жавобгар талабининг хуқуқий асоси дастлабки даъво талабининг хуқуқий асосидан фарқ қиласа, унда жавобгар талаби фақат қарши даъво шаклида расмийлаштирилиши лозим. Агар дастлабки ва қарши даъво талабларининг хуқуқий асослари умумий бўлса, у ҳолда жавобгарнинг талаби ёзма фикр шаклида тақдим қилинади. Агар жавобгар ўз манфаатларини ёзма фикр ёрдамида ҳимоя қиласа, у фақат дастлабки даъвони рад этилишига эришиши мумкин, бу даъвони рад этилишига ёки иш юритилишини тутатилишига олиб келади. Бу ҳолат даъвони рад этишнинг мақсади ҳисобланади. Бироқ бунда жавобгар ўз фойдаси учун муайян нарсани қўлга киритмайди.

Жавобгар томонидан қарши даъво тақдим қилинганда бошқа ҳолат кўзга ташланади ва бу даъвогарнинг дастлабки талабларига мувофиқ келмайди. Қарши даъво талабларининг қаноатлантирилиши даъвогарнинг жавобгар олдида мажбуриятлари мавжуд бўлганлигини тасдиқлашга олиб келиши мумкин. Бунинг натижасида бир вақтнинг ўзида иккита мақсадга эришилади: ўз хуқуқини ҳимоя қилиш ва шу орқали даъвони рад қилиш.

Суд амалиётига мурожаат қиласиган бўлсак, даъвогар "Дилшод" МЧЖ иқтисодий судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, жавобгар якка тартибдаги тадбиркор Н.Бахоромовдан 15 610 000 сўм ундиришни сўраган.

Жавобгар якка тартибдаги тадбиркор Н.Бахоромов судга қарши даъво аризаси билан мурожаат қилиб, "Дилшод" МЧЖдан 2011 йил

12 декабрда тузилган маҳсулот етказиб бериш шартномасини бекор қилишни сўраган.

Суд қарши даъво аризасини асосли равишда мазмунан кўриб чиқсан ва қарши даъво аризасини қаноатлантириш учун етарли асослар мавжуд бўлмаганлиги сабабли, уни қаноатлантиришни рад этган.[6]

Қарши даъво тақдим қилиш хорижий мамлакатлар қонунчилигига ҳам мавжуд. Жумладан, ГФР Фуқаролик процессуал кодекси (ушбу мамлакатда иқтисодий процесс ва фуқаролик процесси битта процессуал кодекс билан тартибга солинади)

§ 530 (қарши даъво; қарши талабни ҳисоб қилиш) белгиланишича, агар қарши томон (даъвогар) бунга рози бўлса, ёки уни тақдим қилиниши суд кўриб чиқилаётган иш учун фойдали деб ҳисобласа қарши даъво тақдим қилиниши мумкин.

Беларусь Республикаси Хўжалик процессуал кодексининг

167-моддасида кўрсатилишича, жавобгар биринчи инстанция суди томонидан ҳал қилув қарори қабул қилингунга қадар даъвогарга нисбатан дастлабки даъво билан биргалиқда кўриб чиқилиши учун қарши даъво тақдим қилиши мумкин. Қарши даъвони қабул қилиш бўйича суд ажрим чиқаради ва ишда иштирок этувчи шахсларга ушбу кодексда белгиланган муддатларда жўнатади. Қарши даъвони қабул қилишни рад қилиш ҳақидағи хўжалик судининг ажрими устидан мазкур кодексда белгиланган тартибда шикоят берилиши мумкин.

Қарши даъво аризаси ИПКнинг 154 ҳамда 160-моддасида кўрсатилган асослар бўйича рад этилиши мумкин. Бунда агар қарши даъво аризаси ИПКнинг 160-моддасида назарда тутилган шартлар мавжуд эмаслиги асосида қабул қилишни рад этиш тўғрисидаги ажрим иқтисодий судга мустақил даъво тақдим этишга тўсқинлик қилмаслиги учун шикоят қилинмайди. Агар қарши даъво аризасини қабул қилиш ИПКнинг 154-моддасида кўрсатилган асослар бўйича рад этилган бўлса, қарши даъво аризасини қабул қилишни рад этиш тўғрисидаги ажрим шикоят қилиниши мумкин.

Қарши даъво суд томонидан судловга тегишлилик тўғрисидаги қоидалардан ташқари даъво тақдим этишнинг умумий қоидаларига риоя этган ҳолда қабул қилиниши мумкин. Қарши даъво унинг судловга тегишлилигидан қатъи назар, дастлабки даъво кўрилаётган иқтисодий судга тақдим этилади. Агар қарши даъво ишни кўриш жараёнида берилса, зарурият бўлганда ишда иштирок этувчи шахсларга тегишли тайёргарлик кўриш учун вақт бериш мақсадида суд мажлисини қолдириш лозим.

Шу билан бирга прокурор, шунингдек қонунларда назарда тутилган ҳолларда давлат ва жамиятнинг хуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида судга мурожаат қилиш хуқуқига эга бўлган давлат органлари ва бошқа органлар ҳам ИПКда белгиланган тартибда судга жавобгарнинг манфаатида қарши даъво бериши мумкин.

Албатта бу ўринда хорижий мамлакатларда қарши даъво институти маълум даражада қатъий нормалар тарзида шакллантиришга ҳаракат қилинганлигини кўришимиз мумкин. Бу ўринда таъкидлаш лозимки, қарши даъвонинг моҳияти миллий қонунчилигимизда белгиланган нормалар билан ҳамоҳанг. Бироқ қарши даъвони судга тақдим қилиш, унинг хуқуқий оқибатлари борасида хуқуқий бўшлиқ кўзга ташланади. Яъни қарши даъвони тақдим қилиш ёки уни рад қилишнинг процессуал жиҳатлари ХПКда белгиланмаган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, қарши даъвога қуйидагича таъриф бериш мумкин. Қарши даъво деганда, бошланган иқтисодий процессда дастлабки даъво билан биргалиқда кўриб чиқиш мақсадида тақдим қилинадиган ва дастлабки даъвонинг процессуал оқибатидан мустақил бўлган жавобгарнинг талаби тушунилади.

Юқоридаги таҳиллардан келиб чиқиб шуни қайд этиш лозимки, қарши даъво шаклидаги жавобгарнинг талаби унинг ёзма фикрига қараганда қуйидагиларга асосан ишончли ҳисобланади:

1) қарши даъвонинг оқибати дастлабки даъвога боғлиқ бўлмайди;

2) жавобгар томонидан ёзма фикр тақдим қилинганда, суд унга ҳал қилув қарорининг асослантирувчи қисмида муносабат билдиради, қарши даъво бўйича эса бундан фарқли равишда ҳал қилув қарорининг хулоса қисмида муносабат билдиради.

3) дастлабки даъвони қаноатлантириш натижасида учта мақсадга эришилади: дастлабки даъводан ҳимояланиш, тарафлар ўртасидаги ҳуқуқий муносабатга аниқлик киритиши, даъвогардан жавобгарга керакли бўлган манфаатни олади (жавобгар томонидан ёзма фикр билдириш натижасида даъвогардан бирон нарса ундирамайди ёки бирон бир ҳаракатни содир этиш ёхуд содир этмасликка мажбуrlашга олиб келмайди).

4) жавобгар томонидан қарши даъво тақдим этиш дастлабки даъво берилиши натижасида унинг бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқларини амалга оширишнинг ҳамда унинг субъектив ҳуқуқлари (қонуний манфаатлари) ҳимоя қилинишининг зарурый шарти ҳисобланади.

Қарши даъвонинг мақсади бевосита ҳисобга ўтказиш билан боғлиқ ва бу йўл билан дастлабки даъво талабини камайтириш ёки бутунлай қоплаши ҳам мумкин. Натижада дастлабки равишда даъвогар томонидан тақдим қилинган даъво рад этилишига олиб келади.

ИПКда қарши даъвони тақдим қилининг процессуал воситалари, қарши даъвони тақдим қилиш, уни кўриб чиқиши, унинг оқибатлари батафсил белгилаб қўйилмаган. Гарчи, юқорида назарда тутилган Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 13-сонли қарорида бу борада айрим тушунтиришлар берилган бўлсада, ИПКда батафсил белгиланиши таклиф қилинади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодекси лойиҳаси 161-моддасини қуйидаги иккинчи ва учинчи қисмлар билан тўлдириш мақсаддага мувофиқ:

"Қарши даъво ариза қабул қилингандан сўнг иқтисодий ишни кўриб чиқиши янгидан бошланади.

Қарши даъвони қабул қилиш ушбу кодекснинг 149-моддасида белгиланган шартлардан бирига мос келмаган ҳолда у рад қилинганда унинг юзасидан шикоят қилинмайди".

Иқтибослар/Сноски/References

1. Щербакова Л. Г. Процессуальные средства защиты ответчика против иска в арбитражном процессе. //Государство и право: теория и практика: материалы Междунар. науч. конф.-Челябинск: 2011. -С.140-142. (Shcherbakova L. G. Procedural remedies for the defendant against the claim in the arbitration process.// State and law: theory and practice: international materials. scientific. conference-Chelyabinsk: 2011. - P.140-142.)
2. Клейн Н.И. Встречный иск в суде и арбитраже. М., 1964. С.12. (Klein N.I. Counterclaim in court and arbitration. M., 1964. P.12)
3. Эгамбердиев Э. Фуқаролик жараёни ҳуқуқида даъво муаммолари. Юрид.фан.доктори.дисс...автореф. Т., 2007, Б.10. (Egamberdiev E. Problems of litigation in civil law. Doctor of Laws. dissertation.abstract. T., 2007, P.10)
4. Попов В. Проблемы взаимосвязи процессуальных институтов раскрытия доказательств и встречного иска. //Журнал российского права. 2006, Выпуск № 5

(113).C.151.(Popov V. Problems of the relationship of procedural institutions for the disclosure of evidence and counterclaim. // Journal of Russian law., 2006, Issue №. 5 (113). P.151.)

5. Эгамбердиев Э. Фуқаролик жараёни ҳуқуқида даъво муаммолари. Юрид.фунд.доктори.дисс...автореф. Т., 2007, Б.10-27. (Egamberdiev E. Problems of litigation in civil law. Doctor of Laws. dissertation.abstract. T., 2007, P.10-27.)

6. Хўжалик судлари томонидан 2014-2016 йиллар мобайнида қарши даъвони кўриб чиқилишига доир суд амалиётини умумлаштириш натижалари. (Results of generalization of case law on consideration of counterclaims by economic courts for 2014-2016)

ХҮҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

12.00.05-ТРУДОВОЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Рахимберганова Бону Давлатназаровна,
Тошкент давлат юридик университети
Меҳнат хуқуқи кафедраси ўқитувчиси
E-mail: b.raximberganova@tsul.uz
ORCID: 0000-0003-3694-9413

МУДДАТЛИ МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИННИ ТУЗИШНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

For citation: Rakhimberganova Bonu Davlatnazarovna. ISSUES OF IMPROVING THE LEGISLATION REGULATING THE CONCLUSION OF FIXED-TERM LABOUR CONTRACTS. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 129-136

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-16>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада муддатли меҳнат шартномасини тузишнинг амалдаги меҳнат қонунчилигидаги тартиби, алоҳида муҳим қоидалар ҳамда хуқуқни кўллаш амалиётида юзага келаётган айрим муаммолар ёритилгин. Шунингдек мақолада хорижий мамлакатлар меҳнат қонунчилигига муддатли меҳнат шартномалари қандай тартибга солинганлиги ўрганилиб, миллий қонунчиликни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: меҳнат шартномасини тузиш, ходим, муддатли меҳнат шартномаси, ходим манфаатлари, иш берувчи, шартнома муддати, бажарилажак ишнинг хусусияти.

Рахимберганова Бону Давлатназаровна,
Преподаватель кафедры Трудового права
Ташкентского государственного
юридического университета
E-mail: b.raximberganova@tsul.uz
ORCID: 0000-0003-3694-9413

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, РЕГУЛИРУЮЩЕГО ЗАКЛЮЧЕНИЯ СРОЧНЫХ ТРУДОВЫХ ДОГОВОРОВ

АННОТАЦИЯ

В данной статье описывается порядок заключения срочного трудового договора в действующем трудовом законодательстве, некоторые важные правила, а также проблемы в правоприменительной практике. В статье также рассматривается, как срочные трудовые договоры регулируются трудовым законодательством зарубежных стран, и выдвигаются предложения по совершенствованию национального законодательства.

Ключевые слова: заключение трудового договора, работник, срочный трудовой договор, интересы работника, работодатель, срок договора, характер выполняемой работы.

Rakhimberanova Bonu Davlatnazarovna,
Lecturer of Labour law Department
of Tashkent State University of Law
E-mail: b.raximberanova@tsul.uz
ORCID: 0000-0003-3694-9413

ISSUES OF IMPROVING THE LEGISLATION REGULATING THE CONCLUSION OF FIXED-TERM LABOUR CONTRACTS

ANNOTATION

This article describes the procedure of conclusion fixed-term labour contract in the current labour law, some important rules, as well as problems in law enforcement practice. The article also examines how fixed-term labour contracts are governed by the labor laws of foreign countries, and proposals are made to improve national legislation.

Keywords: conclusion of labour contract, employee, fixed-term labour contract, interests of the employee, employer, term of the contract, nature of the work.

Бугунги кунда муддатли меҳнат шартномасини тузиш хуқуқига бўлган талаб нафақат давлат ташкилотларида, балки хусусий тадбиркорлик субъектларида ҳам ортиб бормоқда. Ходимлар сифати ҳамда иш билармонлик қобилиятини баҳолашнинг турли йўллари мавжуд бўлса-да, уларни ўз меҳнат вазифаларини бажаришга бўлган масъулиятини ошириш, шунингдек вақтинчалик ишларни кўпатириш ва бу орқали аҳолини иш билан таъминлаш мақсадида муддатли меҳнат шартномасини тузиш замон талабига айланниб улгурди. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексида[1] эса, иш берувчиларнинг муддатли меҳнат шартномасини тузиш хуқуқи чекланган. Бу эса, хуқуқни қўллаш амалиётида улар томонидан қонунни айланниб ўтиш йўлларини излашларига олиб келмоқда. Айтиб ўтиш керакки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги ПФ 4947-сонли Фармони[2] билан тасдиқланган Ҳаракатлар стратегиясида "Ўзбекистон Республикасининг айrim қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги Ўзбекистон

Республикаси қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш ва шу асосда хусусий секторда иш берувчи ва ходим ўртасидаги меҳнат шартномаси тузиш жараёнини соддалаштириш, муддатли меҳнат шартномаси тузиш асосларини кенгайтириш зарурияти кўрсатиб берилган. Бундан ташқари, бугунги кунда ривожланган мамлакатларда ҳам муддатли меҳнат шартномаси асосида ишловчилар сони ортиб бормоқда.

Халқаро меҳнат ташкилоти томонидан берилган маълумотларга кўра, 2016 йилда Италияда расмий иш билан банд бўлган аҳолининг 10,8%и билан, 2017 йилда Германия аҳолисининг 13,2%и билан, 2019 йилда Туркия аҳолисининг 8,7%и билан, Франция аҳолисиниг 15,2%и билан, Португалия аҳолисининг 22%и билан, Испания аҳолисининг 25,6%и билан муддатли меҳнат шартномаси тузилган [3].

Таъкидлаш керакки, мамлакатимиз меҳнат қонунчилигида муддатли меҳнат шартномасини тузиш хуқуқий жиҳатдан тартибга солинганлигига қарамасдан хуқуқни қўллаш амалиётида юзага келаётган муаммолар ва қоидабузарликлар кун сайин ортиб бормоқда. Шу сабабли, Ўзбекистон Республикасида муддатли меҳнат шартномасини тузиш тартибини аниқ белгилаш, иш берувчиларга бу борада кенг имкониятлар жорий қилиш ҳамда ҳодимлар хуқуқларини асоссиз бузилишлардан ҳимоя қилишга эҳтиёж туғилмоқда.

Меҳнат кодексининг 76-моддасига кўра, иш берувчининг муддатли меҳнат шартномаси тузиш хуқуқи чекланибина қолмай, Меҳнат кодекси ва бошқа қонунларда назарда тутилган ҳоллардан ташқари ҳолларда муддатли меҳнат шартномаси тузилиши мумкин эмаслиги ҳам аниқ белгиланган. Аммо бугунги кунда қабул қилинаётган айrim норматив хуқуқий хужжатлар бу қоидаларга зид эканлигини кўришимиз мумкин. Маълумки, 1992 йил Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг "Педагог ходимлар билан меҳнат шартномалари тузишнинг контракт шаклига ўтиш тўғрисида"ги 394-сонли қарори[4] қабул қилинган эди. Унга кўра, штат лавозимини эгаллаш бўйича контракт 1 йилдан 5 йилгача бўлган муддатга тузилиши белгиланган эди. Бироқ мазкур хужжат Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 7 августдаги 392-сонли "Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг баъзи қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги қарорига[5] мувофиқ ўз кучини йўқотган. Бунинг асосий сабаби, Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди 1997 йил 17 июнда Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 24 августдаги 394-сон қарори билан тасдиқланган "Педагог ходимлар билан меҳнат шартномалари тузишнинг контракт шакли тўғрисидаги низом"нинг конституцияйлигини текшириш ҳақидаги иш бўйича қарорида[6] юқорида айтиб ўтилган Низом Конституцияга мувофиқ эмас ҳамда олий ва ўрта маҳсус ўқув юртлари, хунар-техника билим юртлари, умумий таълим мактаблари профессор-ўқитувчилари таркибининг меҳнат хуқуқларини чеклаб қўяди деган холосага келганлигидадир. Афсуски, шундан кейин ҳам бундай Конституцияга ҳамда Меҳнат кодексининг қоидаларига зид норматив-хуқуқий норматив-хуқуқий хужжатлар қабул қилинмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 3 декабрдаги "Олий таълим муассасаларини босқичма-босқич ўзини ўзи молиялаштириш тизимиға ўтказиш тўғрисида"ги 967-сонли қарорига[7] кўра, "замонавий педагогик технологиялардан кенг фойдалана оладиган ва илмий изланиш олиб борадиган профессор-ўқитувчиларни танлаш мақсадида олий таълим муассасаси ҳамда профессор-ўқитувчилар ўртасида бир йиллик муддатли шартномалар тузиш амалиётини жорий этиш" белгиланган.

Муддатли меҳнат шартномасини тузиш бугунги кунда бутун дунёда кенг тарқалган тартиб бўлиб, муддатли меҳнат шартномаси асосида ишловчилар сони йил сайн ортиб бормоқда. Бир қатор хорижий мамлакатларда муддатли меҳнат шартномаларини тузиш тартиби ва қонуний асослари Меҳнат кодекси билан белгиланган. Ҳаттоқи, айрим ривожланган мамлакатларда муддатли меҳнат шартномасини тартибга солувчи алоҳида қонунлар ҳам мавжуд.

Россия Федерациясининг 2001 йил 30 декабрда қабул қилинган Меҳнат кодексининг ўзига хос хусусиятларидан бири бу муддатли меҳнат шартномаси билан боғлиқ маҳсус нормаларнинг мавжудлигидир. Россия Федерацииси Меҳнат кодексининг 59-моддасида муддатли меҳнат шартномаси тузиш мумкин бўлган йигирмадан ортиқ ҳолат санаб ўтилган[8].

Модданинг биринчи бандида муддатли меҳнат шартномаси тузилиши керак бўлган ҳолатлар кўрсатилган. Унга кўра муддатли меҳнат шартномаси:

- иш жойи сақланган ҳолда вақтинча йўқ ходимнинг вазифаларини бажарувчи шахслар билан;
- икки ойдан ортиқ бўлмаган вақтинчалик ишларда;
- мавсумий ишларда;
- хорижда ишлашга юборилаётганлар билан;
- иш берувчининг одатий фаолияти доирасидан четга чиқувчи ишларга (курилиш, тамирлаш ва ҳ.к.), шунингдек бир йилгача олдиндан режалаштирилган иш ва хизматлар ҳажмининг ортиши билан боғлиқ ҳолатларда;
- муайян вақтга ёки маълум бир ишни бажариш муддатига ташкил этилган ташкилотларга ишга кираётганлар билан;
- маълум бир ишнинг тугалланиши аниқ сана билан белгилаб бўлмайдиган ишларни бажариш вақтига ёлланилаётганлар шахслар билан;
- стажировка шаклидаги амалиёт, касбий малакани ошириш билан боғлиқ ишларга кираётган шахслар билан тузилади;
- сайланадиган ташкилотларга сайланганлар;
- шунингдек сайланма органларнинг фаолиятини таъминловчилар билан;
- аҳоли бандлигига кўмаклашувчи органлар томонидан муайян ишларни бажариш ёхуд жамоат ишларига жалб қилинганда;
- муқобил ҳарбий хизматни ўташга юборилганлар билан;
- қонунда назарда тутилган ҳолатларда тузилади.

Шунингдек мазкур модданинг иккинчи қисмида тарафларнинг ўзаро келишуви асосида муддатли меҳнат шартномаси тузишга йўл қўйилиши мумкин бўлган ҳолатлар белгиланган. Буларга:

- кичик тадбиркорлик субъектларига ишга кираётганлар билан;
- пенсионерлар билан;
- корхона раҳбарлари, уларнинг ўринбосарлари ва бош бухгалтерлар билан;
- ўриндошлиқ асосида ишловчилар ва бошқалар киради.

Меҳнат шартномасига оид қоидалар Германия Фуқаролик кодексининг 611-630-моддаларида (Bürgerliches Gesetzbuch) ўз аксини топган. Шунингдек Германия Фуқаролик кодексининг 620-моддасига кўра, муддатли меҳнат шартномаларни тузиш Тўлиқсиз иш вақти шароитидаги иш ва муддатли меҳнат шартномалари тўғрисидаги Қонун[9] билан тартибга солинади. Шунингдек Германияда муддатли меҳнат шартномалари маҳсус ҳолатларда ёки маҳсус ишлар бажарилиши учун тузилиши мумкин. Меҳнатни ривожлантириш тўғрисидаги 1985 йилда қабул қилинган Германия қонунида муддатли меҳнат шартномалари 18 ойгача тузилиши

мумкинлиги белгиланган.

ГФР қонунчилигига кўра, вақтингчалик ишда бўлмаган ходим ўрнига бошқа ходим ишга олинганида, Ўзбекистон Республикаси меҳнат қонунчилигига белгиланган қоидадан фарқли равишда ишга қабул қилинган ходимга йўқ ходимнинг вазифаларини юклаш шарт эмас. Иш берувчи мазкур ходимга бошқа ишни шартли равишда юклайди, яъни илгари шу ишни бажарип келаётган ходим ишга қайтганида у ўз мажбуриятларини бажара олиши лозим (унинг мажбуриятлари бошқа ходимларга тақсимлаб берилади), мазкур ҳолат йўқ ходимнинг ўрнини билвосита тўлдириш деб аталади.

Германияда муддатли меҳнат шартномаси синов тариқасида ҳам тузилиши мумкин. Бунда шартнома муддати олти ойни ташкил қиласи ва ходим қабул қилинаётган ишга лойиқ ёки лойиқ эмаслиги текшириш мақсади қўйилади. Шунингдек Германияда муддатли меҳнат шартномасининг муддатини 4 мартадан ортиқ узайтиришга йўл қўйилмайди.

Францияда муддатли меҳнат шартномасини тузиш тартиби 2016 йил 1 январдан кучга кирган Мехнат кодекси (Code du travail)да^[10] белгиланган. Францияда меҳнат шартномасининг учта элементи мавжуд:

- ишни топшириш;
- меҳнатга ҳақ тўлаш;
- бўйсунув ҳарактеридаги муносабат.

Францияда меҳнат шартномасининг ёзма шакли фақат муддатли меҳнат шартномалари учун талаб этилади. Агар иш берувчи 2 кун ичида муддатли меҳнат шартномасини ёзма тартибда тузмаса, меҳнат шартномаси номуайян муддатга тузилган ҳисобланади. Шунингдек агар меҳнат шартномаси номуайян муддатга тузилган бўлса, бундай ҳолатда иш берувчи икки ой ичида иш берувчига бу ҳақда тасдиқловчи хат юбориши керак бўлади. Бу хат меҳнат шартномаси тузилганлигини исботлайди.

Франция Мехнат кодексининг L1221-3-моддасига кўра, меҳнат шартномаси барча турлари француз тилида тузилади. Агар ходим француз тилини билмаса ёки чет эл фуқароси бўлса, унинг илтимосига кўра у биладиган тилга таржима қилинади ва асли билан бир хил кучга эга бўлади. Францияда муддатли меҳнат шартномаси одатда вақтингчалик йўқ бўлган ходимнинг ўрнига бошқа ходим ишга олинганда тузилади. Бундай ҳолатда муддатли меҳнат шартномасининг энг кўп муддати - 2 йилни ташкил қиласи. Францияда муддатли меҳнат шартномасини тузишнинг алоҳида ҳолатлари ажратиб кўрсатилмаган.

Бутунжаҳон миқёсида муддатли меҳнат шартномасини тузишни тартибга солинганлиги мазкур масала ҳар томонлама муҳим эканлигини кўрсатади. Жумладан, қўшни давлатлардан бўлган Россия Федерацияси, Қозогистон Республикаларида муддатли меҳнат шартномаси Ўзбекистон Республикаси каби Мехнат кодекси билан тартибга солинади. Европа мамлакатларидан Германия ҳамда Италияда муддатли меҳнат шартномасини тартибга солиш мақсадида алоҳида қонунларнинг қабул қилинганлиги меҳнат муносабатларида муддатли меҳнат шартномасини тартибга солиш алоҳида аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади. Шунингдек Белгияда бундай турдаги шартномаларни тартибга солишда Жамоа келишувининг роли юқоридир.

Юқоридагилардан келиб чиқиб ва амалдаги меҳнат қонунчилигини такомиллаштириш юзасидан бир қатор таклифлар илгари сурилади:

1. Ўзбекистон Республикасининг Мехнат кодексида муддатли меҳнат

шартномасини тузиш, ўзгартириш ва бекор қилиш тартиб-таомилларини аниқ белгилаб қўйиш;

2. Муддатли меҳнат шартномасини тузища иш берувчиларнинг хуқуқларини кенгайтириш ҳамда муддатли меҳнат шартномасини тузиш асосларини меҳнат қонунчилигига мустаҳкамлаб қўйиш;

3. Муддатли меҳнат шартномасининг энг кам ва энг кўп муддатларини, муддатли меҳнат шартномасининг муддатини узайтириш тартибини меҳнат қонунчилигига аниқ тартибга солиш;

4. Муддатли меҳнат шартномасини тузиш қоидаларига риоя қилмаслик оқибатларини ҳамда бу борадаги қонун нормалари бузилиши натижасида қатъий жавобгарлик чораларини кўриш тартибини белгилаш.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, Меҳнат кодексига қўйидаги ўзгартириш ва қўшимчаларни киритиш таклиф этилади:

1) 75-модданинг биринчи қисм учинчи бандидаги "муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб" сўзлари чиқариб ташланиши лозим;

2) 76-модда қўйидаги таҳрирда баён этилиши керак:

"76-модда. Муддатли меҳнат шартномаларини тузиш мумкин бўлган ҳолатлар Муддатли меҳнат шартномалари:

бажарилажак ишнинг хусусияти, уни бажариш шартларини ҳисобга олган ҳолда муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб, ишни якунлаш муддати аниқ бўлмаган ҳолларда;

ходимнинг манфаатларини ҳисобга олган тарзда, ходимнинг ёзма илтимосига кўра;

вақтинчалик йўқ бўлган, меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва бошқа норматив-хуқуқий ҳужжатларга асосан иш жойи ва лавозими сақланиши лозим бўлган, ходимнинг меҳнат вазифаларини бажариш вақтига мўлжаллаб;

вақтинчалик ишларга (2 ойдан ортиқ бўлмаган муддатга), мавсумий ишларга жалб этилган ходимлар билан;

корхона раҳбари, унинг ўринbosарлари, бош бухгалтер билан, корхонада бош бухгалтер лавозими бўлмаган тақдирда эса, бош бухгалтер вазифасини бажарувчи ходим билан;

сайланадиган лавозимга сайланган ходим билан унинг сайланиш муддатига мўлжаллаб;

масофавий меҳнат қилиш учун ёлланган ходимлар билан;

муқобил хизматни ўташ учун юборилган фуқаролар билан, муқобил хизматнинг қонун ҳужжатларида белгиланган муддатига мўлжаллаб;

меҳнат органлари томонидан вақтинчалик хусусиятга эга бўлган ишларга ёки ҳақ тўланадиган жамоат ишларига юборилган шахслар билан;

Ўзбекистон Республикасида меҳнат фаолиятини амалга ошириш мақсадида келган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар билан қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларга;

ушбу Кодекс ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда тузилиши мумкин".

3) Қуйидаги мазмундаги 76¹-модда билан тўлдирилиши мақсадга мувофиқ:

"76¹-модда. Муддатли меҳнат шартномасини тузиш шартлари

Муддатли меҳнат шартномасини тузишга ходим билан иш берувчи ўртасида номуайян муддатга меҳнат муносабатларини ўрнатиш мумкин бўлмаган ҳоллардагина йўл қўйилади.

Агар бажарилажак ишнинг хусусияти ўзгариб, номуайян хусусият касб этса

ёки ишни бажариш шартларидан уни беш йилдан ортиқ муддатга бажарилиши аниқ бўлган ҳолларда муддатли меҳнат шартномасининг муддати номуайян муддатга ўзгаририлади.

Муддатли меҳнат шартномасини тузишда ходим манфаатлари ҳисобга олинган ҳолларда, ходимнинг ихтиёрий талаби мажуд бўлиши шарт.

Ушбу Кодекс ва бошқа қонунларда назарда тутилмаган ҳолларда муддатли меҳнат шартномасини тузган иш берувчи ёки мансабдор шахс жавобгарликка тортилади.

Ушбу Кодекс ва бошқа қонунларда назарда тутилмаган ҳолларда қонун ости норматив-хукуқий ҳужжатларда муддатли меҳнат шартномаси тузиш мумкин бўлган ҳолатларни белгилаш тақиқланади".

4) Қўйидаги мазмундаги 76²-модда билан тўлдирилиши лозим:

"76²-модда. Муддатли меҳнат шартномаси муддатини белгилаш тартиби

Муддатли меҳнат шартномасининг муддати қўйидагича аниқланади:

муддатли меҳнат шартномасининг муддатини аниқ кунлар, ойлар ва йиллар билан кўрсатган ҳолда;

ишининг бошлаш куни ва ишнинг тугаши кунини аниқ календарь саналар билан кўрсатган ҳолда;

аниқ бир воқеа-ҳодисани рўй бериши вақтини кўрсатган ҳолда (ишнинг якунига етказилиши, вақтинчалик йўқ ходимнинг ишга қайтиши ва бошқалар).

Бир кунлик вақтинчалик ишга жалб этилган шахслар билан ҳам муддатли меҳнат шартномаси тузилиши мумкин.

Муддатли меҳнат шартномасининг энг кўп муддати беш йилдан ошмаслиги керак".

5) Қўйидаги мазмундаги 76³-модда билан тўлдирилиши керак:

"76³-модда. Муддатли меҳнат шартномаси муддатини ўзгаририш тартиби

Муддатли меҳнат шартномасининг муддати тугагач тарафлар келишувига кўра дастлаб тузилган муддатга яна узайтирилиши мумкин, бундан бажарилажак ишнинг хусусияти, уни бажариш шартларини ҳисобга олган ҳолда муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб тузилган муддатли меҳнат шартномаси мустасно.

Агар муддат тугагандан кейин ҳам меҳнатга оид муносабатлар давом этаверса ва тарафлардан бирортаси бир ҳафта давомида унинг бекор қилинишини талаб қилмаган бўлса, шартнома номуайян муддатга узайтирилган деб ҳисобланади.

Агар иш номуайян хусусиятга эга бўлса, у дастлаб тузилган муддатга узайтирилган ҳисобланади.

Муддатли меҳнат шартномаси муддатини узайтириш меҳнат шартномасига ўзгаририш киритиш йўли билан амалга оширилади".

6) 105-модда қўйидаги таҳирда баён этилиши мақсадга мувофиқ:

"105-модда. Муддатли меҳнат шартномасини бекор қилиш тартиби

Муддатли меҳнат шартномаси муддати тугаши билан бекор қилинади.

Иш жойи (лавозими) сақланиши лозим бўлган ходимнинг ишда бўлмаган вақтига мўлжаллаб тузилган меҳнат шартномаси шу ходим ишга қайтган кундан эътиборан бекор қилинади".

Ушбу таклифларнинг хукуқни қўллаш амалиётiga татбиқ этилиши шу кунга қадар юзага келаётган турли муаммолар, қонун бузилиши ҳолатлари, ходимлар хукуқларини паймол этилиши билан боғлиқ бўлган қоидабузарликларни олдини оган бўлар эди. Шунингдек мазкур таклифлар бугунги кунда мамлакатимизда олиб борилаётган ислоҳотларнинг мазмун-моҳиятига тўла мувофиқ келади. Шу

билин бир қаторда муддатли меҳнат шартномаларини тузиш мумкин бўлган асосларни кенгайтириш натижасида иш берувчиларга ҳам енгиллик яратилган бўлар эди. Ваҳоланки, меҳнат муносабатларида ходим, иш берувчи ва давлат манбаатлари тенг ҳимоя қилинади.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси // www.lex.uz (Labour Code of the Republic of Uzbekistan // www.lex.uz).
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ти ПФ-4947-сонли Фармони // www.lex.uz (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the strategy of action for the development of the Republic of Uzbekistan" dated February 7, 2017 N 4947 // www.lex.uz).
3. Халқаро меҳнат ташкилотининг расмий сайти // www.ilo.org (Official Website of International Labour Organization www.ilo.org).
4. Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz (National database of the legislation of the Republic of Uzbekistan // www.lex.uz).
5. Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz (National database of the legislation of the Republic of Uzbekistan // www.lex.uz).
6. Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz (National database of the legislation of the Republic of Uzbekistan // www.lex.uz).
7. Ўзбекистон Республикаси Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz (National database of the legislation of the Republic of Uzbekistan // www.lex.uz).
8. www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683.
9. <https://www.gesetze-im-internet.de/kschg/KSchG>.
10. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006072050>.

ХҮҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

12.00.06-ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО.
АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

Махкамов Дурбек Нематович,
Тошкент давлат юридик
университети 3- курс декани

ФЛОРА ХҮҚУҚИДА ДАВЛАТ КАДАСТРИНИНГ ХҮҚУҚИЙ ХОЛАТИ

For citation: Mahkamov Durbek Ne'matovich. LEGAL REGIME OF THE STATE CADASTRE FOR THE PROTECTION AND USE OF PLANT WORLD. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 137-144

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-17>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада ўсимлик дунёси объектлари давлат кадастрининг хуқуқий мазмуни таҳдил қилинган. Шунингдек амалдаги қонунчилик ҳолати, олимларинг илмий-назарий фикрлари, ушбу соҳадаги қонунчиликни такомиллаштириш масалалари атрофлича ўрганилган.

Калит сўзлар: Ўсимлик дунёси объектлари давлат кадастри, мониторинг, табиий ресурс, давлат кадастрини юритиш, ўсимликларни ҳисобга олиш.

Махкамов Дурбек Нематович,
Декан 3-го курса Ташкентского
государственного юридического университета

ПРАВОВОЙ РЕЖИМ ГОСУДАРСТВЕННОГО КАДАСТРА ПО ОХРАНЕ РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется правовое содержание государственного кадастра объектов растительного мира. Также было подробно изучено современное состояние законодательства, научные и теоретические взгляды ученых, вопросы совершенствования законодательства в этой области.

Ключевые слова: Государственный кадастр объектов растительного мира,

мониторинг, природные ресурсы, ведение государственного кадастра, регистрация растений.

Mahkamov Durbek Ne'matovich,
Dean 3rd year of the
Tashkent State University of Law

LEGAL REGIME OF THE STATE CADASTRE FOR THE PROTECTION AND USE OF PLANT WORLD

ANNOTATION

In this state, the legal community of the state cadastral object of the plant world is analyzed. Thus, the current state of legislation, science and the theoretical views of scientists, and questions of improving legislation in this area were studied in detail.

Keywords: State cadastre of plant world objects, monitoring, natural resources, maintaining the state cadastre, plant registration.

Атроф мұхитда рўй берәётган табиий-экологик жараёнларни кузатиб бориш билан бир қаторда ҳар бир табиий ресурсларнинг ҳолатига таъсир этувчи табиий ва антропоген омилларнинг ҳисобини юритиши, халқ ҳўжалигининг турли соҳаларида ер, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ва ер ости бойликларидан оқилона фойдаланишни таъминлашда табиий ресурслар кадастрини юритиши ҳам ушбу хизматнинг асосий йўналишларидан бири сифатида қарашимиз мумкин. Қонун тили билан айтганда табиий ресурсларнинг миқдор, сифат ва бошқа хил кўрсаткичларини, улардан фойдаланишнинг ҳажми, тартиб тамойилини ҳисобга олиб бориш учун давлат табиий ресурслар кадастрлари юритилади.

Одатда кадастр деганда кўпчилик, ер кадастрини тушунади. Айниқса, табиий ресурслардан бири бўлмиш ердан фойдаланишда "кадастр ҳужжати бор" ёки "кадастри бўлмаса уй бузиларкан" деган жумлалар жамият аъзоларининг кундалик сўзлашувига айлангани ҳамда кадастр билан боғлиқ жараён амалиётда кенг оммага таниш бўлгани барчамизга маълум. Бундан холоса қилса бўладики, кадастр мазмуни ердан фойдаланишда асосий ўрин эгаллайди ва буни барча жамият аъзолари билади.

Ўсимлик дунёси объектларидан фойдаланишда ҳам кадастр тушунчаси худди шундай ўрин тутади. Бироқ буни фуқароларимиз қай даража англаши ва амалиётда кенг қўлланиши юзасидан ишончли фикрни бериш мушкул.

Ваҳоланки, экологик қонунчилик ўсимлик дунёси объектлари кадастрига оид аниқ нормаларни белгилаб қўйилган.

Хусусан 2000 йилда қабул қилинган "Давлат кадастрлари тўғрисида"ги қонунда "Давлат кадастри ягона тизимнинг таркибий қисми ҳисобланади ҳамда у давлат кадастри юритиладиган табиий, ҳўжалик обьекти ёки бошқа обьект муйайн турининг географик жойлашуви, ҳуқуқий мақоми, миқдор, сифат тавсифлари ва баҳоси тўғрисидаги янгиланиб туриладиган маълумотлар ва ҳужжатлар тизимидан иборат" бўлиши белгиланган. [1]

Демак, ушбу нормада нафақат табиий, балки ҳўжалик ёки бошқа обьектлар ҳам назарда тутилмоқда. Бу борада айрим олимлар ҳам назарий фикрларни изоҳланганлар. Хусусан, Н. Нишонбоев кадастр сўзини аввал унга қўйилаётган

талаң ва вазифаларга, нима мақсадда бажарылаётганига қараб таърифлайди:

- муайян объект (ер, сув, бино ва иншоотлар ёки бошқалар) ҳақида маълум бир даврга ёки давомли равишда юритиладиган, зарурий далиллар ҳисобига янгиланиб турадиган маълумотлар тўплами;
- муайян объект ёки воқеликни, баъзи ҳолларда, уларни иқтисодий баҳолашни ҳам ўз ичига олган ҳолда, ҳисобий ва сифат жиҳатдан юритиладиган маълумотлар тўплами;
- расмий ташкилотлар ёки муассасалар томонидан юритиладиган мулкий дафтар.

Кадастрнинг турлари кўп. Масалан давлат ер кадастри, шаҳарсозлик кадастри, давлат сув кадастри, ўрмон, балиқчилик, архитектура обидалари кадастри ва бошқа юздан ортиқ давлат кадастрларининг турлари бор.

Хуқуқий кадастр - бино ва иншоотларга бўлган хуқуқни асослаб, рўйхатдан ўтказиши таъминлайдиган ахборот тизимига хуқуқий кадастр дейилади[2].

Назаримизда ушбу таъриф, хуқуқий кадастр тушунчасини тўлақонли ифодаламайди. Зотан, табиий ресурслар ҳам кадастр объектлари ҳисобланади. Бундан ташқари таърифда келтирилганидек, хуқуқий кадастр - "ахборот тизими" бўла олмайди.

Махсус илмий адабиётларда табиий ресурслар кадастрини юритишни амалга оширишни икки гуруҳга - табиий ресурслар кадастри ва табиатни муҳофаза қилиш кадастри бўйича тизимлаштириш таклифи илгари сурилади[3]. Бироқ баъзи олимлар ушбу фикрга қўшилмайди. Уларнинг фикрича кадастрни юритиш соҳасидаги муносабатлар бевосита давлатнинг ҳамда уни органларининг фаолияти билан боғлиқ бўлиб, ташкилий муносабатлар ҳисобланади. Бу муносабатларнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, улар хуқуқий нормалар еки давлатнинг ижроия бошқарув органларининг бошқарув фаолияти жараёнида қабул қилинадиган ноҳуқуқий ташкилий ҳужжатлар асосида амалга ошириладиган давлат регламентациясидан, яъни бўйсиндирувидан ташқарида вужудга кела олмайди. Жамиятнинг иқтисодий негизи томонидан тайёрланган ва давлат томонидан тузилган давлат ер кадастрини юритилишига оид муносабатлар бир вақтнинг ўзида ҳам хуқуқий, ҳам ҳуқуқдан ташқари амал қила олмайдиган фактик муносабатлар сифатида вужудга келиши мумкин.[4]

Н.Б.Муҳитдинов тадқиқотларида табиатни муҳофаза қилиш муносабатлари соҳасидаги давлат бошқарувининг табиат объектларидан фойдаланиш ҳамда уларни муҳофаза қилишни режалаштириш, давлат кадастрларини ҳисоблаш ва юритиш, табиат объектларини тақсимлаш ва қайта тақсимлаш, табиат объектларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишни назорат қилиб бориш, табиат объектларидан фойдаланиш масалалари бўйича юзага келган низоларни ҳал этиш сингари функцияларини ажратиб кўрсатади[5].

Бевосита сўз юритилаётган табиий объектни хуқуқий тартибга солишга қаратилган қонун бўлмиш - "Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўгрисида"ти қонуни алоҳида ўринни эгаллайди. Бу қонунда ўсимлик дунёси объектлари, ушбу объектлардан фойдаланиш турлари, муддатлари, нормативлари, фойдаланувчиларнинг хуқуқ ва мажбуриятлари, ўсимлик дунёси объектларидан фойдаланишни чеклаш, тўхтатиш ва ман этиш, ўсимлик дунёси объектларининг мониторинги, давлат кадастри каби масалалар тартибга солинган.[6]

Ўсимлик дунёси объектларининг давлат кадастри табиий ресурслар кадастрининг

таркибий қисми сифатида Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 7 ноябрдаги 914-сон қарори билан тасдиқланган "Ўсимлик дунёси объектларининг давлат ҳисобини, улардан фойдаланиш ҳажмлари ҳисобини ва давлат кадастрини юритиш тартиби тўғрисида"ги низом билан тартибга солинади[7].

Эътиборлиси, 2000 йилда қабул қилиниб 2018 йилгача амалдаги низом номланиши ўсимлик дунёси объектларининг давлат кадастрини юритиш тартиби тўғрисидаги низом деб номланган эди. Амалдаги низомда эса, давлат кадастрини юритиш билан биргаликда, ўсимлик дунёси объектларининг давлат ҳисобини, улардан фойдаланиш ҳажмлари ҳисобини юритиш масаласи ажратиб кўрсатилган. Хўш ушбу ўзгаришга қандай зарурат пайдо бўлди?

Биринчи навбатда, ўсимлик дунёси объектларини давлат томонидан ҳисобга олиш, улардан фойдаланиш ҳажмларини ҳисобга олиш ва давлат кадастри маълумотлари ўсимлик дунёси объектларини ҳамда улар ўсадиган муҳитни сақлаш, улардан фойдаланиш, қайта кўпайтириш ва тиклаш тадбирларини режалаштириш учун асос ҳисобланади. Шу нутай назардан унинг зарурати келиб чиқади. Ушбу низомда асосий тушунчаларга алоҳида эътибор берилганлиги билан ҳам муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, ўсимлик дунёси объектларининг давлат кадастри ўсимлик дунёси объектлари ва улардан фойдаланиш ҳажмларини давлат томонидан ҳисобга олиш маълумотларига асосланган, уларнинг географик тарқалиши, турлари таркиби, сони, бошқа сифат ва сон тавсифлари, ўсиш муҳити, улардан хўжаликда фойдаланиш ва иқтисодий баҳолаш тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган мунтазам янгиланадиган маълумотлар тизими эканлиги белгиланган. Унинг обьекти Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ўсадиган ёввойи ҳолда ўсуви ўсимликлар турлари, шунингдек давлат томонидан ҳисобга олинадиган табиий яйловлар ва пичанзорлар ўсимликлари ҳисобланади.

Ўсимлик дунёси объектларини, уларнинг сон ва сифат ҳолатини, хўжаликда фойдаланиш ҳажмларини аниқлаш; уларни иқтисодий баҳолаш, тегишли субъектларга ўсимлик дунёси объектларининг ҳолати ва улар ўсадиган муҳит тўғрисида ишончли маълумотлар тақдим этиш, ўсимлик дунёси объектларини сақлаш, улардан оқилона, барқарор фойдаланиш, ҳимоя қилиш, қайта кўпайтириш ва тиклаш талабларига риоя этилишини таъминлаш ўсимлик дунёси обьектларининг давлат кадастри мақсадлари бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ўсимлик дунёси обьектларининг давлат кадастрини Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси билан биргаликда юритади. Фанлар академияси ўсимлик дунёси обьектларининг давлат кадастри юритилишини илмий жиҳатдан таъминлайди.

Яна бир жиҳат, низомда Давлат экология қўмитаси ҳисбот ўилидан кейинги йилнинг 1 апрелигача ўсимликлар дунёси обьектларининг давлат кадастри бўйича зарур маълумотларни Давлат кадастрлари ягона тизимига тақдим этади. Кадастр маълумотларини Давлат кадастрлари ягона тизимида тақдим этиш шакли Давлат экология қўмитаси томонидан Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси билан келишилган ҳолда тасдиқланиши кўрсатилган.

Ўсимлик дунёси обьектларининг тақдим этиладиган кадастр маълумотлари ишончлилиги учун ўсимлик дунёси обьектларининг давлат ҳисобини ва улардан фойдаланиш ҳажмларининг ҳисобини юритадиган ваколатли органлар ҳамда юридик шахслар, Давлат экология қўмитасининг ўсимлик дунёси обьектларининг

давлат кадастрини юритадиган ваколатли бўлинмалари қонун хужжатларига мувофиқ жавоб беради.

Нима сабабдан, ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланишнинг бир йўналиши бўлмиш кадастр масаласига алоҳида эътибор берилди? Буни қоннунинг ўзида икки ёки уч модда орқали ифодалаш билан масалани ечиш мумкин эмасмиди?

Ҳар қандай норматив-хуқуқий хужжат у ёки бу муносабат ривожланиши натижасида вужудга келадиган эҳтиёждан келиб чиқади. Бу эҳтиёж ушбу муносабатлардаги муаммоли масалалар ва низоли вазиятлар пайдо бўлиши билан боғлиқ. Фикримизни қўйидаги ҳолатлар билан изоҳлаймиз.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисинг "1992 йилда Рио-де-Жанейрода имзоланган Биологик хилма-хиллик тўғрисидаги конвенцияга Ўзбекистон Республикасининг қўшилиши тўғрисида" 1995 йил 6 майдаги қарорини^[8] ижро этиш муҳимдир. Шунингдек биологик хилма-хилликни сақлаш ва ундан барқарор фойдаланишни таъминлаш, муҳофаза қилинадиган табиий ҳудудларни ривожлантириш ва кенгайтириш, табиий экологик тизимларнинг таназзулга учраши суръатларини пасайтириш, ҳайвонлар ва ўсимликларнинг камёб ва йўқолиб бораётган турларини қайта тиклаш, биохилма-хилликни сақлаб қолиш соҳасидаги халқаро муносабатларни ривожлантиришга қаратилган комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг "2019-2028 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасида биологик хилма-хилликни сақлаш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида"ги қарори қабул қилинди.^[9]

Унга кўра ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланишга оид хавф-хатарлар ва муаммолар келтирилди. Унга кўра, охирги ўн йилдаги вазиятни таҳлил қилиш биохилма-хиллик йўқолиши ва унинг маҳсулдорлиги пасайиши ва экотизим хизматлари функциялари камайишининг асосий сабаблари жиддий равишда ўзгармаганлигини кўрсатади. Бунга ўсимлик дунёсининг мавжуд хавф-хатарлари асосан иқтисодиётнинг ўсимлик дунёсидан барқарор фойдаланишни ҳисобга олмасдан ривожланиши билан боғлиқдир. Айниқса, чўл, тоголди ва тоғ ҳудудларида, айниқса қишлоқ манзилгоҳлари яқинида жойлашган зоналарда яйловларнинг таназзулли тезлашди.

Бунда ўсимлик дунёси обьектларини сақланиб қолишига тўсқинлик қилаётган асосий муаммолардан бири - атроф табиий муҳит, жумладан, ўсимлик дунёси обьектлари давлат кадастри ва мониторинги етарлича амалга оширилмаслиги ҳисобланди.

Юқоридаги муаммоларни ҳал этиш ва ўсимлик дунёси обьектларини сақлаб қолиниши ҳамда ундан барқарор фойдаланишни таъминлаш мақсадида қўйидаги муҳим чора-тадбирлар амалга ошириши илгари сурилди:

биринчидан, замонавий геоахборот технологиялари (ГИС-технологиялар) асосида ўсимлик дунёси обьектларининг давлат мониторинги ва давлат кадастри ягона ахборот маълумотлар базасини яратиш;

иккинчидан, ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш соҳасида норматив-хуқуқий базани такомиллаштириш, бунда, ўсимлик дунёси обьектлари давлат кадастри ва мониторингини юритишнинг институционал ва қонунчилик асосларини такомиллаштириш;

учинчидан, ўсимлик дунёси обьектлари давлат кадастрини юритиш ва мониторинг олиб боришни такомиллаштириш мақсадида биологик хилма-хиллик компонентлари мониторингининг ягона тизимини ишлаб чиқиш, тасдиқлаш ва

жорий этиш, биологик хилма-хиллик мониторинги усуллари ва объектларини бирхиллаштириш, биологик хилма-хиллик мониторинги маълумотлар базасини ривожлантириш ва такомиллаштириш зарур.

тўртингидан, ушбу соҳада сиёсатни шакллантириш ва комплекс қарорлар қабул қилиш учун зарур бўлган биологик хилма-хилликнинг ҳолати ва аҳамияти тўғрисидаги замонавий илмий ахборотни такомиллаштириш;

бешинчи, ўсимлик дунёси давлат кадастрини юритиш, яйловларнинг таназзули ва чўлланиш жараёнларининг олдини олиш юзасидан тадбирларни ишлаб чиқиш учун табиий яйловлар ва пичанзорларда ўсадиган ўсимликларни даврий биботаник текширишдан ўtkазиш белгиланди.

Таъкидлаш лозимки, ўсимлик дунёси объектларини кадастри тўғрисидаги норматив-хуқуқий хужжатлар ва Ўзбекистон Республикасида биологик хилма-хилликни саклаш стратегиясида белгиланган вазифалардан чиқиб бир қатор фикр ва таклифларни билдириш мумкин.

Хусусан, О.Турсуновнинг фикрича мамлакатимизда табиий ресурслар кадастри юритишнинг хуқуқий асослари тўла равищда яратилмаган. Ҳар бир табиий ресурс бўйича у қонун ости меъёрий хужжати асосида амалга оширилади (ер кадастри бундан мустасно). Шу сабабдан сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, ер ости бойликлари устидан давлат кадастри юритишда камчиликлар учрайди. Бунинг асосий сабаби ушбу табиат объектларидан фойдаланиш бўйича давлат кадастри тўғрисидаги қонунларнинг йўқлигидадир. Шу сабабдан бугунги кунда табиий ресурслардан фойдаланиш юзасидан муносабатларни белгиланган умумий қонун Ўзбекистон Республикасининг "Табиий ресурслар кадастри тўғрисида"ги Қонун ишлаб чиқиш ва қабул қилиш асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Ушбу қонун ҳар бир табиий ресурс, жумладан ер бойликлари давлат кадастрини юритиш тартибини аниқ ва тўла тартибга солиш лозим.[10].

Дарҳақиқат ушбу таклифни инобтага олиш ва рўёбга чиқариш масалани бирмунча ижобий томонга ҳал этади.

Зотан, сўнгги ўн йиллик даврда тадбиркорлик субъектлари сони ва фаолият турлари кўпайганлиги, давлат экологик сиёсатнинг ҳозирги кун талабидан келиб чиққан ҳолда ўсимлик дунёси объектлари давлат кадастрини илмий-хуқуқий жиҳатдан ўрганилмаганлигини кўришимиз мумкин.

Бундан ташқари, ўсимлик дунёси объектларни кадастрини юритиш даражасини мақоланинг бошида фикр юритилганидек, ер кадастри мақоми даражасига кўтариш зарурияти мавжуд. Бунда ҳар бир фойдаланувчи ўсимлик дунёси объектидан фойдаланишда биринчи галда кадастрга оид жараёнга дуч келиши, тушуниши ва амал қилиши зарур. Назаримизда, кадастрининг амалдаги вазифаси ўсимлик дунёсидан фойдаланиш билан боғлиқ муносабатга дахлдордек. Ваҳоланки унинг энг асосий мақсади ўсимлик дунёсини муҳофоза қилишга қаратилган механизмни таъминловчи элемент бўлмоғи лозим.

Юқорида келтирилган низомда ўсимлик дунёси объектларни кадастрини мақсади жуда кенг бўлиб, амалдаги "Ўсимлик дунёсини муҳофоза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида"ги Қонун мақсадидан кўра кўпроқ муносабатларни қамраб олгандек. Масалан, Низомнинг иккинчи бандида "биологик хилма-хиллик - жами ўсимлик дунёси (ҳайвонлар, ўсимликлар, микроорганизмлар) турларининг хилма-хиллиги бўлиб, тур доирасидаги, экотизимлар турлари ва ранг-баранглиги ўртасидаги хилма-хилликни ўз ичига олади" дея таъриф берилган.

Шу билан бир қаторда объект масаласида ҳам чалкашлик мавжуд. Масалан,

қонунда "ёввойи ҳолда ўсуви ўсимликлар - маданийлаштирилмаган дараҳтлар, буталар, ўтсимонлар, қирққулоқсимонлар, йўсингимонлар, сувўтлар, лишайниклар ва замбуруглар" хақида сўз кетган. Низомда эса "ёввойи ҳолда ўсуви ўсимликлар - маданийлаштириб бўлмайдиган дараҳтлар, буталар ва ўтсимон ўсимликлар, қирққулоқсимонлар, йўсингимонлар, сувўтлар, лишайниклар ва замбуруглар" хусусида гап кетади. Хулоса шуки, "маданийлаштирилмаган" ва "маданийлаштириб бўлмайдиган" тушунчалар ва уларнинг мазмуни турлича эканлигини инобатга олган ҳолда, нормалар бир-бирига номувофиқ.

Бундан ташқари амалдаги қонунимизда янги интститут пайдо бўлди. Бу ҳам бўлса, сунъий яратилган шароитларда етишириладиган барча турдаги ёввойи ўсимликлар мажмуи мазкур қонун обьектига айланди. Бироқ низомда "ўсимлик дунёсининг давлат кадастри обьекти - Ўзбекистон Республикаси худудида ўсадиган ёввойи ҳолда ўсуви ўсимликлар турлари, шунингдек давлат томонидан ҳисобга олинадиган табиий яйловлар ва пичанзорлар ўсимликлари" деб белгиланган. Демак сунъий яратилган шароитларда етишириладиган ёввойи ўсимликларининг давлат кадастри юритилмайди деган фикр келади. Бунда эса бир қанча ўсимлик обьектлари турлари, кўпайиш ёки камайиш ҳажмини аниқлаш имкони бўлмайди ва улардан фойдаланиш ҳолати назоратсиз қолади дегани.

Дарҳақиқат, 2019-2028 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасида биологик хилма-хилликни сақлаш Стратегиясида белгиланган камчиликлар ва уларни бартараф этиш билан боғлиқ вазифалар ўз вақтида айтилган. Энг асосийси мазкур вазифалар ижросини тез фурсатларда амалга ошириш ниҳоятда муҳимдир. Зеро, ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва фойдаланиш йўлида чиқарилган ҳар бир норматив-хукуқий ҳужжат мазкур табиий обьектнинг келажак авлод манфаатларига зарап етказмаслиги ҳамда экологик тизимни издан чиқармаслигига хизмат қилмоғи лозим.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Конун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон, 25.07.2018 й., 03/18/487/1569-сон; 21.03.2019 й., 03/19/531/2799-сон (National database of the legislation, No. 03/18/476/1087, April 19, 2018, № 03/18/487/1569, July 25, 2018; 21.03.2019, 03/19/531/2799)
2. Н. Нишонбоев. Давлат кадастри асослари. Ўқув қўлланма. Т. ТАҚИ. 2007. 136 б (N.Nishonboev. Basics of state cadastre. Study guide. T. TAQI. 2007. 136 p)
3. Ташибаева Р.С. Правовое регулирование ведения природных кадастров РУз. Авт.дисс.на соис.уч.степ.к.ю.н. - Тошкент, 2009, 9-б (Tashbaeva R.S. Pravovoe regulirovaniye vedeniya prirodnix kadastrov RUz. Avt.diss.na sois.uch.step.k.yu.n. - Tashkent, 2009, 9-p).
4. Турсунов О. Давлат ер кадастри тушунчасига доир мулоҳазалар // ТДЮИ Ахборотномаси. - Тошкент, 2009. - №3. - Б. 85-87 (Tursunov O. Comments on the concept of state land cadastre // Bulletin of TSU. - Tashkent, 2009. - № 3. - 3. 85-87).
5. Мухитдинов Н.Б. Основы горного права. - Алма-Ата, 1983. - С. 162.; Мухитдинов Н.Б., Тукеев А.Ж. Право собственности на воды Республики Казахстан в период перехода к рынку. - Алматы, 1995. - С. 107 (Muxitdinov N.B. Osnovy gornogo prava. - Alma-Ata, 1983. - p. 162.; Muxitdinov N.B., Tukeyev A.J. The right of ownership of the waters of the Republic of Kazakhstan in the period of transition to the market. - Almaty, 1995. - p. 107).

6. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 38-сон, 440-модда; 2017 й., 37-сон, 978-модда (Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2016, No. 38, Article 440; 2017, No. 37, Article 978)
7. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 07.11.2018 й., 09/18/914/2164-сон (National Database of Legislation, November 7, 2018, № 09/18/914/2164)
8. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 6-сон, 130-модда (Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 1995, № 6, Article 130)
9. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.06.2019 й., 09/19/484/3281-сон (National database of legislation, dated 13.06.2019, № 09/19/484/3281)
10. Турсунов О. Давлат ер кадастри тушунчасига доир мулоҳазалар // ТДЮИ Ахборотномаси. - Тошкент, 2009. - №3. - Б. 134 (Tursunov O. Comments on the concept of state land cadastre // Bulletin of TSU. - Tashkent, 2009. - №3. - P. 134).

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

12.00.07-СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ ҲУҚУҚНИ
МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. АДВОКАТУРА.

Абдуқадиров Шерзод Якубжанович,
Судья - член Высшего судейского совета
Республики Узбекистан,
доктор юридических наук, доцент

СИСТЕМА СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ УЗБЕКИСТАНА

For citation: Abdukodirov Sherzod Yakubjanovich. JUDICIAL AUTHORITY SYSTEM OF UZBEKISTAN. Journal of Law Research. 2020, special issue 3, pp. 145-151

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-SI-3-18>

АННОТАЦИЯ

В статье приведены общие понятия, касающиеся системы судебной власти Республики Узбекистан, Конституционного суда, судов общей юрисдикции и их структур, военных судов и категории рассматриваемых ими дел, а также раскрываются основные понятия о негосударственных органах, рассматривающих и разрешающих отдельные споры, относящиеся к компетенции судов.

Ключевые слова: судебная власть, судебная система, Конституционный суд, военный суд, третейский суд, институт медиации.

Abdukodirov Sherzod Yakubjanovich,
Judge - member of the Supreme Judicial Council
of the Republic of Uzbekistan
Doctor of Law, Associate Professor

JUDICIAL AUTHORITY SYSTEM OF UZBEKISTAN

ANNOTATION

The article provides general concepts related to the judicial system of the Republic of Uzbekistan, the Constitutional Court, courts of general jurisdiction and their structures, military courts and the category of cases considered by them, as well as the basic concepts of non-state bodies that consider and resolve individual disputes related to the

competence of the courts.

Keyword: judicial branch, judicial system, Constitutional court, military court, arbitration court, mediation institute.

Абдуқодиров Шерзод Ёқубжонович,
Ўзбекистон Республикаси
Судьялар олий кенгаши аъзоси-судья,
юридик фанлар доктори, доцент

ЎЗБЕКИСТОН СУД ҲОКИМИЯТИ ТИЗИМИ

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистон Республикаси суд ҳокимияти тизими, Конституциявий суд, умумий юрисдикция судлари ва уларнинг тузилиши, судлар кўрадиган ишлар тоифаси, судлар, ҳарбий судлар ва уларнинг ваколатлари, судларнинг ваколатларига тегишли айрим низоларни кўрадиган ҳамда ҳал қиласидаги нодавлат органлар ҳақида умумий тушунчалар келтирилган.

Калит сўзлар: суд ҳокимияти, суд тизими, Конституциявий суд, ҳарбий суд, ҳакамлик суди, медиация институти.

В соответствии с Конституцией Республики Узбекистан система государственной власти основывается на принципе разделения властей на:

- законодательную;
- исполнительную;
- судебную.

В Узбекистане деятельность судов урегулирована Конституцией Республики Узбекистан, Законом "О Конституционном суде", "О судах" и другими нормативными документами.

В соответствии с действующими законодательством, судебная власть в Республике Узбекистан действует независимо от законодательной и исполнительной власти, политических партий, иных общественных объединений, акты судебной власти обязательны для всех государственных органов, общественных объединений, предприятий, учреждений, организаций, должностных лиц и граждан. Акты судебной власти обязательны для всех государственных органов, общественных объединений, предприятий, учреждений, организаций, должностных лиц и граждан, а их неисполнение влечет установленную законом ответственность.

В соответствии с Конституцией, судебная система Республики Узбекистан состоит из Конституционного суда Республики Узбекистан, Верховного суда Республики Узбекистан, военных судов, судов Республики Каракалпакстан по гражданским и уголовным делам, областных и Ташкентских городских судов по гражданским и уголовным делам, экономических и административных судов Республики Каракалпакстан, областей и города Ташкента, межрайонных, районных, городских судов по гражданским делам, районных, городских судов по уголовным делам, межрайонных, районных, городских экономических судов и районных, городских административных судов [1].

Конституционный суд Республики Узбекистан - рассматривает дела о

конституционности актов, принятых законодательной и исполнительной властью.

Также в соответствии с законом, Конституционный суд:

- определяет соответствие Конституции Республики Узбекистан законов Республики Узбекистан и постановлений палат Олий Мажлиса Республики Узбекистан, указов, постановлений и распоряжений Президента Республики Узбекистан, постановлений правительства, решений местных органов государственной власти, межгосударственных договорных и иных обязательств Республики Узбекистан;

- определяет соответствие Конституции Республики Узбекистан конституционных законов Республики Узбекистан, законов Республики Узбекистан о ратификации международных договоров Республики Узбекистан - до их подписания Президентом Республики Узбекистан;

- дает заключение о соответствии Конституции Республики Каракалпакстан Конституции Республики Узбекистан, законов Республики Каракалпакстан - законам Республики Узбекистан;

- дает толкование норм Конституции и законов Республики Узбекистан;

- рассматривает обращение Верховного суда Республики Узбекистан, инициированное судами, о соответствии Конституции Республики Узбекистан нормативно-правовых актов, подлежащих применению в конкретном деле;

- по результатам обобщения практики конституционного судопроизводства ежегодно представляет палатам Олий Мажлиса Республики Узбекистан и Президенту Республики Узбекистан информацию о состоянии конституционной законности в стране;

- рассматривает другие дела, отнесенные к его компетенции Конституцией и законами Республики Узбекистан [2].

Кроме Конституционного суда, в Узбекистане осуществляют деятельность и суды общей юрисдикции.

Судебная власть страны включает в себя полномочия судов по рассмотрению уголовных, гражданских, экономических, административных дел и дел об административных правонарушениях, на основании безусловного соблюдения принципа верховенства Конституции и законов Республики Узбекистан.

Суд в Республике Узбекистан действуя на основании Конституции Республики Узбекистан и других законов, признавая приоритет общепризнанных норм международного права, провозглашенных в международных документах по правам человека, призван осуществлять судебную защиту прав и свобод, законных интересов граждан, предприятий, учреждений и организаций, а его деятельность в свою очередь направлена на обеспечение правопорядка, социальной справедливости, мира и согласия граждан.

Суды общей юрисдикции в Узбекистане делятся на следующие 4 типа в зависимости от категории рассматриваемых дел:

- 1) суды по гражданским делам;
- 2) суды по уголовным делам;
- 3) экономические суды;
- 4) административные суды.

По структуре суды общей юрисдикции Узбекистан подразделяются на следующие 3 звена:

- высшее звено: Верховный суд Республики Узбекистан;
- среднее звено: Военный суд Республики Узбекистан; суды Республики

Каракалпакстан по гражданским и уголовным делам, областные и Ташкентские городские суды по гражданским и уголовным делам, экономические и административные суды Республики Каракалпакстан, областей и города Ташкента;

- нижнее звено: территориальные военные суды; межрайонные, районные, городские суды по гражданским делам, районные, городские суды по уголовным делам, межрайонные, районные, городские экономические суды и районные, городские административные суды.

Высшее звено:

Верховный суд Республики Узбекистан является высшим органом судебной власти в сфере гражданского, уголовного, экономического и административного судопроизводства и обладает правом надзора за судебной деятельностью нижестоящих судов. Верховный суд Республики Узбекистан рассматривает следующие дела:

- в качестве суда первой инстанции;
- дела, рассмотренные им по первой инстанции, могут быть рассмотрены в апелляционном или кассационном порядке по выбору лиц, имеющих право на обжалование (опротестование) в апелляционном или кассационном порядке;
- в порядке надзора.

Кроме того, Верховный суд Республики Узбекистан рассматривает дела в следующем составе:

- 1) Пленума Верховного суда Республики Узбекистан;
- 2) Президиума Верховного суда Республики Узбекистан;
- 3) Судебной коллегии по уголовным делам;
- 4) Судебной коллегии по гражданским делам;
- 5) Судебной коллегии по административным делам;
- 5) Судебной коллегии по экономическим делам.

Среднее звено:

Военные суды, суды Республики Каракалпакстан по гражданским и уголовным делам, областные и Ташкентские городские суды по гражданским и уголовным делам, экономические и административные суды Республики Каракалпакстан, областей и города Ташкента рассматривают следующие категории дел:

- в пределах своих полномочий дела в качестве суда первой инстанции;
- в апелляционном порядке;
- в кассационном порядке.

Так, Военный суд Республики Узбекистан, суды Республики Каракалпакстан, областные суды, Ташкентские городские суды осуществляют свою деятельность в следующем составе:

1) председателя; заместителя председателя (в судах по гражданским и уголовным делам); судей; народных заседателей (в военных судах и судах по уголовным делам);

2) судебных коллегий;

3) президиума суда.

Нижнее звено:

Межрайонные, районные (городские) суды по гражданским делам, районные (городские) суды по уголовным делам, межрайонные, районные (городские) экономические суды, районные (городские) административные суды рассматривают в качестве суда первой инстанции дела, отнесенные законом к их компетенции:

- суд по гражданским делам - рассматривает гражданские дела и дела об административных правонарушениях, отнесенные законом к его компетенции;
 - суд по уголовным делам - рассматривает уголовные дела и дела об административных правонарушениях, отнесенные законом к его компетенции, а также ходатайства о применении меры пресечения в виде заключения под стражу или домашнего ареста либо о продлении срока содержания под стражей или домашнего ареста, об отстранении обвиняемого от должности, о помещении лица в медицинское учреждение либо о продлении срока пребывания обвиняемого в медицинском учреждении, об эксгумации трупа, об аресте почтово-телеграфных отправлений, об отказе в возбуждении уголовного дела или о прекращении уголовного дела либо об освобождении от наказания осужденного на основании акта амнистии;
 - экономический суд - рассматривает споры, возникающие в гражданско-правовых отношениях между хозяйствующими субъектами, и корпоративные споры, а также дела об административных правонарушениях, отнесенные законом к его компетенции;
 - административный суд - рассматривает административные споры по жалобам и заявлениям на действия (решения) государственных органов, органов самоуправления граждан, а также их должностных лиц, вытекающим из публично-правовых отношений, и все дела об административных правонарушениях, предусмотренные Кодексом Республики Узбекистан об административной ответственности, отнесенные законом к его компетенции.
- Вместе с тем, данные суды осуществляют свою деятельность, в следующем составе:
- 1) межрайонные, районные (городские) суды по гражданским делам в составе председателя и судей;
 - 2) районные (городские) суды по уголовным делам - председателя, судей и народных заседателей;
 - 3) межрайонные, районные (городские) экономические суды - председателя и судей;
 - 4) районные (городские) административные суды - председателя и судей.

Военные суды

Система военных судов Республики Узбекистан состоит из Военного суда Республики Узбекистан и территориальных военных судов и рассматривает дела, следующих категорий:

- дела о преступлениях, совершенных военнослужащими Министерства обороны, Службы государственной безопасности, Государственной службы безопасности Президента Республики Узбекистан, Национальной гвардии, Министерства по чрезвычайным ситуациям, войск Министерства внутренних дел Республики Узбекистан и других воинских формирований, создаваемых в соответствии с законодательством, а также военнообязанными во время прохождения ими учебных сборов;
- гражданские дела по искам военнослужащих к командованию воинских частей, соединений и объединений, органов военного управления и жалобы на действия (решения) органов военного управления и воинских должностных лиц, нарушающих права и свободы военнослужащих;
- все гражданские и уголовные дела в местностях, где в силу исключительных обстоятельств не действуют суды;

- дела, касающиеся государственных секретов.

В соответствии с законодательством, все судьи в Республике Узбекистан обладают единым статусом. Председатели, заместители председателей судов одновременно являются судьями.

Необходимо добавить, что в Узбекистане существуют негосударственные органы, не входящие в официальную судебную систему, но рассматривающие и разрешающие некоторые споры, относящиеся к компетенции судов, речь идет о третейских судах и институте медиации.

Третейские суды - разрешают споры, вытекающие из гражданских правоотношений, в том числе экономические споры, возникающие между субъектами предпринимательства. В данном случае сторонами третейского разбирательства являются юридические и физические лица (истцы), которые предъявили иск в третейский суд в защиту своих прав и интересов, а также лица (ответчики), к которым предъявлен иск [3].

Данные суды не разрешают споры, вытекающие из административных, семейных и трудовых правоотношений, а также иные споры, предусмотренные законом.

Третейский суд разрешает споры на основании законодательства Республики Узбекистан и принимает решение в соответствии с условиями договора и с учетом обычая делового оборота. Если отношения сторон третейского соглашения прямо не урегулированы законодательством или соглашением сторон третейского соглашения и отсутствует применимый к этим отношениям обычай делового оборота, то третейский суд применяет нормы законодательства, регулирующие сходные отношения (аналогия закона), а при невозможности использования в указанных случаях аналогии закона права и обязанности сторон третейского соглашения определяются исходя из смысла законодательства (аналогии права) и требований добросовестности, разумности и справедливости.

Медиация - это способ урегулирования возникшего спора при содействии медиатора на основе добровольного согласия сторон в целях достижения ими взаимоприемлемого решения [4]. Она распространяется на отношения, связанные с применением медиации к спорам, возникающим из гражданских правоотношений, в том числе в связи с осуществлением предпринимательской деятельности, а также индивидуальным трудовым спорам и спорам, возникающим из семейных правоотношений, если законом не предусмотрено иное.

Медиация проводится на основе принципов конфиденциальности, добровольности, сотрудничества и равноправия сторон, независимости и беспристрастности медиатора. Медиация применяется на основании волеизъявления сторон.

Медиация может быть применена во внесудебном порядке, в процессе рассмотрения спора в судебном порядке, до удаления суда в отдельную (совещательную) комнату для принятия судебного акта, а также в процессе исполнения судебных актов и актов иных органов. Медиация может быть применена и в процессе рассмотрения спора в третейском суде до принятия решения третейского суда. В случае применения медиации в процессе исполнения судебных актов и актов иных органов, требуется обязательное участие медиатора, осуществляющего деятельность на профессиональной основе.

В целях реализации одного из приоритетных направлений Государственной программы по реализации по пяти приоритетным направлениям развития

Республики Узбекистан в 2017 - 2021 годах - "Верховенство закона, реформирование судебно-правовой системы", в подготавливаемых проектах законов Узбекистана, предусмотрена реформа апелляционной и кассационной инстанций с целью расширения доступа граждан к правосудию, отмена института надзорного производства; передача дел об административных правонарушениях в уголовные суды; а также создание судов для рассмотрения инвестиционных споров между инвесторами и государственными органами, с целью усиления гарантий защиты прав и законных интересов инвесторов [5].

Сноски/References/Иқтибослар

1. Конституция Республикаси Узбекистан (Constitution of the Republic of Uzbekistan.)
2. Закон Республики Узбекистан "О Конституционном суде" (The Law of the Republic of Uzbekistan "On the Constitutional Court").
3. Закон Республики Узбекистан "О Третейских судах" (The Law of the Republic of Uzbekistan "On Arbitration Courts").
4. Закон Республики Узбекистан "О медиации" (The Law of the Republic of Uzbekistan "On Mediation").
5. Государственной программы по реализации Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 - 2021 годах (The state program for the implementation of the Strategy of Action in five priority areas for the development of the Republic of Uzbekistan in 2017 - 2021).

Tadqiqot uz

ISSN 2181-9130

Doi Journal 10.26739/2181-9130

ХУҚУКИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

МАХСУС СОН (2020)

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Tel: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000